

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БАБАК ВЛАДИСЛАВ АНДРІЙОВИЧ

Допускається до захисту:  
завідувач кафедри менеджменту  
та поведінкової економіки, д.е.н.,  
професор

\_\_\_\_\_ О.А. Дороніна  
« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2021 р.

**СИСТЕМА БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ  
РОЗВИТКУ**

Спеціальність 051 Економіка

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:  
Тахтарова К.А, доцент кафедри  
менеджменту та поведінкової економіки,  
к.е.н., доцент

\_\_\_\_\_  
(підпис)

Оцінка: \_\_\_\_\_ / \_\_\_\_\_ / \_\_\_\_\_  
(бали / за школою ЄТКС / за національною шкалою)

Голова ЕК: \_\_\_\_\_  
(підпис)

Вінниця 2021

## АНОТАЦІЯ

**Бабак В.А.** Система безперервної освіти в Україні та шляхи її розвитку. Спеціальність 051 Економіка. Освітня програма «Управління персоналом та економіка праці». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021. \_с.

Робота присвячена дослідженню системи безперервної освіти в Україні та визначенню шляхів її розвитку. Визначено, що безперервна освіта насамперед зумовлена швидкими темпами старіння знань в сучасному суспільстві, і тому вкрай важливим фактором безперебійного розвитку економіки країни та професійної компетентності фахівця є процес постійного навчання.

Перший розділ роботи висвітлює теоретичні підходи до визначення понять «освіта», «професійна освіта», «безперервна освіта», бо освіта є складною категорією і може бути розглянута з різних точок зору. В результаті освітньої діяльності відбувається продукування різних освітніх послуг, що є специфічним благом та зумовлює численні особливості в ході регулювання освіти.

Досліджуючи ситуацію, що склалась на ринку освітніх послуг та ринку праці в Україні, встановлено, що узагальнена оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку освіти в Україні дозволяє констатувати наступні диспропорції: скорочення кількості закладів освіти та контингенту здобувачів освіти; високий рівень безробіття серед молоді та осіб із професійно-технічною та повною вищою освітою, при чому, спостерігається велика кількість вакансій саме для осіб з професійно-технічним рівнем. Доведено суттєвий вплив сучасної освіти на розвиток економіки України.

Європейський досвід системи безперервної освіти дозволяє стверджувати про необхідність державного втручання і в українську освітню сферу. Освітні потреби та розвиток неформальної освіти розглянуто на прикладі Вінницької ОТГ.

Запропоновано пропозиції щодо оптимізації функціонування та розвитку безперервної освіти в Україні.

Ключові слова: безперервна освіта, неформальна освіта, професійний розвиток, підвищення кваліфікації, ринок праці.

Табл.16. Рис. 20. Бібліограф.: 70 найм.

## ANNOTATION

Babak VA The system of continuing education in Ukraine and ways of its development. Specialty 051 Economics. Educational program "Personnel Management and Labor Economics". - Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021. \_p.

The work is devoted to the study of the system of continuing education in Ukraine and identifying ways of its development. It is determined that continuing education is primarily due to the rapid aging of knowledge in modern society, and therefore an extremely important factor in the smooth development of the country's economy and professional competence of the specialist is the process of lifelong learning.

The first section of the paper highlights the theoretical approaches to the definition of "education", "vocational education", "continuing education", because education is a complex category and can be considered from different points of view. As a result of educational activities there is a production of various educational services, which is a specific benefit and causes many features in the regulation of education.

Examining the current situation in the market of educational services and the labor market in Ukraine, it was found that a generalized assessment of the current state and trends in education in Ukraine reveals the following disparities: reducing the number of educational institutions and the contingent of students; high level of unemployment among young people and people with vocational and higher education, with a large number of vacancies for people with vocational level. The significant influence of modern education on the development of Ukraine's economy is proved.

The European experience of the system of continuing education allows us to assert the need for state intervention in the Ukrainian educational sphere. Educational needs and development of non-formal education are considered on the example of Vinnytsia OTG.

Proposals for optimizing the functioning and development of continuing education in Ukraine are proposed.

Key words: continuing education, non-formal education, professional development, professional development, labor market.

Table .16. Fig. 20. Bibliographer .: 70 hiring



## ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ЯК ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМКУ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ.....	8
1.1. Теоретико-організаційні засади формування системи безперервної освіти та професійної підготовки.....	8
1.2. Концепція освіти впродовж життя: from cradle to grave .....	23
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ.....	32
2.1 Аналіз функціонування усіх складових системи освіти в Україні.....	32
2.2 Аналіз ситуації, що склалась на ринку праці України.....	46
2.3 Вплив сучасної освіти на розвиток економіки України.....	58
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	65
3.1 Європейський досвід удосконалення державного регулювання системи безперервної освіти .....	65
3.2 Освітні потреби та розвиток неформальної освіти у Вінницькій ОТГ як ще одна форма безперервного навчання в Україні .....	74
3.3 Пропозиції щодо оптимізації функціонування та розвитку безперервної освіти в Україні.....	84
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95
ДОДАТКИ.....	102

## ВСТУП

**Актуальність теми** обумовлена тим, що протягом століть незмінним показником розвитку світових економік є їх непостійність, безперервний рух в напрямку вдосконалення адаптаційних здібностей держави. Пройшовши довгий шлях еволюції світових пріоритетів, Європа вступила в стадію постіндустріального розвитку суспільства, в основі якого лежить домінування знань. Актуальність дослідження безперервної освіти насамперед зумовлена швидкими темпами старіння знань в сучасному суспільстві, що робить більшість отриманих під час навчання у ЗВО знань безкорисними. З огляду на це, вкрай важливим фактором безперебійного розвитку економіки країни а також показником високого рівня професійної компетентності фахівця є процес постійного навчання кадрів, що робить безперервну освіту одним з пріоритетних напрямків дослідження.

Концепція безперервної освіти не є новою, але вперше наукового обґрунтування вона набула в роботі П. Ленгранда у 1965 році [1]. Відтоді ідея безперервної освіти швидко завойовує прихильників та набуває нових форм. Серед сучасних науковців та дослідників, які присвятили свої праці вивченню передумов виникнення та розвитку терміну безперервної освіти, слід виділити Д.П. Богиню, А.М. Гриненко, О.А. Грішнову, Л.П. Керб, С. П. Кудрявцеву, В. В. Колос [2], А. І. Кравченко [3], О. Тоффлер [4]. Віддаючи належне роботам вказаних науковців, зазначимо, що питання актуальності безперервної освіти у розрізі підвищення професійної компетентності кадрів потребує подальшого розгляду. Адже враховуючи природу даного поняття та її спрямованість на безперервне освоєння нових знань та сучасних технологій, найбільшою сферою застосування безперервної освіти виступає саме постійне навчання та підвищення кваліфікації кадрів.

**Об'єктом дослідження** є процес формування та розвитку системи безперервної освіти та її вплив на збалансування ринку праці України.

**Предметом дослідження** є науково-методичні підходи та практичний інструментарій державного регулювання освіти в контексті розвитку безперервного навчання.

**Метою дослідження** є удосконалення теоретико-методологічних основ системи безперервної освіти як пріоритетного напрямку щодо задоволення потреб ринку праці та розробка практичних рекомендацій щодо розвитку безперервної освіти в Україні.

В процесі виконання магістерської роботи поставлено **наступні завдання**:

- 1) визначити теоретичні підходи щодо формування системи безперервної освіти та професійної підготовки;
- 2) дослідити особливості концепції освіти впродовж життя;
- 3) проаналізувати особливості функціонування усіх складових системи освіти в Україні;
- 4) провести діагностику ситуації, що склалась на ринку праці України;
- 5) довести вплив сучасної освіти на розвиток економіки України;
- 6) розробити інструменти щодо оптимізації функціонування та розвитку безперервної освіти в Україні.

**Методи дослідження:** теоретичного узагальнення ключових понять і висновків; методи порівняльного, статистичного, графічного аналізу; методи обробки показників у динаміці, метод кореляційно-регресійного аналізу, теоретичного моделювання.

**Теоретичне та практичне значення одержаних результатів:** матеріали проведеного дослідження можуть дати можливість подальшому вивченню аспектів розвитку безперервної освіти та стати основою для розглядів цього напрямку у майбутньому, а також можуть бути використані при розробці напрямів подальшого розвитку безперервної освіти України.

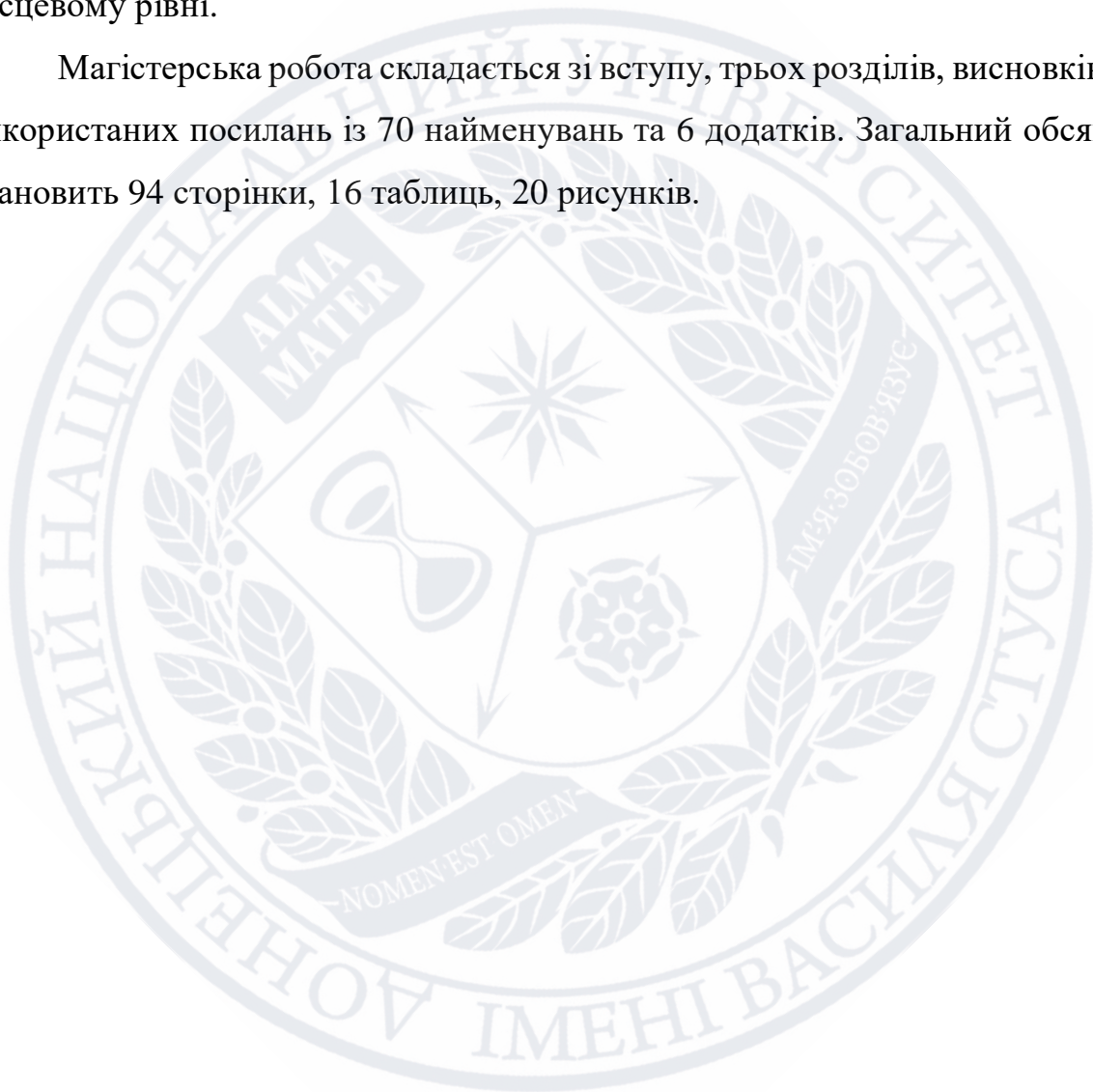
**Апробація результатів дослідження:** Основні результати магістерської роботи опубліковано у збірнику тез Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України» (24 листопада 2021 р., м. Київ). Київ: ІПК ДСЗУ, 2021. С.41-



46 («Державне регулювання безперервної системи освіти: досвід європейських країн») (ДОДАТОК А).

**Положення, що виносяться на захист:** зроблено прогноз динаміки ВВП України до 2025 року; підтверджено припущення тісноти зв'язку між факторами ринку освітніх послуг та ринку праці з показником ВВП; розроблено стратегічні напрями функціонування та розвитку безперервної освіти на державному та місцевому рівні.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних посилань із 70 найменувань та 6 додатків. Загальний обсяг роботи становить 94 сторінки, 16 таблиць, 20 рисунків.



## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ЯК ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМКУ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ

#### **1.1 Теоретико-організаційні засади формування системи безперервної освіти та професійної підготовки**

Освіта та професійна підготовка є фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства. Вони також виступають гарантом індивідуального розвитку, плекають інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал суспільства. Розвиток держави, структурні перетворення на мікро- і макроекономічному рівнях повинні гармонічно поєднуватись з реформою освіти та професійної підготовки для того, щоб задовольнити потреби і прагнення людей, особливо молоді, встановити нову систему цінностей, відповідати запитам людства щодо змін у сфері роботи як в громадському, так і у приватному секторах [6]. Надважливе значення освіти та професійної підготовки у розвитку людських ресурсів, визнання їх високими цінностями людини та суспільства обумовило прийняття Міжнародною організацією праці у 1975 р. Конвенції про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів [7].

Формування ринкових відносин, становлення в Україні демократичної держави зумовлюють зміну цільових настанов професійної освіти: не забезпечення потреб держави у спеціалістах різних професій і рівнів кваліфікації, а задоволення різноманітних освітніх потреб особистості заради її розвитку і самореалізації, а також для забезпечення її конкурентоспроможності на ринку праці [8].

Відповідно до Закону України «Про освіту» [9], держава визнає освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого,



культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [9].

Основними принципами освіти в Україні є:

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- науковий, світський характер освіти;
- інтеграція з наукою і виробництвом;
- взаємозв'язок з освітою інших країн;
- гнучкість і прогностичність системи освіти;
- єдність і наступність системи освіти;
- безперервність і різноманітність освіти;
- поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті [9].

На сьогоднішній день освіта є важливим чинником соціально-економічного розвитку держави, який обумовлює підвищення вартості та ціни робочої сили. Інвестиції в освіту, професійну підготовку та мобільність працівників сприяють підвищенню їх конкурентоспроможності на ринку праці. Без відтворення та розширення освітнього потенціалу кожної людини неможливо досягти результативності всіх соціально-економічних та духовних процесів суспільства. Право на освіту гарантується Конституцією України [10, ст.53], Законом України «Про освіту» та іншими нормативними актами України.

Освіта є складною категорією і може бути розглянута з різних точок зору. Систематизацію основних визначень поняття «*освіта*» наведено у таблиці 1.1.

Реалізація призначення освіти в суспільстві здійснюється через виконання основних функцій: виховної та пізнавальної. *Виховна функція освіти* – активний, цілеспрямований вплив на особистість з метою виховання певних якостей, *пізнавальна* – передавання знань конкретній особі чи групі осіб [11, с.656].

Таблиця 1.1 - Визначення категорії «освіта»

Визначення	Джерело
Поняття української філософії і культури, що теоретично фіксує, виражає і пояснює соціокультурне самовідтворення конкретно взятої нації і, зрештою, всього людства; усталює в сучасному вимірі суспільного буття створені в різних місцях і в різні часи людьми такі знання, уміння, вигадки, знаки і символи, що забезпечують соціокультурне самозбереження, ідентичність націй.	Шевченко В.Б. [12]
Галузь народного господарства країни, яка об'єднує організації, заклади та установи, що здійснюють навчання, виховання, підготовку педагогічних та наукових кадрів, випуск навчальної літератури	Мочерний С.В.[11]
Широкомасштабний процес, що охоплює всі види цілеспрямованого впливу суспільства на індивіда у процесі передання йому інформації та знань.	Бандур С.І, Заєць Т.А. [13]
Результат здійснення різноманітної (педагогічної, виховної, наукової, організаційно-управлінської) діяльності працівниками сфери освіти для задоволення освітніх потреб окремих людей і всього суспільства.	Каленюк І. [14]
Специфічний товар, який задовольняє потребу людини в набутті певних знань, навичок і вмінь для їхнього подальшого використання в професійній діяльності	Оболєнська Т.[15]
Один із найдавніших соціальних інститутів, що викликаний потребами суспільства відтворювати і передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління для життя, готувати суб'єктів соціальної дії для вирішення економічних, соціальних, культурних проблем, що стоять перед людством	Андрущенко В.П. [16]
Передача накопичених суспільством знань молодому поколінню для розвитку в нього пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань; освіта призначена, щоб дати молоді початкові знання культури, формуючи поведінку у дорослому житті і допомагаючи у виборі можливої ролі в суспільстві	Ващик Т.І. [17]
Не матеріальні, а соціальні блага, система знань, інформації, умінь і практичних навичок, задоволення її різноманітних освітніх потреб і реалізації особистих здібностей їхнього споживача	Ніколаєнко С.[18]
Процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь, навичок та способів поведінки, необхідних для підготовки людини до життя та трудової діяльності. Рівень освіти обумовлюється вимогами виробництва, науково-технічним та культурним рівнем, а також суспільними відносинами	Кібанов А.Я. [19]
Цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення громадянином встановлених державою освітньо-кваліфікаційних рівнів	Богиня Д.П. [20]

Освіта завжди виконувала *економічну функцію*, але ця функція розглядалась як вторинна і допоміжна щодо загальновиховної. Зростання ролі особистісного фактору в умовах глобалізації соціально-економічних проблем людського життя, загострення міжнародної конкуренції привернули увагу вчених різних країн до дослідження економічних аспектів освіти як *соціального феномену*.

Завдяки швидким темпам науково-технічного прогресу збільшується обсяг знань та інформації в суспільстві, в тому числі й обсяг знань, мінімально необхідний для соціалізації людини. Саме цим фактором пояснюється зростання значення пізнавальної функції освіти у ХХ ст., коли на перший план в освітньому процесі



вийшло засвоєння людиною максимального обсягу знань. Водночас змінюється ставлення до виховної функції у зв'язку із розумінням зростаючої важливості особистих якостей людини. Виконання виховної та пізнавальної функцій освіти має забезпечити накопичення певного інтелектуального потенціалу.

Економічна реалізація власності на здобуті знання разом з набутими якостями, вміннями та навичками означає, що витрати на розвиток розумових і фізичних здібностей людини і засвоєння нею певних знань мають приносити певний дохід, тобто освіта, крім своїх традиційних функцій, виконує функцію економічну, мета якої – забезпечення вищого рівня доходу й підвищення рівня добробуту індивіда. Цей дохід виявляється як в індивідуальних, так і суспільних формах.

Індивід є частиною, елементом суспільства. Тому віддача, незалежно від того, хто здійснював витрати на освіту, належить не лише конкретній особі, а й усьому суспільству.

*Соціальна функція* освіти полягає у її впливі на соціальну структуру суспільства, яке в особі держави має змогу впливати на організацію системи освіти, в основу якої покладено різні принципи доступу, охоплення, відбору. Доступність вищих рівнів освіти населенню впливає на розподіл доходів у суспільстві. Вищий рівень освіти зумовлює підвищення продуктивності праці, що виявляється у зростанні індивідуального доходу працівника: чим вищий рівень освіти працівників, тим вищі потенційні можливості для зростання продуктивності праці в національній економіці й тим більшим є сукупний дохід суспільства. Тому не випадково Японія поставила за мету запровадження в країні загальної вищої освіти. Оволодіння людиною сумою знань і уявлень про навколишній світ та певним набором навичок і вмінь відбувається у процесі виховання, пізнання, навчання і розвитку.

Пізнавальна функція освіти полягає в озброєнні людини систематизованими знаннями, які дають більш глибоке та комплексне уявлення про навколишній світ взагалі або у певній галузі.

За характером розрізняють знання загальні та специфічні. Загальні знання – основа інтелекту людини, її обізнаності з навколишнім світом, база для конкретніших, спеціальних професійних знань. Засвоєння специфічних, як правило, професійних знань робить людину фахівцем у певній сфері діяльності і функцією



освіти є передання конкретних знань, навичок, інформації з певної специфічної галузі діяльності [11, с. 656].

Таким чином, освіта представляє собою багатофункціональну систему зі складною структурою. Система освіти здійснює доволі суттєвий вплив на життя суспільства – від формування особистості у дошкільному віці до розвитку суспільної свідомості протягом життя. В наш час зростає роль системи освіти як інституту духовного виховання особи, збагачення її людського капіталу, покращання її якостей як суб'єкта виробничих відносин. Ця діяльність освітніх закладів, виступаючи свого роду реалізацією потреби держави і громадян в освітніх послугах, потребує особливої підтримки держави [20, с.102].

Система освіти як інститут духовного виробництва та інтелектуального розвитку особи, нарощення її творчого потенціалу повинна формувати таку сукупність знань і навичок членів суспільства, які могли б забезпечити можливість їх доцільної діяльності в системі суспільного поділу праці [6, с.31].

Система освіти складається із закладів освіти, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти (табл.1.2). Відповідно до Конституції, в Україні обов'язковою є загальна і середня освіта [9].

Таблиця 1.2 – Система освіти в Україні

<i>Структура освіти включає:</i>	<i>Освітні програми:</i>	<i>Освітні рівні:</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>- дошкільну освіту;</li> <li>- загальну середню освіту;</li> <li>- позашкільну освіту;</li> <li>- професійно-технічну освіту;</li> <li>- вищу освіту;</li> <li>- післядипломну освіту;</li> <li>- аспірантуру;</li> <li>- докторантуру;</li> <li>- самоосвіту</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- загальноосвітні (основні та додаткові);</li> <li>- професійні (основні та додаткові).</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- початкова загальна освіта;</li> <li>- базова загальна середня освіта;</li> <li>- повна загальна середня освіта;</li> <li>- професійно-технічна освіта;</li> <li>- базова вища освіта;</li> <li>- повна вища освіта</li> </ul>

Мета загальноосвітніх програм – формування загальної культури особи, її адаптація до життя в суспільстві, створення основи для свідомого вибору й освоєння професійних освітніх програм.

Професійні програми мають на меті послідовне підвищення професійного та загальноосвітнього рівня, підготовку фахівців відповідної кваліфікації [20, с.32].

У системі професійно-технічної та вищої освіти підготовка кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями [21, ст.1-6]. Освітньо-кваліфікаційний рівень – характеристика освіти за ознаками ступеня сформованості знань і вмінь особи, що забезпечують її здатність виконувати відповідні фахові завдання чи обов'язки [21, ст.14]. Згідно із законодавством встановлено такі освітньо-кваліфікаційні рівні: кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

Отже, для України характерною є ступенева освіта, що надає широкі можливості для задоволення освітніх потреб кожної особи, забезпечує гнучкість загальноосвітньої, загальнокультурної та наукової підготовки фахівців, підвищення їх соціального захисту на ринку праці та інтеграцію у світовий освітній простір. Підготовка кваліфікованих робітників та фахівців в рамках ступеневої освіти реалізується згідно з відповідними освітньо-професійними програмами. Освітньо-професійні програми підготовки кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів – це державні документи, які визначають зміст та нормативний термін навчання, передбачають відповідні форми контролю та державної атестації.

Згідно ст. 3 Закону України «Про професійно-технічну освіту» зазначено, що професійно-технічна освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури. Професійно-технічна освіта здобувається у професійно-технічних навчальних закладах [21, ст. 1.16, 1.17].

Слід зазначити, що у більшості нормативно-правових актів, наукових публікацій та на виконавчому рівні синонімом терміну «професійно-технічна освіта» застосовується скорочення *«професійна освіта»*. Однак серед українських науковців (В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова, Л.П. Керб, Д.П. Богиня) термін «професійна освіта» використовується у більш широкому значенні.

Зокрема, В. Васильченко, О. Грішнова, А. Гриненко, Л. Керб виокремлюють початкову професійну освіту, яка здійснюється у професійно-технічних навчальних

зкладах, які забезпечують підготовку кваліфікованих робітників для галузей народного господарства, а також вищу професійну освіту, яку одержують у вищих навчальних закладах (університетах, академіях, інститутах), де готуються спеціалісти відповідного рівня [26, с.56].

У дослідженні освіти та професійної підготовки в інфраструктурі ринку праці Д. Богиня стверджував, що «вплив системи освіти на життя суспільства доволі широкий – в дошкільних закладах і загальноосвітній школі починається процес формування особи, індивідуальної і суспільної свідомості людей, що продовжується і в системі професійної освіти» [20, с.234]. Отже, до цієї категорії віднесені не лише професійно-технічна, але й, щонайменше, і вища освіта. Повинен бути знайдений оптимум між фундаменталізацією освіти і її професіоналізацією.

В Економічній енциклопедії під редакцією С.В. Мочерного зазначено, що освіта професійна – це освіта, спрямована на засвоєння загальних і професійних знань, її мета – формування професійної спеціалізації людини. Професійна освіта охоплює загальноосвітню та професійну підготовку. Результат професійної освіти – присвоєння певного освітнього або освітньо-кваліфікаційного рівня. Зокрема, зазначено, що професійну освіту здобувають у закладах після середнього рівня: вищих навчальних закладах, професійно-технічних училищах, школах бізнесу, різноманітних курсах, за програмами підвищення кваліфікації та ін. [11, с. 658].

О.Я. Кібанов визначає як результат професійної освіти підготовленість людини до певного виду трудової діяльності, професії, що підкріплена документом (атестатом, дипломом, свідоцтвом тощо) про закінчення відповідного навчального закладу. Професійну освіту надає система навчальних закладів, до складу якої входять: професійно-технічно училища, технікуми, вищі навчальні заклади, інститути і факультети підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, навчальні центри, спеціальні курси та семінари. Професійна освіта здійснюється як на основі державних стандартів щодо підготовки кадрів, так і з використанням гнучких навчальних програм та термінів навчання [19, с.410].

Таким чином, надаючи перевагу останній точці зору і надалі використовуючи термін «професійна освіта», будемо під ним розуміти формування на базі щонайменше базової загальної середньої освіти комплексу спеціальних професійних



знань, умінь, навичок, накопичення досвіду роботи у певній сфері професійної діяльності, який забезпечує людині певний рівень професійної кваліфікації (рис. 1.1).

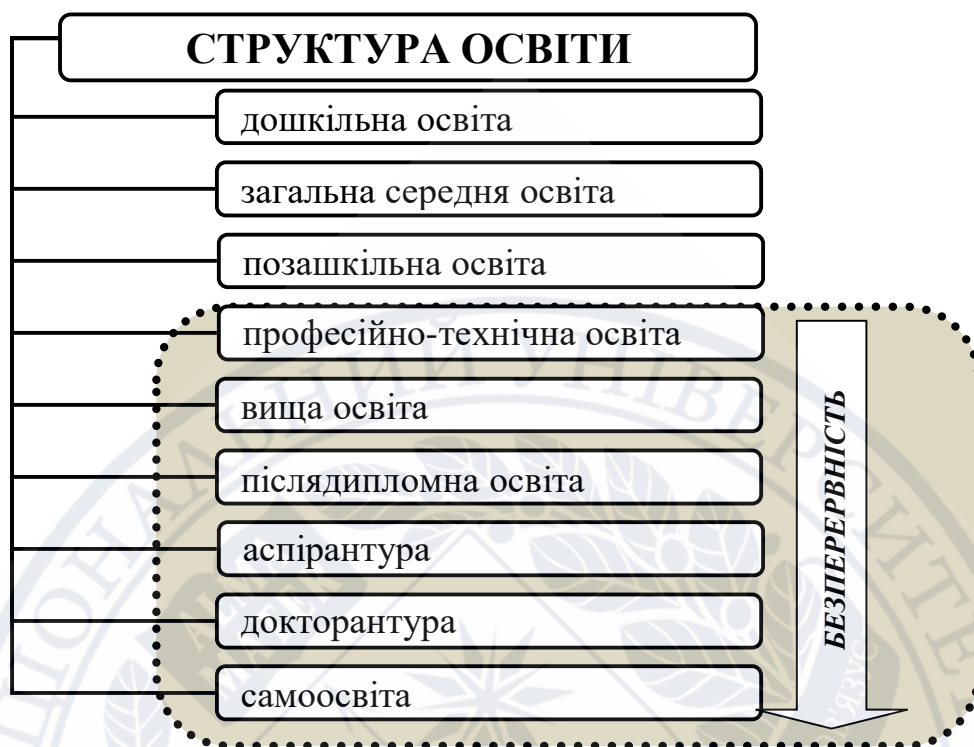


Рисунок 1.1 - Складові професійної освіти

Професійна освіта покликана відігравати провідну роль у технологічному оновленні всіх галузей промисловості і сільськогосподарського виробництва. Вона спрямована на виконання двох взаємопов'язаних завдань: *по-перше*, фундаментального – створення довгострокової основи інтелектуального потенціалу суспільства, всебічне розкриття здібностей і гармонійний розвиток кожної особистості, забезпечення однакових можливостей усім членам суспільства; *по-друге*, кон'юнктурного насичення ринку праці робочою силою певної професійної і кваліфікаційної структури, забезпечення кожній людині мінімуму знань для отримання роботи. Тобто професійну освіту в нових умовах слід розглядати як необхідність підвищення загального технічного і професійного рівня трудового потенціалу, з одного боку, та забезпечення соціального захисту робітників – з іншого. [27, с.71].

Підготовка кадрів, особливо молоді, що досягає працездатного віку, а також перепідготовка вивільнених працівників стає невід'ємним елементом соціального захисту населення, дає кожному громадянину реальну можливість для самозахисту в ринкових умовах. Крім того, професійна освіта дозволяє на час

навчання охопити певну частину населення і пом'якшити тим самим проблему його зайнятості [27, с.72].

Процес трансформування економічних відносин обумовлює зростання ролі освіти в забезпеченні економічного та соціального прогресу суспільства, всезростаючий її вплив на людину і на суспільство. Нові вимоги до освіти потребують відповідних змін в організації її системи та у змісті, формах і методах навчального процесу. Зміни, що відбуваються в сучасній освіті, полягають:

- у зміні загального бачення освіти, її місця й ролі в житті людей;
- в урізноманітненні форм організації навчального процесу та управління освітою;
- у зміні педагогічних технологій, методів передачі знань і формування навичок, умінь та ін.;
- у змінах у системі фінансування освітньої діяльності.

Зокрема, швидке старіння знань в сучасних умовах зумовлює необхідність їх постійного оновлення та періодичного відновлення *навчання впродовж усього життя людини*.

Розподіл освітніх ресурсів впродовж життя людини визнається доцільнішим, ніж концентрація їх в юнацькому віці. Необов'язковою стає жорстка послідовність «освіта – робота – відпочинок – пенсія», з'являється можливість змінити такий порядок згідно із суспільними вимогами, власними бажаннями і потребами. Ефективним є поєднання навчання з трудовою діяльністю та ін. Такі зміни в розподілі ресурсів освіти в житті людей ускладнюють освітній процес. Традиційна структура системи освіти не забезпечує багатогранних потреб суспільства в освітніх послугах [11, с.657].

Поняття «безперервна освіта», «освіта впродовж життя» («lifelong education», «continuing education») не є новими, вони широко вживаються вже протягом багатьох років. Ці поняття з'явилися вперше в англійській мові в 20-х рр. XX століття і асоціювались з традицією навчання дорослих в країнах Північної Європи. Більш широко ці поняття почали використовувати на початку 1960-х рр.

Аналіз історичного досвіду та вивчення теоретичних положень вітчизняної та зарубіжної педагогіки показав, що ідеї про необхідність навчання та виховання людини не тільки у шкільному віці, але й упродовж всього життя висловлювались

багатьма видатними педагогами та освітянами минулого. Ідеї філософів Індії, Китаю, Греції: Сократа, Платона, Сенеки, Аристотеля та інших про пізнання людини та способи організації навчального процесу є початком становлення системи безперервної освіти.

Нотатки про сучасні уявлення щодо безперервної освіти містяться у наукових трактатах Я.А. Коменського («Помпедея», «Загальне виховання»), що презентують теорію про універсальну освіту, в основі якої ідея рівних прав для всіх і кожного.

Відомий німецький педагог ХІХ століття А. Дістервег стверджував, що освіта ніколи не була чимось закінченим або завершеним, її ніколи неможливо уявити собі без діяльності та руху вперед [28, с.243].

Д. Д'юї, американський філософ, освітянин, представник прагматичної педагогіки, поряд з технократичними тенденціями у підході до визначення місця і ролі освіти у провідних країнах вважав, що задачі педагогічного процесу необхідно вирішувати виходячи із потреб самих учнів, готуючи їх таким чином до демократії, життєдіяльності у громадянському суспільстві, максимально використовуючи можливості соціального оточення для розвитку та становлення особистості [28, с.345].

Аналіз вітчизняного досвіду показує, що перші спроби становлення безперервної освіти (розвитку) були викладені у працях відомих вітчизняних педагогів минулого М.І. Пирогова, К.Д. Ушинського, Д.І. Писарева, інших.

Необхідно зазначити, що система освіти для дорослих, яку було створено в країні протягом 20 років (1917-1937 рр.), стала базою для підготовки кваліфікованих фахівців для потреб промисловості та сільського господарства, які швидко розвивались. На початку 1950-х років були започатковані школи робітничої молоді. В цей час освіта дорослих включала три підсистеми: загальна, професійна і політехнічна. Однак, це не була єдина система безперервної освіти. Суттєвим був відрив загальноосвітньої школи від життя. Функціями такої школи була передача та засвоєння учнями певного обсягу знань. Трудова та політехнічна підготовка були відсутніми. Система робочої освіти не давала повної середньої освіти. Вона готувала робітників певних спеціальностей, тоді як промисловість потребувала великої кількості кваліфікованих робітників з повною середньою освітою [29, с.389].



Сучасні погляди на проблему безперервної освіти, зокрема, професійного розвитку працівників, в країні почали розвиватись у 70-х роках ХХ століття.

Дослідники цього процесу прийшли до висновку, що його сутність полягає у засвоєнні людиною знань, умінь і навичок, у формуванні її свідомості, пізнавальних інтересів і здібностей протягом життя, в процесі різних видів діяльності. Реалізувати завдання безперервної освіти можливо лише за умови повної інтеграції, єдності та узгодженості всієї системи освіти, всіх її складових, які відносяться до інтелектуальної або виробничої діяльності людей та їх навчання у закладах освіти.

Безперервна професійна освіта – відносно самостійна система, однією з функцій якої є формування готовності людини до активної освітньої діяльності за власним бажанням, спрямованої на розширення професійних знань, задоволення власних професійних потреб та інтересів, на підвищення професійної майстерності [17].

На сьогодні немає єдиного тлумачення поняття «безперервна освіта». Одні вчені розуміють її як процес цілеспрямованого систематичного виховання людини, формування певних якостей особистості, її знань, вмінь, навичок, цінностей, норм поведінки (Ф.Р. Філіпов). Інші трактують даний феномен як діяльність, як спосіб і процес (В.Г. Онушкін, Ю.Н. Кулюткін).

За визначенням О.Я. Кібанова, безперервна освіта – це процес і принцип формування особистості, який передбачає створення таких систем освіти, що є відкритими для людей будь-якого віку та покоління і супроводжують людину протягом всього її життя, сприяють постійному її розвитку, залучають її до безперервного процесу оволодіння знаннями, вміннями, навичками та способами поведінки (спілкування). Безперервна освіта передбачає не лише підвищення кваліфікації, але й перепідготовку для мінливих умов та стимулювання постійної самоосвіти [19, с. 410].

В Економічній енциклопедії під редакцією С.В. Мочерного надане таке визначення: безперервна освіта – принцип організації сучасної освіти, що об'єднує всі ступені й типи в цілісну систему з метою постійного доповнення й оновлення знань, умінь і навичок протягом всього життя людини. Необхідність безперервної освіти, насамперед її розвинутих форм (професійної та

постпрофесійної), зумовлена дією закону переміни праці, закону зростання потреб, розгортанням науково-технічного прогресу, дією основного економічного закону суспільства – закону виробництва і привласнення максимальної додаткової вартості [11, с.659].

У педагогічному словнику безперервну освіту визначено як процес зростання «освітнього (загального й професійного) потенціалу особистості упродовж усього життя, організаційно забезпечений системою державних і суспільних інститутів і відповідний до потреб особистості та суспільства» [17].

Сучасні вчені вказують на системний характер освіти. Вони зазначають, що безперервна освіта – це глобальна ідея, яка складається з формальної та неформальної освіти, спрямованої на особистісний, соціальний та професійний розвиток індивіда упродовж його життєдіяльності.

Система безперервної освіти для суспільства виступає як механізм відтворення і функціонування складної соціальної діяльності за допомогою формування особи, здатної вирішувати сучасні задачі. Для індивіда процес безперервного розвитку, в тому числі професійного, є засобом творчого вдосконалення сутнісних сил людини, задоволення запитів і духовних потреб особистості (рис. 1.2).

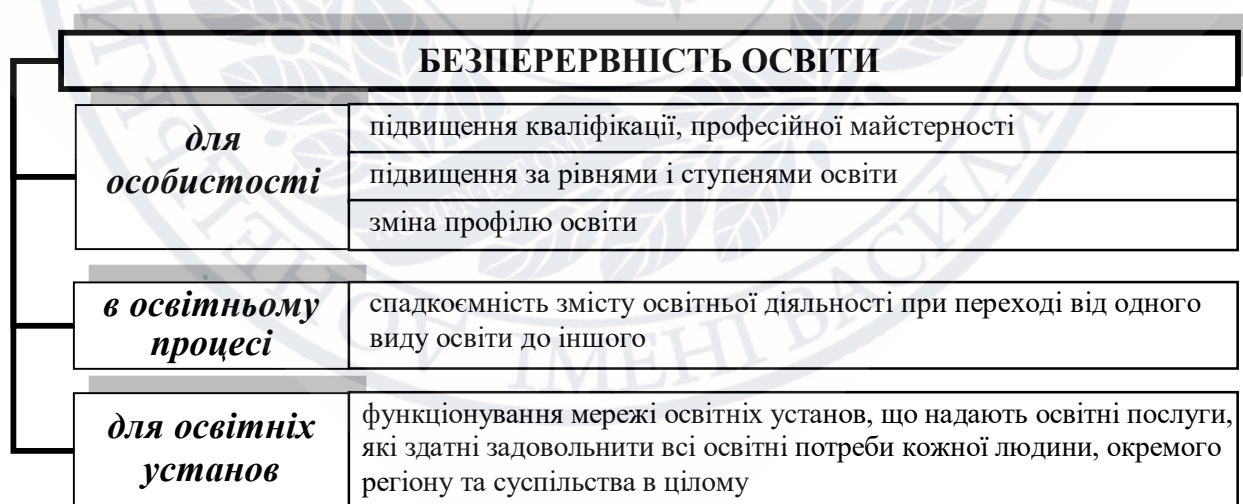


Рисунок 1.2 - Сутність безперервності освіти на різних рівнях

Поняття безперервності освіти можна віднести до трьох об'єктів (суб'єктів):

- до особи. В цьому випадку безперервність освіти означає, що людина вчиться постійно, причому, вчиться або в освітніх установах, або займається самоосвітою. При цьому можливі три варіанти:

- По-перше, людина, залишаючись на одному і тому ж формальному освітньому рівні, припустимо, слюсарем, лікарем або інженером, може удосконалювати власну кваліфікацію, свою професійну майстерність.

- По-друге, підійматись за рівнями і ступенями професійної освіти. При цьому людина може або послідовно змінювати освітні ступені та рівні, або пропускати деякі з них.

- По-третє, безперервність освіти також передбачає можливість не лише продовження, але і зміни профілю освіти, тобто можливість освітнього маневру на різних етапах життєвого шляху, відповідно до потреб і можливостей особистості, а також соціально-економічних умов в суспільстві (тобто зміни спеціальності);

- до освітніх процесів (програм). Безперервність в освітньому процесі характеризується спадкоємністю змісту освітньої діяльності при переході від одного виду до іншого, від одного життєвого етапу людини до іншого;

- до освітніх установ. Безперервність в даному випадку характеризує таку мережу освітніх установ і їх взаємозв'язок, який з необхідністю і достатністю створює простір освітніх послуг, які здатні задовольнити всю безліч освітніх потреб, що виникають як в суспільстві в цілому, так і в окремому регіоні, і у кожної людини.

З позицій формування і розвитку у людини здатностей до праці, безперервний для суспільства в цілому процес професійного становлення та розвитку для окремого його члена складається з послідовних етапів, які характеризуються самостійними, але взаємопов'язаними цілями і засобами їх досягнення.

*Перший етап* – формування у кожного члена суспільства системи загальноосвітніх знань, трудових умінь, прийомів творчої діяльності. На цьому етапі даються фундаментальні, найстабільніші знання.

*Другий етап* – формування у кожного члена суспільства системи професійних знань і вмінь, досвіду творчої діяльності - здобуття спеціальних, конкретних знань.

*Третій етап* – періодичне оновлення, поглиблення, розширення професійно значимих знань, умінь, навичок, що забезпечують підвищення ефективності праці згідно з вимогами ринкових відносин і змінної техніки, технології та організації виробництва.

*Четвертий етап* є дещо умовним, оскільки його завдання вирішуються



паралельно з завданнями трьох попередніх етапів. Мета ж даного етапу полягає у формуванні в членів суспільства знань і вмінь, не пов'язаних з професійною діяльністю (майбутньою чи реальною), а таких, що забезпечують задоволення різноманітних інтелектуальних, громадянських і соціальних потреб людини, всебічний розвиток особи, самореалізацію в інших (крім професійної) сферах життя.

На основі узагальнення викладених підходів до визначення змісту понять «освіта», «професійна освіта», «безперервна освіта», «професійний розвиток» можна стверджувати, що: *безперервний професійний розвиток* – процес послідовного розширення професійних знань, удосконалення практичних вмінь і навичок, підвищення професійної майстерності людини з метою випереджальної підготовки до повноцінної та ефективної участі в професійній і суспільній діяльності в умовах економічної системи, що постійно розвивається. Побудована за принципом безперервності система професійного розвитку дозволить суспільству забезпечувати своєчасну та якісну підготовку і перепідготовку кваліфікованих фахівців [28, с.53].

*Безперервна освіта* – є особливий тип освіти, який базується на індивідуальній ініціативі до максимального розвитку інтелектуального потенціалу фахівця, через систему навчальних закладів, приватних послуг, Інтернет – технологій, відповідно до потреб власного та професійного розвитку, спрямований на постійне оновлення професійних знань з метою підвищення рівня професійної компетентності. Вигоди від такої освіти є очевидними, якщо оцінити вартість постійно поновлюваних знань в сучасному суспільстві [29, с.51].

При цьому перевага безперервної освіти перед звичайною, в першу чергу полягає в постійному збільшенні інтелектуального надбання, яка має відносно довгий строк використання і залишається при власникові незважаючи на будь які обставини.

Зважаючи на тему дослідження, а також з урахуванням того, що у загальному розумінні систему можна визначити як певну множину взаємозалежних елементів, що створена для досягнення визначеної мети (рис. 1.3).

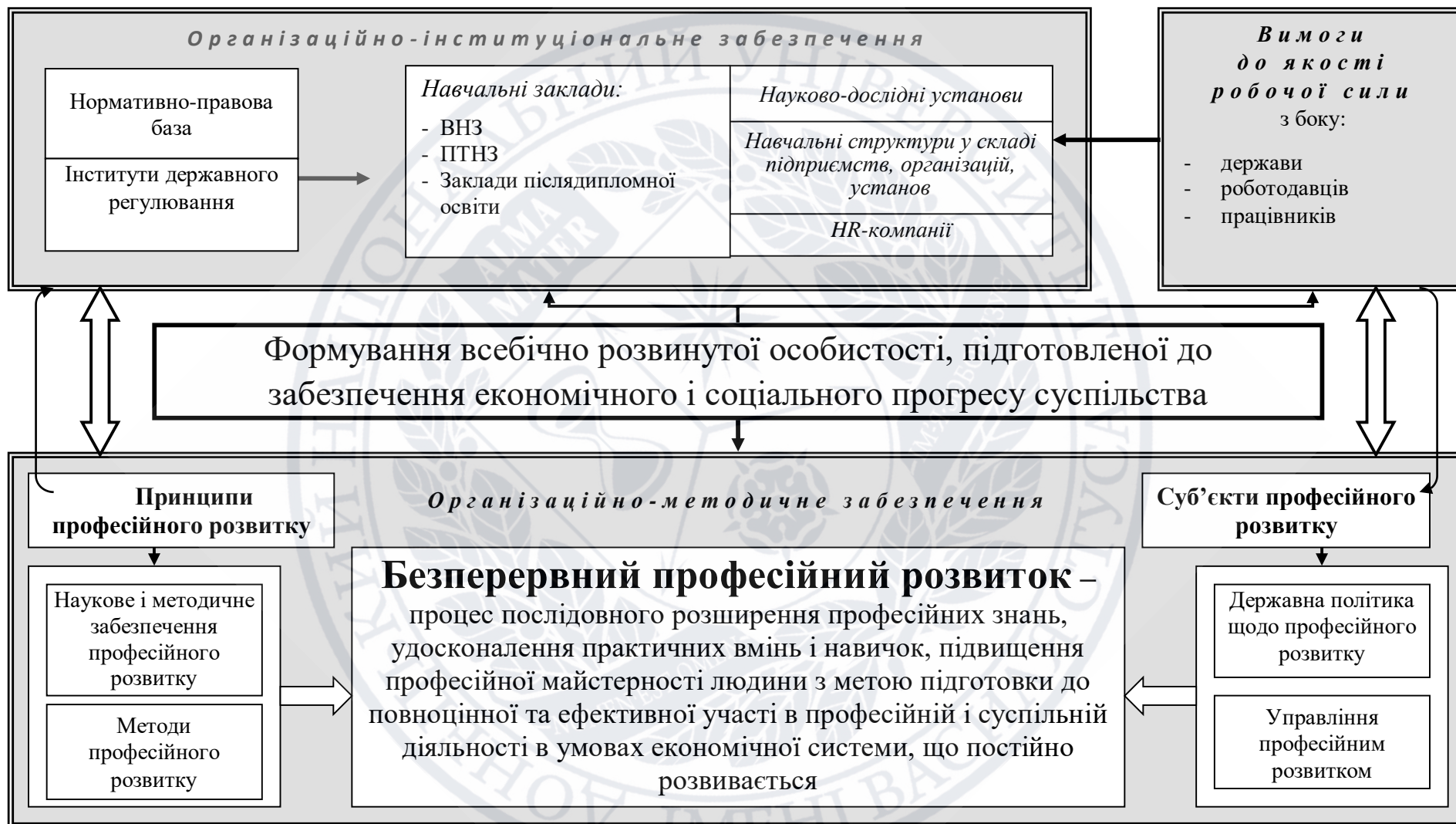


Рисунок 1.3 - Система безперервного професійного розвитку [28].

Таким чином, у сучасних умовах змістом освіти стає не стільки певний обсяг знань і навичок, скільки сама творчість, самодіяльність фахівця у сфері матеріального і духовного виробництва. Такий підхід означає збіг безперервних процесів зміни навколишнього середовища і самозміни людини. В той же час він припускає принципову незавершеність процесів навчання, а також нероздільність і безперервність пізнавальних процесів. Особливістю впровадження та розвитку системи безперервної освіти є те, що головними об'єктами процесу навчання будуть дорослі люди, отже навчання має враховувати їх психологічні, особистісні, соціально-економічні та інші відмінності.

Тому одним з головних інструментів розвитку системи освіти в Україні і економічної системи в цілому має стати створення умов щодо можливостей навчання людини протягом всього життя з акцентуванням уваги на особливостях навчання дорослих професійно підготовлених людей як окремої категорії тих, хто навчається.

## **1.2 Концепція освіти впродовж життя: from cradle to grave**

В основу організації системи освіти, яка б функціонувала як єдиний процес, була інтегрована й узгоджена внутрішньо (між всіма ланками) і зовнішньо (з потребами ринку праці та суспільства загалом), покладено концепцію безперервної освіти. Вона передбачає координацію елементів освіти – дошкільної, середньої, вищої та післядипломної – таким чином, щоб кожний із них був продовженням попереднього ступеня і підготовкою до наступного. Система безперервної освіти – збагачення форм організації навчання, коли разом із традиційними навчальними закладами з'являються нові: школи бізнесу, навчальні центри підготовки і підвищення кваліфікації та ін. [11, с. 658].

Урізноманітнюються тривалість і глибина спеціалізації навчальних програм. Набувають поширення скорочені форми базової вищої освіти, підготовки молодших спеціалістів, бакалаврів. На зміну технократичній концепції підготовки фахівців (її сутність – знання є теоретично обґрунтованим і практично встановленим результатом, а головна цінність – інформація, яку необхідно донести до студента, учня) приходить гуманістична концепція, що передбачає



орієнтацію не на знання як результат, а на процес пізнання, який здійснюється впродовж усього життя.

Гуманістична парадигма освіти передбачає розвиток не лише формально-логічного знання з установкою на отримання готового «кінцевого» знання, а й на розвиток різноманітних форм мислення, що базуються на механізмах самонавчання і самовиховання з урахуванням максимального використання індивідуальних особливостей кожного студента, учня. Важливим є також формування вміння працювати з наявною інформацією, використовувати здобуті знання. Усвідомлення освіти як комплексного процесу виховання, пізнання, навчання покладено в основу сучасного розуміння освіти як процесу розвитку людських ресурсів, що, крім діяльності щодо виховання та навчання індивіда, передбачає й розкриття його внутрішніх можливостей і здібностей, самоосвіту і самовиховання.

Як вже зазначалось, одним із принципів освіти в Україні є її безперервність [23]. Крім того, у Національній доктрині розвитку освіти, яку затверджено Указом Президента України від 17.04.2002 року N347/2002, розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя визнано одним з пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти [31]. У цьому ж документі зазначено, що державна політика стосовно безперервної освіти проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін.

Безперервність освіти реалізується шляхом:

- забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені;
- формування потреби та здатності особистості до самоосвіти;
- оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів;
- створення інтегрованих навчальних планів і програм;

- формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців;
- запровадження та розвитку дистанційної освіти;
- організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання;
- забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою [23]. Таким чином, можна стверджувати, що в Україні концепція безперервної освіти знайшла визнання на державному рівні. Однак для подальшого застосування цієї категорії зупинимось на детальнішому вивченні її змісту.

Концепція безперервного навчання сьогодні є провідною для освітньої політики й на національному, і на міжнародному рівнях. Зазвичай ми асоціюємо освіту з формальним навчанням дітей, підлітків та молоді. Хоча їх справедливо вважають основними здобувачами освіти, а от дорослі, окрім низки інших прав, є носіями права на освіту. Останнє носить універсальний характер та стосується всіх, незалежно від віку.

Відповідно до норм міжнародного права цілями освіти є всебічний розвиток людської особистості й почуття гідності, надання всім дієвої можливості бути частиною вільного суспільства. Очевидно, цих цілей неможливо досягти виключно через освіту для дітей. Тому в реалізації права на освіту важливою є концепція освіти як процесу, що триває упродовж життя. Роль неперервного навчання є ключовою при вирішенні глобальних освітніх проблем та викликів.

Інститут ЮНЕСКО з освіти упродовж життя UIL (UNESCO Institute for Lifelong Learning) дає таке визначення цього поняття: «По суті, навчання впродовж усього життя засноване на інтеграції навчання й життя, що охоплює навчальну діяльність для людей будь-якого віку (дітей, молоді, дорослих, людей похилого віку, незалежно, чи це дівчата, чи хлопці, жінки, чи чоловіки), у будь-якому життєвому середовищі (сім'я, школа, громада, робоче місце тощо) та через різноманітні способи (формальні, неформальні та інформальні), що разом задовольняють широкий спектр навчальних потреб» [32].

Навчання впродовж цілого життя «від колиски до домовини» (from cradle to grave) – це філософія, концептуальна основа та організаційний принцип усіх форм навчання, що базується на інклюзивних, емансипативних, гуманістичних і демократичних цінностях; вона всеохоплююча і невід’ємна в баченні суспільства, заснованого на знаннях. Міжнародна комісія з освіти XXI століття рекомендує чотири опори навчання, а саме: навчитися знати, навчитися робити, навчитися бути й навчитися жити разом. Здатність набувати додаткових навичок, оновлювати свої знання й розвивати прихований потенціал мозку набуває все більшої значущості в XXI столітті. Міжнародна організація праці (МОП) у своїй нещодавній доповіді про майбутнє сфери праці роз’яснила, що характер нашого життя різко змінюється, оскільки в багатьох країнах зараз говорять про «четверту промислову революцію», в основі якої лежать автоматизація, перехід на цифрові технології, зростання зайнятості на підприємствах ІТ-сфери й застосування штучного інтелекту. У результаті попередні навички стають застарілими, а попит на нові – зростає. І тому освіта дорослих може зіграти ключову роль у забезпеченні рівного для всіх доступу до нових можливостей. Крім цього, у деяких країнах демографічні зміни є ще одним вирішальним фактором, що змушує працездатне населення заповнювати більшість робочих місць і вимагає від працівників здобуття сучасних та оновлення наявних знань. До цих факторів додають зростаючу мобільність, вимушене переміщення населення, зміну моделей споживання й виробництва. Такі зміни, зростаюча складність і невизначеність сучасного життя та праці вимагають стійкості, здатності до адаптації, чутливості до навчання від самих людей; з іншого боку – дієвої системи безперервної освіти, яка рівною мірою заохочує й реалізує ці якості, надаючи дорослим можливість для навчання впродовж цілого життя [33].

### **Економічне обґрунтування неперервної освіти**

Ідея безперервної освіти має наукове підґрунтя. Насамперед вона пов’язана з концепцією напіврозпаду знань (concept of the «half-life of knowledge») австрійсько-американського економіста Фріца Махлупа, який звернув увагу на відстань, що характеризує якість та глибину знань, отриманих у минулому, їхню відповідність сучасним вимогам. Період напіврозпаду знань визначають як час



після завершення навчання, протягом якого професіонали втрачають половину первинної компетентності. Уважають, що період напіврозпаду знань у різних сферах діяльності людини може складати від декількох місяців до 5-10 років. На думку іншого дослідника з Інституту Світової економіки імені Фернана Броделя (Бразилія) Пітера Т. Найта, напіврозпад знань може мати неоднакову тривалість. Виокремлюють знання з коротким та довгим періодами напіврозпаду. Знання з коротким напіврозпадом здобувають швидко, їхня актуальність є ситуативною (це знання з використання програмного забезпечення, частина технічних і професійних навичок тощо), а от до знань із довгим періодом напіврозпаду належить знання мови, логіки, математики, теоретичної частини професійного навчання. Традиційна академічна освіта впродовж тривалого періоду часу забезпечує людей знаннями, що залишаються актуальними доволі довго і виступають базовим підґрунтям для здобуття знань, які через ті чи ті обставини можуть бути замінені на інші, більш сучасні.

У контексті професійного навчання важливою є визначення одиниці виміру старіння знань фахівця, яку розглядають як період «напіврозпаду» компетентності. Так, зниження компетентності на 50% унаслідок появи нової інформації свідчить, що для багатьох професій цей період настає менш ніж через 5 років. Іншими словами, стосовно системи вищої освіти втрата знань настає раніше, аніж закінчується навчання, а тому вирішити цю проблему можна шляхом запровадження безперервної освіти [38].

### **Цінність освіти дорослих**

Визначення освіти дорослих уперше з'явилося в Рекомендаціях ЮНЕСКО щодо розвитку освіти дорослих, прийнятих у Найробі в 1976 р. Цю дефініцію було оновлено на VI Белемській конференції 2009 року «Життя і навчання впродовж життя для успішного майбутнього – сила навчання дорослих», за результатами якої видали Белемські рамки дій (Belem Framework for Action, 2009). Згідно з оновленим тлумаченням, освіту дорослих визначають як сукупність навчальних процесів формальної, неформальної та інформальної освіти, за допомогою яких люди, яких вважають дорослими в суспільстві, до якого вони належать, розвивають здібності, збагачують знання та підвищують свою технічну чи

професійну кваліфікацію, одним словом, розвиваються та покращують свою здатність до життя та праці й у власних інтересах, і в інтересах громади й суспільства.

У Рекомендаціях ЮНЕСКО щодо навчання й освіти дорослих від 13 листопада 2015 року [34] зазначено, що навчання та освіта дорослих є центральними компонентами навчання впродовж життя. Дорослі можуть (повторно) здобувати освіту з багатьох причин, а саме:

- замінити пропущену або занедбану початкову та/або середню освіту;
- розвивати базові навчальні навички, зокрема грамотність;
- удосконалювати нові професійні навички та досвід для того, аби адаптуватися до змін на ринку праці, кар'єри або для постійного професійного розвитку;
- продовжувати навчання для особистого вдосконалення й дозвілля;
- брати повноцінну участь у суспільному житті та демократичних процесах.

Крім того, освіта дорослих має неабияку цінність для особи та підвищує якість її життя, оскільки :

- відіграє ключову роль у здійсненні інших прав людини, наприклад, права на працю, здоров'я, участь у культурному й суспільному житті;
- емансипує економічно та соціально маргіналізованих дорослих, даючи їм змогу зрозуміти і трансформувати через критичне сприйняття причини їхньої маргіналізації, зокрема шляхом виходу з бідності;
- розвиває компетенції та знання, необхідні для участі в житті суспільства;
- сприяє активному громадянству (active citizenship).

Також освіта й навчання дорослих мають ширші економічні, соціальні та культурні переваги, прикладом визнаний документ, прийнятий у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку Самітом ООН зі сталого розвитку: «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [35]. Незважаючи на зобов'язання держав щодо освіти дорослих, не завжди зусилля із забезпечення права на освіту для підлітків, молоді та дорослих є результативними. Станом на сьогодні освіта дорослих, зокрема неформальна,

що включає програми грамотності, як правило, є найбільш недофінансованою галуззю, бо небагато країн витрачають рекомендовані 3% свого національного бюджету сфери освіти на подолання неграмотності й освітні програми дорослих. Унаслідок цього навчання дорослих переважно не є безкоштовними, а витрати лягають на плечі особи, і це становить нездоланий бар'єр для доступу до освіти дорослих або ж фінансовий тягар для маргіналізованих груп дорослих, які мають сплачувати за доступ до навчання, у якому їм раніше було відмовлено.

Мета освіти дорослих полягає в тому, аби надати людям необхідні навички для здійснення й реалізації їхніх прав і контролю над своєю долею. Таке навчання сприяє особистісному і професійному розвитку, стимулюючи в такий спосіб активніше залучення дорослих до життя суспільства. Також освіта й навчання дорослих допомагають сталому і всебічному економічному зростанню, розширенню можливостей людей у контексті працевлаштування. Отже, освіта дорослих є найважливішим інструментом для скорочення рівня бідності, покращення здоров'я й добробуту та формування стійких освітніх спільнот.

У межах Рекомендацій ЮНЕСКО з навчання й освіти дорослих 2015 року визначені три ключові сфери:

- грамотність та базові навички;
- безперервна освіта і професійний розвиток (професійні навички);
- ліберальна, загальнодоступна й громадянська освіта (навички активної громадянської позиції).

*Рівність, інклюзія та справедливість.*

У 2019 році Інститут ЮНЕСКО з освіти упродовж життя UIL опублікував Четверту всесвітню доповідь про навчання й освіту дорослих під гаслом: «Не залишати нікого позаду: участь, рівність, інклюзія». Основну увагу в документі приділено питанням рівності, оскільки не всі мають рівні можливості доступу до навчання та використання переваг освіти дорослих, не всім надаються рівні шанси на отримання гідної роботи, підвищення рівня компетентності та розвитку здібностей, поліпшення якості життя, не всі мають можливість зробити свій внесок у розвиток суспільства тощо. Якщо все залишити без будь-яких істотних змін (замість того, аби надавати допомогу найменш забезпеченим особам і групам



населення), то переваги навчання дорослих будуть і далі доступні лише найбільш привілейованим прошаркам суспільства, що, у свою чергу, посилить зростання наявної нерівності, матиме свої негативні наслідки [36].

У Порядку денному у сфері стійкого розвитку на період до 2030 року акцент зроблено на тому, що всі люди, незалежно від статі, віку, раси, етнічної приналежності, а також особи з обмеженими можливостями, мігранти, корінні народи, діти й молодь, особливо найбільш вразливі категорії та ті, які перебувають у скрутному становищі, повинні мати доступ до освіти упродовж життя, що допоможе їм здобути знання й навички, необхідні для реалізації можливостей та повноцінної участі в житті суспільства. Одним із головних принципів права на освіту, що випливає з основ прав людини, є універсальність.

Кожна людина має право на освіту, незалежно від віку. Вік є забороненою ознакою дискримінації в багатьох контекстах, зокрема в частині прав безробітних літніх людей під час пошуку роботи або доступу до професійної підготовки чи перепідготовки. Стосовно ж права на освіту, відповідно до застережень Комітету ООН з економічних, політичних, соціальних та культурних прав CESCR, до нього необхідно застосовувати два підходи: з одного боку, літні люди повинні мати доступ до офіційних програм навчання та підготовки, уключаючи університети й неформальні програми; з іншого – літнім людям як передавачам знань, інформації та традицій повинні бути надані можливості ділитися своїми знаннями й досвідом шляхом викладання.

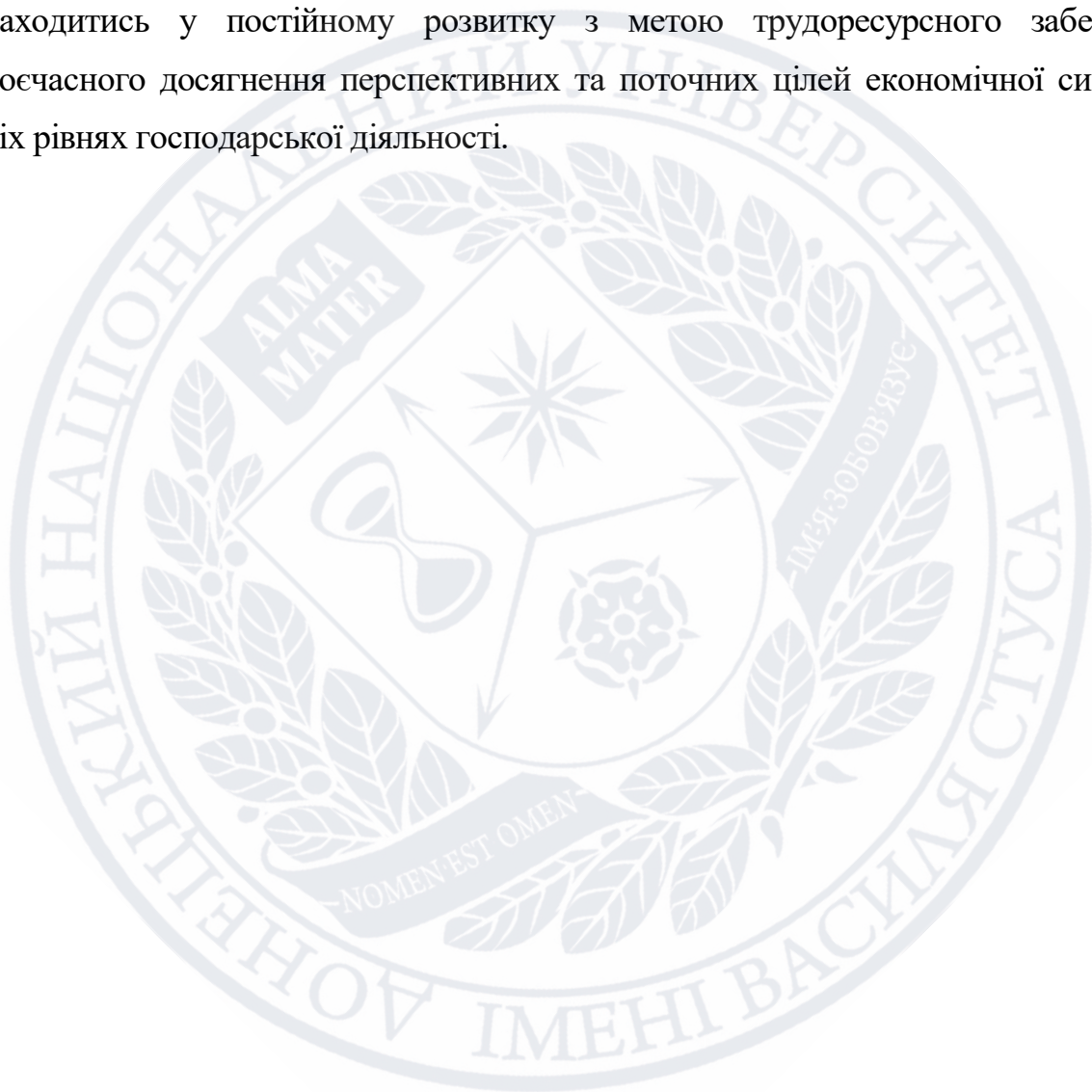
Водночас Комітет ООН з питань ліквідації дискримінації щодо жінок CEDAW наголосив, що обов'язок держав-учасниць ліквідувати дискримінацію жінок щодо доступу до освіти поширюється на жінок похилого віку: «Держави-учасниці зобов'язані забезпечити рівні можливості у сфері освіти для жінок будь-якого віку та доступ старших жінок до освіти дорослих і навчання впродовж усього життя, а також до освітньої інформації, необхідної для їхнього добробуту та їхніх сімей» [37].

## **Висновки до розділу 1**

Сучасний стан розвитку економіки свідчить про інтенсивний характер спрямованості економічного прогресу. Головним чинником економічного зростання

виступає формування людського ресурсу, здатного до безперервного якісного розвитку та акумулювання необхідних знань та інформації, першочергового значення при цьому набуває відповідність якості робочої сили вимогам науково-технічного прогресу.

В результаті дослідження теоретичних основ формування якості робочої сили та підходів до управління людськими ресурсами зроблено висновок, що система управління людськими ресурсами, їх якісною та кількісною стороною, має знаходитись у постійному розвитку з метою трудоресурсного забезпечення своєчасного досягнення перспективних та поточних цілей економічної системи на всіх рівнях господарської діяльності.



## РОЗДІЛ 2

### АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ

#### 2.1 Аналіз функціонування усіх складових системи освіти в Україні

Згідно із Законом «Про освіту» система освіти України складається із закладів освіти, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти [23].. *Структура освіти включає:* дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру; самоосвіту,

Дошкільна освіта і виховання здійснюються у сім'ї та дошкільних закладах освіти у взаємодії з сім'єю і мають на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей, їх всебічного розвитку, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання. Дошкільними закладами освіти є: дитячі ясла, дитячі садки, дитячі ясла-садки, сімейні, прогулянкові, дошкільні заклади компенсуючого (для дітей, які потребують корекції фізичного і психічного розвитку) та комбінованого типів з короткотривалим, денним, цілодобовим перебуванням дітей, а також дитячі садки інтернатного типу, дитячі будинки та інші.

Загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудову підготовку, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення.

Повна загальна освіта в Україні є обов'язковою і надається у різних типах закладів освіти. Основним з-поміж них є середня загальноосвітня школа трьох ступенів: I – початкова школа (1-4 класи), що забезпечує початкову загальну освіту, II – основна школа (5-9 класи), що забезпечує базову загальну середню освіту, III – старша школа (10-11 класи), що забезпечує повну загальну середню освіту.



Для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей створюються профільні класи ( з поглибленим вивченням окремих предметів або початковою допрофесійною підготовкою), спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, а також різні типи навчально-виховних комплексів, об'єднань.

Позашкільна освіта та виховання спрямовуються на розвиток здібностей, талантів у дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному самовизначенні.

До позашкільних закладів освіти належать: палаци, будинки, центри, станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади.

Професійно-технічна освіта зорієнтована на здобуття професії, перепідготовку, підвищення професійної кваліфікації. Відповідними закладами освіти є: професійно-технічні училища, професійно-художні училища, професійні училища соціальної реабілітації, училища-агрофірми, училища-заводи, вищі професійні училища, навчально-виробничі центри, центри підвищення і перепідготовки робітничих кадрів, навчально-курсіві комбінати, інші типи закладів, що надають робітничу професію.

Вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення їх кваліфікації. Вищими закладами освіти є: технікуми (училища), коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети та інші.

Для вищих закладів освіти встановлено чотири рівні акредитації: I – технікум, училище, інші прирівняні до них вищі заклади освіти; II – коледж, інші прирівняні до нього вищі заклади освіти; III і IV рівні ( залежно від наслідків акредитації) – інститут, консерваторія, академія, університет.

Післядипломна освіта (спеціалізація, стажування, клінічна ординатура, підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів) сприяє одержанню нової кваліфікації, нової спеціальності та професії на основі раніше здобутої у закладі

освіти і досвіду практичної роботи, поглибленню професійних знань, умінь за спеціальністю, професією. До закладів післядипломної освіти належать: академії, інститути, (центри) підвищення кваліфікації, перепідготовки, вдосконалення, навчально-курсові комбінати; підрозділи вищих закладів освіти (філіали, факультети, відділення та інші); професійно-технічні заклади освіти; відповідні підрозділи в організаціях та на підприємствах.

Для самоосвіти громадян державними органами, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, громадянами створюються відкриті та народні університети, лекторії, бібліотеки, центри, клуби, теле-, радіо навчальні програми тощо.

*Органами державного управління освітою в Україні є Міністерство освіти і науки; міністерства і відомства України, які мають навчально-виховні заклади; Вища атестаційна комісія (ВАК) України; відділи ( управління) освіти місцевих державних адміністрацій.*

Центральним органом державного управління освітою в Україні є Міністерство освіти і науки. Його повноваження визначено законом України «Про освіту» [23] та «Положенням про Міністерство освіти України» [39]. Міністерство бере участь у виробленні державної політики в галузі освіти та втіленні її в життя, визначенні основних напрямків розвитку освіти, здійснює координаційні, науково-методичні, контрольні функції та державне інспектування, забезпечує зв'язок з іншими державами, організовує впровадження в практику досягнень науки і передового педагогічного досвіду, проводить атестацію та акредитацію навчально-виховних закладів республіканського значення.

З лютого 2019 р. розпочало працювати Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), що перебрало на себе акредитацію закладів вищої освіти й освітніх програм [40, с.6], а також забезпечення функціонування системи здобуття наукових ступенів.

При Міністерстві освіти та науки функціонує Вища атестаційна комісія, яка здійснює атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів. Міністерству підпорядковані вищі навчальні заклади, Академія педагогічних наук та її науково-дослідні інститути.

Центральні органи державного управління освіти також беруть участь у виробленні та втіленні в життя державної політики в галузі освіти, професійної підготовки кадрів, у визначенні перспектив та напрямів розвитку освіти, вимог до її змісту, рівня й обсягу, нормативів матеріально-технічного, фінансового забезпечення навчально-виховних закладів.

Реформування освітньої галузі – це відповідь на суспільний запит, адже саме освіта забезпечує якість людського капіталу, який є основою економічного розвитку країни. Упродовж 2019/2020 н. р. Міністерством освіти і науки України було продовжено стратегічний курс на реформування усіх сфер освіти. Зокрема, запущена трансформація дошкільної освіти. З метою покращення її якості та доступності було спрощено умови для відкриття та функціонування закладів дошкільної освіти й розпочато роботу над оновленням базового компонента дошкільної освіти. У системі повної загальної середньої освіти продовжено реформу Нової української школи, зокрема, розроблено новий Державний стандарт базової освіти (для 5–9-х класів). Стратегічно важливою подією стало ухвалення Закону України «Про повну загальну середню освіту» у 2020 р. [41], який створює більше можливостей як для учнів і вчителів, так і для батьків й освітніх управлінців. Суттєвих змін зазнала й система підвищення кваліфікації вчителів: запроваджено принцип «гроші ходять за вчителем на підвищення кваліфікації», що створить додаткову конкуренцію на ринку освітніх послуг і сприятиме підвищенню якості їх надання. У сфері професійної (професійно-технічної) освіти для запровадження комплексних змін підготовлено проект Закону України «Про професійну освіту» [42]. Також варто відзначити старт програми Європейського Союзу та його держав-членів Німеччини, Фінляндії, Польщі та Естонії щодо підтримки реформи професійної (професійно-технічної) освіти в Україні «EU4Skills: кращі навички для сучасної України» [43, с.12], спрямованої, зокрема, на оновлення обладнання, навчальних програм, підвищення кваліфікації педагогів тощо. Суттєвою зміною у сфері вищої освіти є впровадження підходу бюджетного фінансування закладів відповідно до результатів їхньої діяльності. Так більшу фінансову підтримку можуть отримати ті заклади вищої освіти, які з-поміж іншого матимуть вищу зайнятість



випускників та більше міжнародних грантів, входитимуть до міжнародних рейтингів.

Водночас, у 2019/2020 н. р. з огляду на пандемію COVID-19, спричинену коронавірусною хворобою SARS-COV-2, та запроваджені карантинні обмеження, перед системою освіти постали нові виклики, пов'язані з забезпеченням неперервності освітнього процесу, спроможністю закладів усіх рівнів освіти забезпечити якість і сталість здобуття освіти в умовах карантинних обмежень, необхідністю розвитку дистанційної форми здобуття освіти. Усе це спонукає посилювати складові реформи освітньої галузі, пов'язані з діджиталізацією освітнього середовища передусім, із забезпеченням закладів освіти швидкісним доступом до мережі Інтернет, а здобувачів освіти і педагогічних працівників – цифровими пристроями та електронними освітніми ресурсами.

За даними Державної служби статистики України (далі – Держстат) [44], у 2019/2020 н. р. кількість здобувачів освіти у закладах освіти розподілилася так: дошкільну освіту здобували 1 230 398 вихованців, повну загальну середню – 4 138 466 учнів, професійну (професійно-технічну) – 245 775 здобувачів, вищу – 1 439 706 здобувачів.

Упродовж 2014/2015–2019/2020 н. рр. зберігається тенденція до зменшення кількості здобувачів освіти більшості рівнів, окрім повної загальної середньої освіти. Так, порівняно з попереднім навчальним роком у 2019/2020 н. р. зменшилася загальна кількість здобувачів:

- дошкільної освіти – на 3,7 % (станом на кінець 2019-2020 н. р.); (Це зумовлено головним чином негативними демографічними процесами).
- професійної (професійно-технічної) освіти – на 3,6 %;
- вищої освіти – на 5,4 %.

Разом з тим кількість здобувачів повної загальної середньої освіти зросла на 2,4 % (з 4 041 652 осіб у 2018/2019 н. р. до 4 138 466 осіб у 2019/2020 н. р.) (рис. 2.1).

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових (творчих, мистецьких) професійних і загальних компетентностей, які необхідні для діяльності за певною спеціальністю

чи в певній галузі знань[9] .



Рисунок 2.1 - Кількість здобувачів освіти за рівнями освіти в динаміці (2014/2015–2019/2020 н. рр.), осіб [44]

Згідно з чинним Законом України «Про вищу освіту» [9] підготовка фахівців здійснюється за освітніми чи науковими програмами на таких рівнях вищої освіти: початковий (з коротким циклом навчання) з присвоєнням освітньо-професійного ступеня «молодший бакалавр», перший (бакалаврський) рівень з присвоєнням ступеня «бакалавр», другий рівень – «магістр», третій (освітньо-науковий / освітньо-творчий) – «доктор філософії» / «доктор мистецтв», вищий науковий рівень – «доктор наук». передумовою здобуття вищої освіти є здобуття повної загальної середньої освіти (ст. 17 Закону України «Про освіту» [23]).

Заклади вищої освіти (ЗВО) в Україні надають вищевказані рівні вищої освіти залежно від типу. В Україні існують три типи закладів: університет; академія, інститут; коледж. Університети можуть бути як багатогалузевими, так і галузевими і здійснювати підготовку за всіма рівнями вищої освіти, у тому числі надавати ступінь «доктор філософії». Інститути і академії можуть бути тільки галузевими (профільними, технологічними) і здійснювати підготовку за першим і другим рівнями, а за третім і вищим науковим рівнями – тільки за певними спеціальностями. Коледжі можуть здійснювати підготовку лише молодших

бакалаврів і за першим рівнем (бакалавр) вищої освіти. Відмінністю університетів, академій та інститутів є обов'язковість здійснення фундаментальних та / або прикладних наукових досліджень.

Найбільш суттєві зміни внесені у Закон «Про вищу освіту» щодо Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, які викликали дискусію в освітянській спільноті. Реалізація положень Закону України виявила недоліки та ризики запровадження нової структури, зосередження повноважень і монополізації.

У складі вступників до університетів, академій, інститутів переважну більшість становлять випускники 11-х класів шкіл – 67,1% від загальної кількості вступників у 2018 р. порівняно з 58,9% в 2010 р. [45, с.10]

Така саме тенденція до отримання повної загальної середньої освіти для подальшого навчання спостерігається і у формуванні контингенту коледжів, технікумів, училищ. Питома вага тих, хто закінчив основну школу, серед вступників до таких ЗВО зменшилася з 61,3 % у 2010 р. до 54 % у 2018 р. Натомість збільшилася частка тих, хто вступив на базі повної середньої освіти (до 15,6 % у 2018 р.), та тих, хто вже закінчив коледж, технікум або училище (18 % у 2018 р. проти 10,7 % у 2010 р.).

Абітурієнти віддають перевагу отриманню повної середньої освіти, яка надає змогу отримувати вищу освіту (ступеня бакалавра і далі – магістра) за більшим колом спеціальностей.

Тенденція, що склалася, відкриває можливості активної співпраці ЗВО з закладами середньої та середньої професійної освіти щодо ранньої профорієнтації та мотивації школярів.

Проаналізуємо, як з роками змінювалася кількість вступників та обсяг державного замовлення у закладах вищої освіти (табл. 2.1).

У 2006-2007 роках 485 тис. осіб отримали повну загальну середню освіту. Однак в ті роки університети, інститути та академії зарахували на навчання 507,7 тис. осіб, оскільки багато абітурієнтів подавали документи, закінчивши школу кількома роками раніше. Тоді держава забезпечувала аж 141,9 тис. бюджетних



місць на бакалаврат та 5,9 тис. – для спеціалістів і 0,3 тис. для магістрів. Ця вступна кампанія була найбільшою з того часу і до сьогодні.

Таблиця 2.1- Динаміка кількості вступників до ЗВО в Україні (2006-2021 рр.)

Навчальний рік	Здобули повну середню освіту (тис.осіб)	Прийняли до ЗВО (тис.осіб)	тис. бюджетних місць на бакалаврат
2006-2007	485	507,7	141,9
2007-2008	467	491,2	
2008-2009	427	425,2	146,1
2009-2010	391	370,5	
2010-2011	364	392	
2011-2012	215	314,5	
2012-2013	329	341,5	
2013-2014	304	348	
2014-2015	247	291,6	119,3
2015-2016	229	259,9	97
2016-2017	211	253,2	90,8
2017-2018	203	264,4	82,7
2018-2019	195	256,8	78,9
2019-2020	198	250,1	79,9
2020-2021	222	277,1	84,6

Джерело: побудовано за [44]

А от у 2008-2009 роках держава профінансувала найбільшу кількість бакалаврського замовлення - 146,1 тис. і це при тому, що загальна кількість вступників сягала 425,2 тис. абітурієнтів.

З початком російської агресії на сході України кількість вступників почала помітно скорочуватись. У 2014 році 291,6 тис. абітурієнтів було зараховано у виші, а 247 тис. осіб у тому році закінчили школу.

У свою чергу держава зі зменшенням кількості вступників скорочувала і кількість державного замовлення. Однак варто зазначити, що у 2020-2021 н.р. МОН виділило рекордну кількість бюджетних місць на магістратуру – 6 тисяч. Тож у 2020 році спостерігалось збільшення кількості вступників. На шостий рік війни держава налагодила спрощений вступ для внутрішньо переміщених осіб, тож 277,1 тис. абітурієнтів змогли подати документи до вишів.

Заклади вищої та професійно-технічної освіти України щорічно готують значну кількість випускників. Пік кількості підготовлених фахівців закладами вищої освіти спостерігався у 2010 р. - 654,7 тис. осіб (рис. 2.2), що майже в 3 рази перевищувало кількість випускників закладів професійно-технічної освіти (247,4 тис. осіб).

На сьогоднішній день зберігається тенденція, відповідно до якої

випусників ЗВО значно більше, ніж випусників закладів ПТО, а саме 383,8 тис. осіб та 124 тис. осіб у 2019 р. відповідно (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 - Кількість осіб випущених із закладів освіти України

Рік	Кількість осіб, випущених із закладів професійної (професійно-технічної) освіти	Кількість осіб, випущених із ЗВО, тис. осіб		Кількість аспірантів, осіб	Кількість докторантів, осіб
		коледжі, технікуми, училища	університети, академії, інститути		
<b>2010</b>	247,4	111,0	543,7	34653	1561
<b>2011</b>	240,1	96,7	529,8	34192	1631
<b>2012</b>	202,1	92,2	520,7	33640	1814
<b>2013</b>	227,3	91,2	485,1	31482	1831
<b>2014</b>	182,0	79,1	405,4	27622	1759
<b>2015</b>	165,0	73,4	374,0	28487	1821
<b>2016</b>	152,8	68,0	318,7	25963	1792
<b>2017</b>	141,3	61,2	359,9	24786	1646
<b>2018</b>	133,5	55,5	357,4	22829	1145
<b>2019</b>	124,0	50,2	333,6	25245	1113
<b>2020</b>	114,1	47,3	358,8	25668	н\д-

Джерело: побудовано за [44]

За даними Держстату, у 2019/2020 н. р. функціонувало 14 763 заклади дошкільної освіти, 15 194 заклади повної загальної середньої освіти, 723 заклади професійної (професійно-технічної) освіти, 619 закладів вищої освіти.

Упродовж 2014/2015–2019/2020 н. рр. кількість закладів освіти всіх рівнів зменшилась. Трансформація мережі закладів дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти у бік зменшення здійснюється за рахунок оптимізації їх кількості, що відбувається, зокрема, шляхом реорганізації (ліквідації) закладів дошкільної, повної загальної середньої освіти та утворення на їх базі філій опорних закладів освіти. У 2019/2020 н. р. загальна кількість закладів дошкільної освіти скоротилась на 1,0 % (станом на кінець 2019 р.), повної загальної середньої освіти на 2,1 %, закладів професійної (професійно-технічної) освіти на 1,8 %, закладів вищої освіти на 5,1 % порівняно з попереднім періодом. Динаміку представлено на рисунку 2.2.

Кількість університетів, академій та інститутів державної форми власності у 2018 р. становила 209 закладів, або 74,4%, тобто головним провайдером вищої освіти залишається держава. Подібний розподіл між державною та приватною формами у Німеччині (66,3 % державних університетів); у Польщі та Великій

Британії ситуація протилежна, питома вага державних університетів складає 38,1 % та 21,8 % відповідно, але однозначного висновку про ефективність тієї чи іншої форми власності ЗВО зробити не можна.

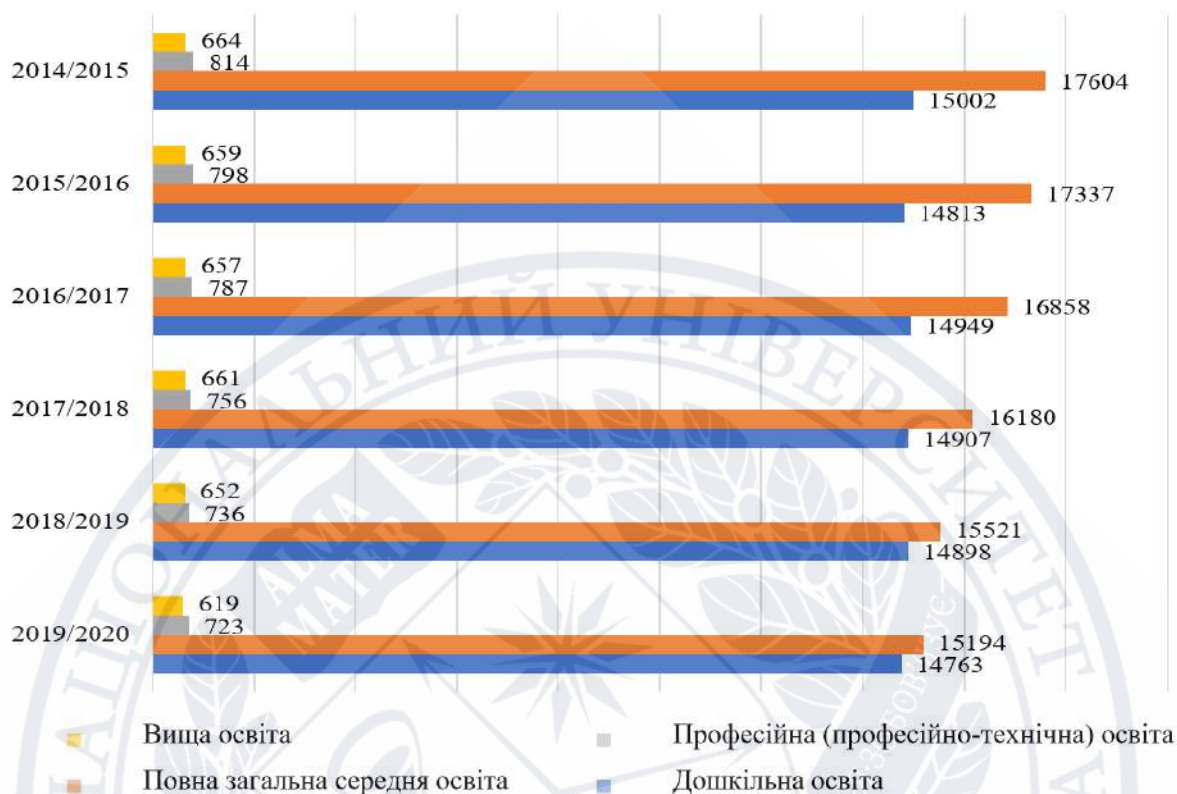


Рисунок 2.2 - Кількість закладів освіти за рівнями освіти в динаміці (2014/2015–2019/2020 н. рр.), одиниць [44]

Розвиток інфраструктури вищої освіти в Україні демонструє дві ключові тенденції: стрімке зниження кількості технікумів, коледжів та училищ, які готували спеціалістів технічних спеціальностей, зростання чисельності університетів, академій і інститутів, навчання в яких орієнтовано на більш ґрунтовну підготовку.

Така тенденція стала наслідком, перш за все, змін у структурі економіки країни, переходу до масової вищої освіти. Розвиненість і регіональна розгалуженість мережі ЗВО України надає можливість охоплення значної частини населення країни вищою освітою з подальшим просуванням ціложиттєвої освіти та перекваліфікації.

Україна – велика європейська держава з населенням понад 40 млн осіб, понад 70 % відсотків ЕАН мають вищу освіту.

Але потенціал вищої освіти України не використовується повною мірою суспільством і економікою. В Україні – високий рівень якісного складу викладачів



ЗВО. У 2018 р. у загальній кількості викладачів університетів, інститутів, академій 48,7 % складали кандидати наук (їх питома вага збільшилася на 2,1 в.п. з 2014 р.), 11,6 % – доктори наук (збільшення на 2,2 в.п.), 8,9 % – професори (зменшення на 0,8 в.п.). Серед викладачів коледжів, технікумів, училищ питома вага кандидатів і докторів наук і професорів набагато менша, що пояснюється практичною спрямованістю навчання (5,9 % у сукупності) [44].

Якість наданих освітніх послуг значною мірою залежить від якості викладацького складу закладів вищої освіти. Як свідчать дані Державної служби статистики України за аналізований період значно зросла частка педагогічних працівників, і науково-педагогічного персоналу, що має науковий ступінь кандидата чи доктора наук, та тих, що мають вчене звання доцента та професора.

Проте знецінення науково-педагогічної праці призвело до скорочення викладацького складу закладів вищої освіти усіх рівнів та зниження у їх складі частки працівників з науковими ступенями та вченими званнями, як у закладах вищої освіти I–II рівнів акредитації через відтік кадрів та втрату зацікавленості у підвищенні науково-педагогічної кваліфікації викладачів окрім того, в закладах даного рівня чисельність науково-педагогічних працівників досить мізерна, що потребує пильної уваги та регулювання з боку держави (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Динаміка якісного викладацького складу ЗВО України

Частка у викладацькому складі, %	I–II р.а.			III–IV р.а.		
	2010 р.	2014 р.	2020 р.	2010 р.	2014 р.	2020 р.
Педагогічні працівники	99,4	99,5	98,8	12,8	15,1	16,2
в т.ч. у їх складі: кандидати наук	2,5	3,1	<b>4,4</b>	2,5	3,8	<b>6,8</b>
доктора наук	0,2	0,2	<b>0,3</b>	0,1	0,2	<b>0,3</b>
доценти	0,9	0,9	<b>1,2</b>	1,0	1,2	<b>2,2</b>
професори	0,2	0,1	<b>0,3</b>	0,1	0,1	<b>0,2</b>
Науково-педагогічні працівники	0,6	0,5	1,2	87,2	84,9	83,8
в т.ч. у їх складі: кандидати наук	50,7	<b>75,0</b>	66,8	46,7	53,0	<b>56,7</b>
доктора наук	<b>10,2</b>	10,1	9,2	9,4	10,8	<b>13,2</b>
доценти	23,1	<b>30,0</b>	23,1	31,3	36,3	<b>38,4</b>
професори	9,8	<b>11,3</b>	7,4	8,5	9,6	<b>10,5</b>

Джерело: побудовано за [44]

З даних таблиці 2.3 видно, що якість викладацького складу кожного року підвищується в загальній чисельності викладачів у ЗВО III-IV рівня: серед доцентів в 2020 р. на 22,7 % порівняно з 2010 р., серед професорів на 23,5 % відповідно; за цей же період педагогічних працівників у закладах освіти кандидатів наук I-II рівнів 43,2%.

Якісний викладацький склад закладів вищої освіти потребує постійного оновлення, чому повинна сприяти підготовка аспірантів а докторантів.

Проте, чисельність осіб, бажаючих підвищити свій науковий рівень в Україні катастрофічно знижується, як і кількість установ, що мають у своєму складі аспірантуру чи докторантура.

За даними Держстату, Упродовж 2014/2015–2019/2020 н. рр. кількість педагогічних працівників закладів дошкільної, професійної (професійно-технічної) та повної загальної середньої освіти скоротилася (рис. 2.3).



Рисунок 2.3 - Кількість педагогічних, науково-педагогічних працівників в динаміці(2014/2015–2019/2020 н. рр.), осіб [44]

У 2019/2020 н. р., порівняно з попереднім навчальним роком, кількість

педагогічних працівників закладів дошкільної освіти зменшилася на 0,2 % (станом на кінець 2019 р.). Педагогічний склад закладів професійної (професійно-технічної) освіти скоротився на 3,1 %, а закладів повної загальної середньої освіти – на 0,3 %. Натомість викладацький склад закладів вищої освіти (університетів, академій, інститутів) збільшився на 0,4 %

На ринку України протягом 2010–2019 років намітилися негативні тенденції щодо зниження попиту на освітні послуги. Зокрема, охоплення населення закладами вищої освіти I–II рівня акредитації за аналізований період скоротилась на 42,0%, а закладами III–IV рівня акредитації – на 34,0% .

Однією з основних причин зниження попиту на освітні послуги в Україні можна вважати незадоволеність якістю послуг, що надаються освітніми закладами, зниження рівня життя населення, і, відповідно, низьку його платоспроможність, у результаті чого молодь по завершенні загальноосвітніх навчальних закладів спішить за кордон з метою не лише отримання вищої освіти, але у пошуку кращого життя.

Але розвиненість і регіональна розгалуженість мережі ЗВО України надає можливість охоплення значної частини населення країни вищою освітою з подальшим просуванням освіти протягом життя та перекваліфікації[45, с.12].

Розглянемо об'єм капітальних вкладень з бюджету України на освіту (табл.2.4).

Таблиця 2.4 - Динаміка капітальних інвестицій в освіту, 2010-2020 рр.

<i>рік</i>	<i>ВВП, млн.грн</i>	<i>Бюджет млрд.грн</i>	<i>кап.інвестиції в освіту млн.гр.</i>	<i>Освіта до ВВП, %</i>
2010	985795	314,5	1818,4	0,18
2011	1138338	398,6	2090,7	0,18
2012	1303094	445,5	1463,5	0,11
2013	1404293	505,8	1030,5	0,07
2014	1369190	456,1	820,9	0,05
2015	1431826	652	1540,1	0,08
2016	2037084	782,7	2257,3	0,09
2017	2444191	1016,8	3492,5	0,12
2018	3085492	1184,3	4460,0	0,13
2019	3675728	1289,8	4788,7	0,12
2020	4328554	1079,5	3740,2	0,08

Джерело: побудовано за [44]



За даними Державної статистичної служби, протягом 2010-2020 рр. інвестиції в освіту коливаються на рівні від 0,05% ВВП (2014 р.) до 0,13% (2018 р.). Нескладно помітити, що відносний рівень інвестування освіти зростає у роки із більш-менш сприятливою економічною кон'юнктурою, але падає у роки, коли економіка та фінансова система знаходяться в кризовому стані.

Вказане дозволяє зробити припущення, що влада (органи державного управління) намагаються підтримати рівень інвестиційного забезпечення освіти (капітальні видатки), якщо є така можливість.

Особливістю виду економічної діяльності «освіта» є те, що капітальні інвестиції фінансуються переважно за рахунок бюджетних коштів. У цілому в національному господарстві України за рахунок державного бюджету фінансується менше капітальних інвестицій, аніж за рахунок місцевих.

В освіті навпаки – більший обсяг коштів дає державний бюджет. «Освіта повинна бути ключовою сферою публічного інвестування, при цьому ключовим публічним інвестором мають стати місцеві громади. Але практика публічного інвестування в освіту переважно концентрується на будівництві та ремонті закладів освіти, а не на змісті навчання. Освіта – сфера особлива.

При реалізації освітньої політики необхідно фінансувати «усе і відразу». Для того, аби освіта була якісною, необхідно фінансувати і вчительську зарплату, і підручники (написання, друк, доставка), і педагогічну науку, а також, звісно - і «інтер'єр», і «екстер'єр». Якщо не буде якогось елемента – не буде і якісної освіти.» [46].

## 2.2 Аналіз ситуації, що склалась на ринку праці України

В рамках дослідження доцільно здійснити аналіз ситуації, що склалась на ринку праці нашої країни для вироблення заходів, які дозволяють реагувати на впливи зовнішнього ринкового середовища.

Як можна бачити з даних Державної служби зайнятості України, різке падіння кількості зайнятого населення на ринку праці відбулося у 2013–2015 рр. з 19,31 до 16,44 млн. осіб (рис. 2.4) [44].



Рисунок 2.4 - Динаміка зайнятого населення України в 2012–2021 рр., тис. осіб

Перш за все, така ситуація зумовлена політичною, економічною кризою та воєнними подіями на сході України, що призвело до дестабілізації економічного стану на загальнодержавному рівні. Протягом 2015-2017 років кількість зайнятого населення продовжувала знижуватися до 16,16 млн. осіб у 2017 р. і підвищилась тільки в 2018–2019 рр. до 16,58 млн. осіб., а в період 2020-2021 рр. знову впала на 6,3 % до 15, 58 млн. осіб, що обумовлено причинами світової пандемії та економічної кризи.

Дивлячись на динаміку рівня зайнятості населення за регіональною ознакою можна констатувати, що найбільший рівень зайнятості в Україні серед населення працездатного віку припадає на 2018 р. (66,1%) та 2020 р. (66,1 %).

По регіонах: з 2016 р до 2020 р. лідером стала Харківська область (69,4% - 73,3 %). Високі показники рівня зайнятості за 2019-2020 рр. були у Черкаській (71,3%, 69,3 %), Дніпропетровській у 2014-2015 рр. (70,1 %, 70,9%), за 2019 р.: Херсонській (70,5 %), Сумській (70,3 %), Київській (69,9 %), Луганській (69,5 %) та Миколаївській (69,4 %) областях, а також у м. Києві (70,9 %). Найменший рівень зайнятості серед населення у працездатному віці спостерігається у Волинській (58,7 %), Чернівецькій (61,2 %), Донецькій (61,1 %), Тернопільській (62,3 %), Закарпатській (62,9 %) та Івано-Франківській (62,9 %) областях.

Майже в усіх областях в 2017 р. порівняно з 2016 р. відбулось зменшення рівня зайнятості населення, за виключенням таких областей, як Житомирська (+1,5 %), Івано-Франківська (+0,5 %), Кіровоградська (+1 %), Львівська (+0,8 %), Полтавська (+1,6 %), Сумська (+1,2 %), Харківська (+1,6 %), Херсонська (+1,2 %), Хмельницька (+1,3 %), Черкаська (+1,1 %), Чернівецька (+0,6 %), та Чернігівська (+1,5 %). У 2018 р. у всіх областях спостерігалось підвищення рівня зайнятості серед населення працездатного віку. Проте, в 2018–2020 рр. рівень зайнятості населення стабільно зростав.

Загальний рівень зайнятості за віковою структурою населення від 15 до 70 років у 2015–2017 рр. поступово знижувався з 56,7 % у 2016 р. до 56,1 % у 2017 р. У 2018 -2019 рр. відбулося стрибкоподібне збільшення рівня зайнятості населення на 1 % кожного року, який відповідно склав 57,1 %, та 58, 2%, але в 2020 р. відбулось зниження на 2% до 56,7 %.

Причиною падіння рівня є не тільки економічна криза, а й вимушений карантин у зв'язку з пандемією.

Якщо аналізувати рівень зайнятості за віковою структурою по областях, можна сказати, що найвищий рівень з 2014 до 2020 рр. належить м. Київ (стабільно від 62 % до 63,1 %). У регіонах: на рівні 59-62 % лідерами стали Дніпропетровська, Харківська, Миколаївська та Сумська області.

Всі дані рівня зайнятості по регіонах у віковому розрізі та працездатного населення представлено в таблиці 2.5.



Таблиця 2.5 - Рівень зайнятості населення за регіонами України у 2014–2020 рр., %

Роки	2014		2015		2016		2017		2018		2019		2020	
Категорії	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку
Області України														
<b>Україна</b>	<b>56,6</b>	<b>64,5</b>	<b>56,7</b>	<b>64,7</b>	<b>56,3</b>	<b>64,2</b>	<b>56,1</b>	<b>64,5</b>	<b>57,1</b>	<b>66,1</b>	<b>58,2</b>	<b>67,6</b>	<b>56,7</b>	<b>66,1</b>
Вінницька	56,3	63,9	57,7	65,9	56,6	64,4	55,3	63,9	56,8	66,2	58,0	67,8	56,9	66,9
Волинська	54,9	60,9	53,1	60,3	51,0	57,9	48,8	56,1	49,5	57,3	50,9	58,7	49,2	56,8
Дніпропетровська	60,2	<b>70,1</b>	60,9	<b>70,9</b>	59,1	68,5	58,0	67,7	58,6	69,2	59,5	70,5	58,4	69,7
Донецька	54,2	63,7	50,3	59,0	50,0	58,5	49,4	58,2	50,0	59,5	50,9	61,1	49,8	60,1
Житомирська	56,1	61,6	55,5	61,5	55,9	62,4	56,4	63,9	57,5	65,7	58,5	67,8	55,8	64,8
Закарпатська	56,4	63,3	56,2	62,	54,8	61,2	53,8	60,6	54,5	61,6	55,4	62,9	54,3	61,5
Запорізька	58,2	67,2	56,4	65,0	56,0	65,0	55,2	64,9	56,7	66,9	58,1	68,5	56,5	67,1
Івано-Франківська	53,9	59,0	54,8	60,3	54,7	59,8	55,0	60,3	55,6	61,3	56,6	62,9	54,4	60,7
Київська	56,9	66,4	58,1	67,7	57,8	66,9	58,0	67,9	58,5	68,8	59,3	69,9	58,2	68,7
Кіровоградська	54,2	62,7	54,0	62,5	52,9	61,4	53,3	62,4	54,5	63,8	55,6	65,4	54,2	63,8
Луганська	52,0	60,4	54,6	64,1	55,6	63,6	54,7	62,7	56,9	66,2	58,8	69,5	57,3	67,8
Львівська	55,3	62,9	55,5	63,9	55,9	64,0	56,2	64,8	56,8	65,9	57,8	67,0	56,2	65,5
Миколаївська	57,3	66,3	58,4	67,6	57,5	66,5	56,8	66,2	58,1	68,0	59,1	69,4	57,9	68,3
Одеська	56,7	65,0	57,3	65,8	56,7	65,3	56,1	65,3	57,2	67,0	58,3	68,1	57,0	66,9
Полтавська	55,7	65,2	54,2	63,6	53,3	62,2	54,0	63,8	55,1	65,2	56,6	66,8	55,2	65,5
Рівненська	57,2	59,9	58,5	60,4	56,9	58,7	55,1	57,8	56,8	62,4	58,4	64,0	56,7	61,7
Сумська	56,6	63,7	55,6	64,0	56,8	64,4	57,4	65,6	58,4	67,6	59,8	70,3	57,2	67,7
Тернопільська	52,9	58,5	51,6	58,9	52,0	59,1	51,0	58,4	52,7	60,9	53,8	62,3	52,1	60,5
Харківська	59,0	68,6	59,3	69,1	59,7	<b>69,4</b>	60,6	<b>71,0</b>	61,4	<b>72,1</b>	62,1	<b>73,3</b>	60,8	<b>72,0</b>
Херсонська	56,4	65,3	56,1	65,7	55,8	65,1	56,2	66,3	57,5	68,5	58,9	70,5	57,2	68,9
Хмельницька	54,7	62,0	52,6	61,3	53,9	61,9	54,7	63,2	55,9	64,7	57,0	66,1	55,3	63,8
Черкаська	56,3	66,4	56,5	66,7	56,2	66,4	56,7	67,5	57,7	69,0	59,3	<b>71,3</b>	57,6	<b>69,3</b>
Чернівецька	55,5	57,0	54,9	56,3	56,2	57,4	56,6	58,0	57,2	59,5	59,0	61,2	57,2	58,8
Чернігівська	56,8	63,6	56,2	64,7	55,6	64,1	56,1	65,6	57,3	68,0	58,9	70,3	56,8	68,1
м. Київ	<b>62,6</b>	69,3	<b>62,0</b>	68,3	<b>62,3</b>	68,8	<b>61,8</b>	68,3	<b>62,6</b>	69,5	<b>63,1</b>	70,9	<b>62,1</b>	69,8

Джерело: побудовано за [44]

У II кварталі 2021 року кількість зайнятого населення становила 15,8 млн осіб, що на 134 тис. осіб більше, ніж у відповідному періоді минулого року, та на 322 тис. осіб більше, ніж у I кварталі 2021 року. Рівень зайнятості становив 56,2% проти 55,2% у II кварталі 2020 року та 55,0% у I кварталі 2021 року.

Однак, у зв'язку з погіршенням ситуації у I кварталі 2021 року, кількість зайнятого населення в середньому за I півріччя 2021 року, у порівнянні з I півріччям 2020 року, скоротилася на 467 тис. осіб та становила 15,6 млн осіб. Рівень зайнятості населення скоротився з 56,7% до 55,6%.

Зокрема, серед жінок рівень зайнятості у I півріччі 2021 року становив 50,4%, серед чоловіків - 61,4%; серед мешканців міської місцевості 56,5% та 53,6% серед мешканців сільської місцевості. Найвищий рівень зайнятості спостерігався серед громадян у віці 40-49 років (77,0%), а найнижчий – серед осіб у віці 60-70 років (12,8%) та молоді віком 15-24 роки (25,2%). Низький рівень зайнятості молоді обумовлений тим, що значна кількість осіб у цьому віці навчається та не входить до складу робочої сили.

*Щодо неформальної зайнятості населення:* кількість неформально зайнятих громадян у віці 15-70 років, у I півріччі 2021 року, у порівнянні з I півріччям 2020 року, скоротилася на 276 тис. осіб та становила 3,0 млн осіб, або 19,3% усіх зайнятих громадян. Серед жінок частка зайнятих у неформальному секторі економіки становила 16,3%, серед чоловіків – 22,1%. Серед мешканців міської місцевості частка зайнятих у неформальному секторі економіки становила 12,1%, серед мешканців сільської місцевості - 35,4%. Серед видів економічної діяльності, найбільш поширеною неформальна зайнятість була у сільському, лісовому та рибному господарствах (46%), у будівництві (17%), а також в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (15%).

Основними детермінантами структурних диспропорцій ринку праці є нестабільність політичної ситуації, відсутність узгодженості дій суб'єктів державного управління, структурна, макроекономічна та інституційна кризи, що призводить до скорочення можливостей створення нових робочих місць; поступового звуження обсягів попиту на робочу силу із одночасним наростанням деформаційних змін у його структурі. [48, с.125]

Таблиця 2.6 - Зайнятість населення за видами економічної діяльності у 2012–2020 рр., тис. осіб

Рік	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<b>Усього зайнято</b>	<b>19261,4</b>	<b>19314,2</b>	<b>18073,3</b>	<b>16443,2</b>	<b>16276,9</b>	<b>16156,4</b>	<b>16360,9</b>	<b>16578,3</b>	<b>15915,3</b>
Сільське, лісове та рибне господарство	3308,5	3389,0	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7	2937,6	3010,4	2721,2
Промисловість	3236,7	3170,0	2898,2	2573,9	2494,8	2440,6	2426,0	2461,5	2358,6
Будівництво	836,4	841,1	746,4	642,1	644,5	644,3	665,3	699,0	664,4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4160,2	4269,5	3965,7	3510,7	3516,2	3525,8	3654,7	3801,3	3648,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1150,9	1163,6	1113,4	998,0	997,2	991,6	995,1	999,0	975,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	326,7	328,9	309,1	277,3	276,7	276,3	283,0	304,0	285,4
Інформація та телекомунікації	297,9	299,9	284,8	272,9	275,2	274,1	280,3	289,2	283,7
Фінансова та страхова діяльність	315,8	306,2	286,8	243,6	225,6	215,9	214,0	211,6	212,5
Операції з нерухомим майном	322,2	314,3	286,1	268,3	255,5	252,3	259,4	259,7	251,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	504,1	493,6	456,0	422,9	428,1	415,8	437,9	421,6	418,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	343,9	343,3	334,3	298,6	304,3	297,9	304,3	317,9	304,6
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1003,6	962,3	959,5	974,5	973,1	979,7	939,3	870,5	901,9
Освіта	1633,2	1611,2	1587,7	1496,5	1441,4	1423,4	1416,5	1388,7	1394,9
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1181,4	1171,8	1150,5	1040,7	1030,4	1013,6	995,4	974,2	935,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	225,6	226,5	221,2	207,9	201,6	199,8	196,9	197,6	196,0
Інші види економічної діяльності	414,3	423,0	382,2	344,7	345,8	344,6	355,2	372,1	363,4

Джерело: побудовано за [44]

Як свідчать дані таблиці 2.6, найбільша кількість зайнятих була зосереджена:

- в сфері оптової та роздрібно торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів та складала 3965,7 тис осіб у 2014 р., 3801,3 тис. осіб у 2019 р. або 22,9 % від загальної кількості зайнятих, що на 146,6 тис. осіб більше ніж у 2018



р., та 3648,7 тис. осіб у 2020 р.;

- у сільському, лісовому та рибному господарстві – 3010,4 тис. осіб (близько 18,2 % від загальної кількості зайнятих у 2019 р.), що на 72,8 тис. осіб більше ніж у 2018 р.;

- у промисловості кількість зайнятого населення складала в 2019 р. 14,8 % від загальної кількості зайнятого населення та становила 2461,5 тис. осіб, що на 35,5 тис. осіб більше, ніж у 2018 р. та на 103 тис. осіб цей показник зменшився у 2020 р. у зв'язку з карантинними заходами та зменшенням виробництва. Хоча найвищі показники у сфері промисловості були у 2012- 2013 рр.;

- у сфері освітніх послуг у 2019 р. було зайнято 8,4 % зайнятого населення або 1388,7 тис. осіб, що на 27,8 тис. осіб менше, ніж у 2018 р. Хоча у 2020 р. сталася позитивна динаміка – показник зайнятості виріс на 0,4 % (1394,9 тис. осіб)

- негативною є тенденція падіння числа зайнятих у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги: з 2012 до 2020 рр. показник впав на 20,8 % з 1181,4 тис. осіб до 935,4 тис. осіб., що дуже відчувається зараз на нестачі медперсоналу у вітчизняних лікарнях, коли так потрібен особливо молодший медичний персонал під час спалаху нових хвиль COVID-19.

Розглянемо показники безробіття в Україні (рис. 2.5). Коливання рівня безробіття: зростання в 2015–2017 рр. до 9,5%, зниження в 2019 р. на 1,3% та знову різкий зріст 2021 рр. до 9,9 % пов'язане з хвилеподібним характером розвитку економіки, втручанням наслідків світової пандемії.

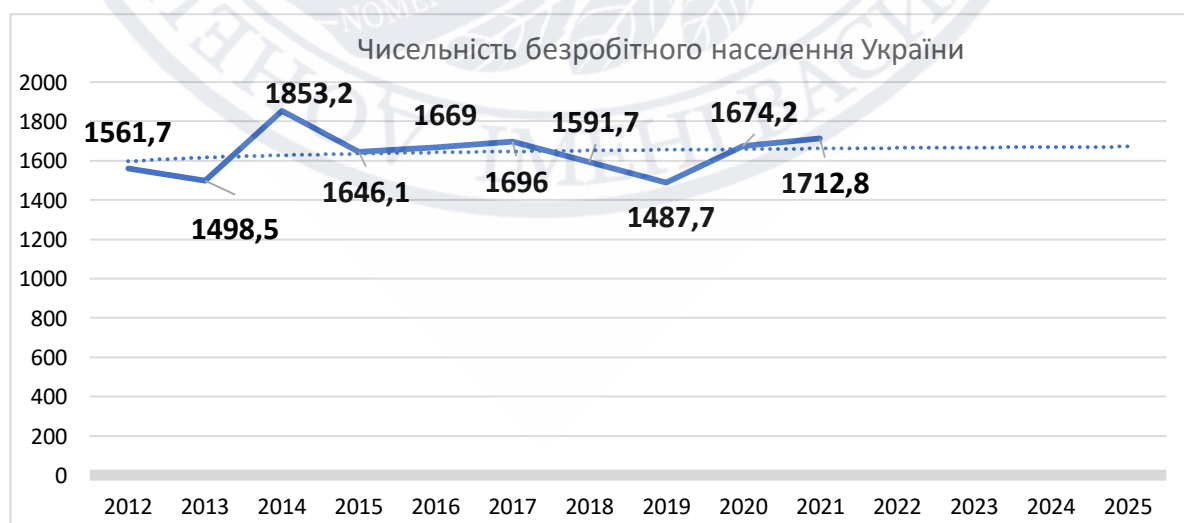


Рисунок 2.5 - Динаміка чисельності безробітного населення України у 2012-2021 рр., тис.осіб

Щодо вікової структури безробітного населення (табл. 2.5), то за методологією МОП найбільший рівень безробіття в I півріччі 2021 р. (20,7 %) спостерігався серед молоді віком 15–24 років при достатньо низькому рівні економічної активності (36,2 %). На фоні достатньо високої частки економічно активного населення у вікових групах 25–29 р та 25–29 років (85,8 %), рівень безробіття складав 7,7 % та 8,3 % відповідно. Хоча в найактивнішому працездатному віці 35–39 років цей показник є найвищим 13,4% (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 - Рівень безробіття віковими групами у 2014–2021 рр., % до всього населення відповідного віку

<i>Вікові групи</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>
Усе населення у віці 15–70 років	9,3	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2	9,5	9,9
<i>У т.ч. за віковими групами</i>								
15–24 роки	23,1	22,4	23	18,9	17,9	15,4	19,3	20,7
25–29 років	11,1	11,2	11,7	11,3	9,8	8,4	8,7	7,7
30–34 роки	9,3	9,7	8,9	9,8	8,9	7,3	8,2	8,3
35–39 років	8,1	7,2	8	8,4	9,5	7,5	10,3	13,4
40–49 років	7,3	7,6	7,7	8,7	7,7	8,4	9,2	9,8
50–59 років	6	6,3	7,3	8,1	7,4	8,0	9,0	9,1
60–70 років	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,4

*Джерело:* побудовано за [44]

З цього можна зробити висновок, що високий рівень безробіття серед молодого населення є свідченням дисбалансу розвитку ринку праці та ринку освітніх послуг.

Освічені особистості є більш конкурентоздатними на ринку праці, що сприяє покращенню їх добробуту та забезпечує як їх особисту економічну безпеку, так і безпеку держави. За оцінками окремих аналітиків: освіченість, професійний потенціал та здоров'я громадян у сукупності визначають близько 75% багатства країни, а працівники з вищою освітою створюють приблизно 56% валового внутрішнього продукту, то кожна державай суспільство зацікавлені в якісній освіті та висококваліфікованій робочій силі, яка відповідає потребам соціального та економічного розвитку країни [49, с. 90].

Професійно-кваліфікаційний дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили призводить до зростання структурного безробіття, що негативно впливає на

ефективність функціонування економіки, розвиток науково-технічного прогресу, спричиняє зниження обсягів виробництва товарів та послуг. [50, с. 59].

Навантаження на одне вакантне робоче місце поступово зменшується (у 2020 р. навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць складало 60 осіб, у I півріччі 2021 трохи більше 40 осіб), але даний показник залишається на достатньо високому рівні (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 - Попит та пропозиція робочої сили за даними ДСЗУ у 2013–2021 рр.

Роки	Кількість зареєстрованих безробітних, тис. осіб	Потреба роботодавців у працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), тис. осіб	Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад), осіб
2013	487,7	47,5	103
2014	512,2	35,3	145
2015	490,8	25,9	189
2016	390,8	36,0	108
2017	354,4	50,4	70
2018	341,7	58,4	60
2019	338,2	59,0	60
2020	383,2	47,2	60
2021 (I п.)	286,1	71,5	40

Джерело: побудовано за [44]

Непропорційний розвиток сфери освіти України підтверджується статистичними даними, наведеними на рисунку 2.6. Найбільш продуктивними для вітчизняних ЗВО був 2017 р. Але щодо задоволення потреб економіки в фахівцях, ситуація складалася не найкращим чином, адже в 2019 р. кількість потенційних претендентів серед випускників перевищувала обсяг заявлених вакансій більше ніж в 5,5 разів.

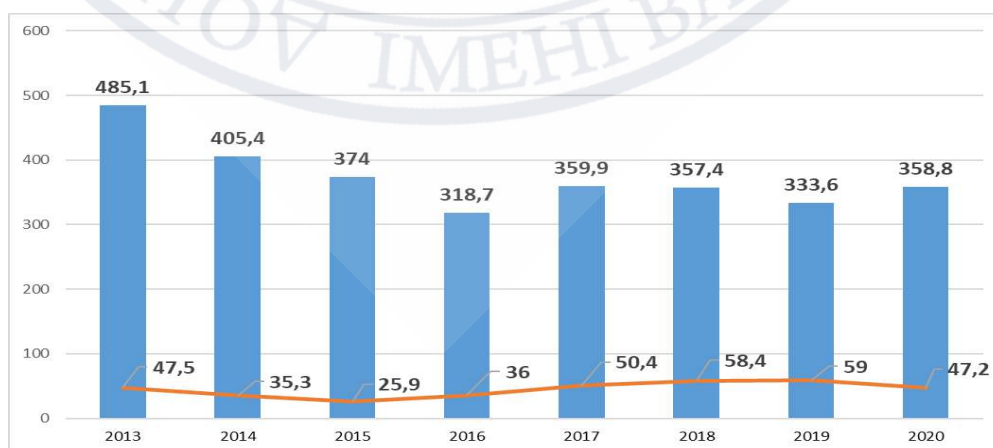


Рисунок 2.6 - Співвідношення вакансій, зареєстрованих у службі зайнятості до випускників ЗВО України за 2013-2020 рр.



У 2020 р. 47,2 тис. осіб, але кількість випускників ЗВО у перевищує наявний попит у 7 разів.

У I півріччі 2021 році найбільша частка безробітних за видами економічної діяльності припадає на державне управління – 26,6 %, переробну промисловість – 16,6 %, торгівлю та ремонт транспортних засобів – 11,9 %, сільське господарство – 8 %, освіта – 4,3 %, найменша - на сферу інформація та телекомунікації -1,4 %, розміщення й харчування -1,9% (рис. 2.7).

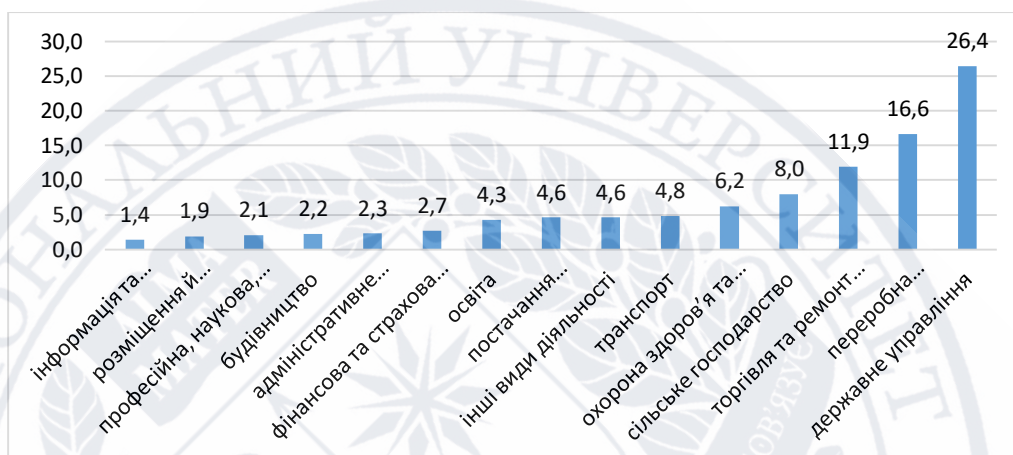


Рисунок 2.7 – Структура безробітних, зареєстрованих у центрах зайнятості, станом на 1 жовтня 2021 року, %

Важливим показником циклічності розвитку ринку праці виступає заробітна плата. Розмір середньомісячної заробітної плати штатних працівників наведено на рисунку 2.8.



Рисунок 2.8 - Середньомісячна заробітна плата штатних працівників в Україні у 2010–2021 рр., грн.

Джерело: побудовано за [44]

Рівень реальної заробітної плати змінюється нерівномірно (рис. 2.9), що пояснюється загальним станом економіки України

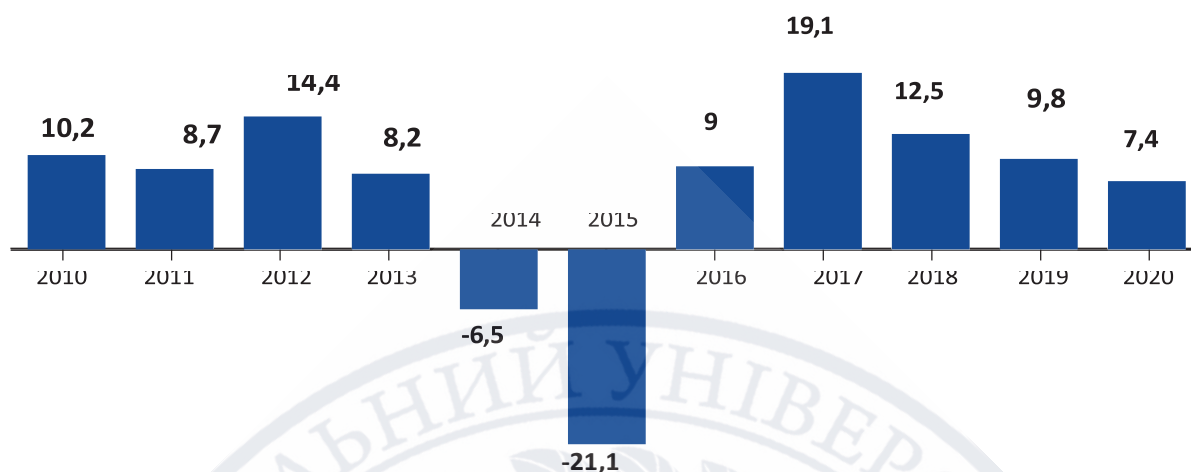


Рисунок 2.9 - Динаміка середньомісячної реальної заробітної плати в 2010–2020 рр. у % до попереднього року

Джерело: побудовано за [44]

За регіонами, соціальними групами та видами економічної діяльності спостерігається суттєва диференціація оплати праці: високі темпи зростання в ІТ-спеціалістів, висококваліфікованих менеджерів і фінансистів тощо. Але існують істотні перекося заробітної плати в бюджетній сфері (особливо в науці, освіті та медицині), де оплата праці не відповідає рівню кваліфікації й відповідальності, які вимагає певна посада або конкретна робота.

У вересні 2021 року середня номінальна заробітна плата в Україні становила понад 14,2 тис. грн, що у 2,4 раза вище рівня мінімальної зарплати. Порівняно з вереснем минулого року вона зросла на 18,7%, реальна заробітна плата зросла на 6,9%. Зростанню оплати праці сприяла активізація виробничої діяльності підприємців в умовах пом'якшення карантинних обмежень, а також підвищення рівня мінімальної заробітної плати до 6000 грн з 1 січня 2021 року.

Згідно з даними Держстату, позитивна тенденція із зростання заробітної плати порівняно з вереснем минулого року спостерігалась в усіх видах економічної діяльності.

Зокрема, найбільшими темпами – у сферах тимчасового розміщування й організації харчування (на 37,9%), мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (на 35,3%), інформації та телекомунікації (на 26,6%), сільського, лісового та рибного господарства (на 23,9%), операції з нерухомим майном (на 21,9%), освіти (21,1%).

На фоні постійного природного зменшення населення України (перевищення смертності над народжуваністю), великої кількості людей похилого віку, відбувається зменшення трудовресурсного населення ще й за причин міграції.

Точних даних про те, скільки українців працює за кордоном немає. За даними Міністерства соціальної політики, в 2019 році налічувалося 3,2 млн трудових мігрантів. В окремі періоди, під час сезонних робіт, було 7-9 млн мігрантів. Водночас на постійне проживання за кордон виїхали 11 тис. 311 осіб, а повернулися – 1 тис. 996.

У 2020 році, за даними голови Національного банку України, було близько 3 млн трудових мігрантів. Протягом року в країну повернулися 400-500 тисяч осіб, але переважно через пандемію коронавірусу.

Країни Євросоюзу закривалися на локдаун, люди втрачали роботу і змушені були повертатися. На ПМЖ за кордон в 2020 році виїхали 3 тис. 259 українців. Також через пандемію цифра знизилася.

У 2021 році, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, кількість трудових мігрантів становить 2,5-3 млн. [52].

Дійсно, як видно з соціальних опитувань, люди не відмовляються від ідеї виїхати за кордон. У 2019, за даними опитування групи «Рейтинг», 35% українців думали над ідеєю виїхати, 63% – не думали. Найбільше були схильні до міграції люди у віці 18-29 років і 30-39.

Серед головних причин – задоволення мінімальних потреб сім'ї (50% опитаних). 27% хотіли полишити країну заради самореалізації, 17% – через відсутність перспектив в Україні. У 2020 році мотиви трохи змінилися: 45% – для задоволення потреб сім'ї, 23% – для самореалізації і 25% – через відсутність перспектив.

Водночас за даними Світового банку, приватні грошові перекази до України 2020 року становили 13,7 млрд доларів, що на 13,2% менше, ніж 2019 року.

Чисельність українських студентів за кордоном особливо швидко зростала після анексії Криму та військового конфлікту на сході країни (рис.2.10). Завдяки певній стабілізації ситуації в країні цей процес загальмувався. За даними



ЮНЕСКО, в 2018 р. (останні доступні дані) за кордоном навчалися 72 тис. українців. Коефіцієнт відпливу, тобто відсоток мобільних студентів від усіх студентів, становив 4,46, що приблизно відповідає цьому показнику в сусідніх країнах Центральної Європи (Румунія – 6,97, Угорщина – 4,54, Чехія – 3,75, Польща – 1,77)



Рисунок 2.10. Чисельність українських студентів за кордоном, тис. осіб  
Джерело: побудовано за [44]

Найбільше українських студентів у 2018 р. навчалось в Польщі – 26,9 тис. На другому місці за кількістю студентів-українців – Німеччина (6,5 тис.), на третьому – Чехія (3,2 тис.), на четвертому – Італія (3 тис.). Напрямки освітньої міграції в цілому збігаються з географією трудової міграції завдяки сформованим міграційним мережам.

Пандемія COVID-19 ускладнила освітню міграцію, як і міжнародну мобільність загалом. Чисельність українських студентів за кордоном може зменшитися й внаслідок недостатньої фінансової спроможності домогосподарств, що пов'язано з коронакризою.

Водночас навчання за кордоном найчастіше розглядається українською молоддю як етап до працевлаштування в більш заможних та безпечних країнах, тому мотиви для виїзду лишаються вагомими, а наслідки для розвитку країни здебільшого негативними. За даними різних опитувань, лише 10–20% українців, які навчаються за кордоном, планують повернутися до України [53].

### 2.3 Вплив сучасної освіти на розвиток економіки України

Взаємодія між ринком освітніх послуг та ринком праці також проявляється через складні відносини між їх головними суб'єктами, а також через відносини в сфері регулювання процесів взаємозв'язку між цими ринками. Функціонуючи, суб'єкти зазначених ринків формують одночасно прямі і зворотні зв'язки як всередині, так і з іншими ринковими системами, що розширює взаємовідносини між ринками і узгоджує формування сукупного попиту та пропозиції на них.

Налагоджений механізм взаємодії між ринком праці та ринком освітніх послуг передбачає:

- від ринку праці: надавати інформацію про зміну попиту і пропозиції на ті чи інші професії, зміну вимог роботодавців тощо. При цьому, змінюючи попит на фахівців різних сфер та вимог до них і їх знань/умінь, відбувається встановлення основних стандартів якості освіти, які повинні бути враховані освітніми провайдерами;
- від галузі освіти: враховувати попит ринку праці та реагувати на його сигнали при підготовці кваліфікованої робочої сили. При цьому, вибір освітніх послуг напряму залежить від перспективи майбутнього працевлаштування, тенденціях на ринку праці тощо.

Значним ускладненням при налагодженні такої взаємодії виступає часовий фактор, адже як було з'ясовано в попередніх підрозділах, освітній процес передбачає витрату певної кількості часу, що зазвичай є довгостроковим процесом. Так, на отримання повної вищої освіти після закінчення школи потребується 5-6 років. За цей строк цілком імовірно може змінитися попит у галузевій структурі виробництва. Таким чином, існує потреба в прогнозуванні майбутніх потреб ринку праці та коригування ринку освітніх послуг відповідно до них. Така ситуація лише підсилює твердження про необхідність державного втручання в процес регулювання обох ринків.

Аналізуючи дані зайнятості населення за видами економічної діяльності у 2012–2020 рр. (табл. 2.6), застосуємо до кожного з 15 видів лінію тренду до 2025 року (Додаток Б) та величину достовірності апроксимації  $R^2$ , виберемо найближчі до 1 значення (табл.2.9).

Таблиця 2.9 – Прогнозні дані зайнятості населення за видами економічної діяльності до 2025 року

Вид діяльності	R <sup>2</sup>
Промисловість	0,8209
Будівництво	0,8382
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0.7391
Інформація та телекомунікації	0.7386
Фінансова та страхова діяльність	0,854
Операції з нерухомим майном	0.7587
Освіта	0,9062
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,9302
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,8722

Підсумовуючи прогнозні дані, можна зробити висновок, що більш затребуваними протягом майбутніх п'яти років на ринку праці будуть фахівці з видів зайнятості, представлені в таблиці 2.9, що свідчить про основні орієнтири, за якими має відбуватися підготовка кадрів в сегменті. Тому можна планувати закладам освіти готувати більшу кількість здобувачів саме з цих професій, щоб збалансувати ринок праці України, а під час проведення профорієнтаційних заходів пропонувати школярам звертати увагу на ці напрями освіти. Аналізуючи попит на робочу силу за професійними групами працівників було виявлено, що найбільшою є потреба у працівниках робітничих професій з професійно-технічним освітнім рівнем.

Для України характерним є високий відсоток прихованого безробіття та неофіційної зайнятості, що значно викривлює офіційну статистику країни. Аналізуючи основні показники, що ідентифікують стан ринку праці, було виявлено незбалансованість попиту і пропозиції, диспропорції в освітньо-кваліфікаційній структурі працівників тощо. Все це свідчить про те, що ринок праці неможливо вивчати відокремлено від інших комплементарних ринкових систем, передусім сфери освітніх послуг.

Першочерговим завданням закладів вищої освіти є підготовка високопрофесійних фахівців для національної економіки, здатних примножувати надбання суспільства, забезпечувати зростання добробуту громадян країни та її конкурентоздатності на міжнародному рівні. Одним з найважливіших показників, за допомогою яких визначаються можливості країни у сфері інноваційного



розвитку економіки, є число дослідників на 1 млн. населення. Найбільша кількість наукових працівників на 1 млн. осіб у світі нараховується в Ізраїлі (8 337 осіб на 1 млн), що перевищує показники США (3 984), Великої Британії (4 108), Південної Кореї (6 533), Японії (5 195). В середньому, кожні п'ять років кількість наукових працівників у світі збільшується на 20 % і становить на сьогоднішній день 7,8 млн. осіб [54, с.33].

Динаміка розвитку кадрового потенціалу української науки є протилежною європейській і загальносвітовій тенденціям: кількість працівників, які виконують науково-дослідну роботу (ПНДР) на 1 млн. населення, на сьогодні є в 2,6 рази меншим, ніж у ЄС, скоротившись з 2010 р. до 2020 р. в 2,6 рази – з 182 484 осіб до 79 262 осіб [55]. На зменшення кількості працівників, які виконують науково-дослідну роботу, що, в свою чергу, призводить до зниження рівня розвитку інноваційного потенціалу країни, перш за все, впливає матеріальне забезпечення працівників наукової сфери (рівень якого на сьогодні виступає вагомим чинником, що стимулює відтік наукових кадрів з держави).

Як свідчать наведені на рисунку 2.11 дані, зростання ВВП в розрахунку на душу населення лише частково підкріплюється підвищенням рівня освіченості населення та розвитком освітньої сфери.

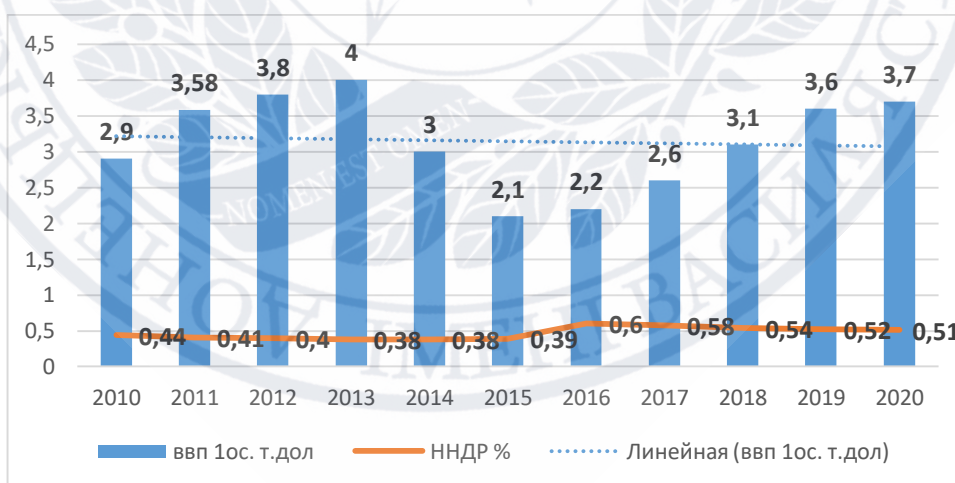


Рисунок 2.11 – Динаміка впливу працівників, які займаються науково-дослідною роботою, на ВВП на душу населення за 2010-2020 рр.

Спробуємо зробити прогноз основного показника економіки України, як ВВП, за методом ланцюгових підстановок його фактичних величин кожного наступного року до попереднього, починаючи з 2000 р. до 2020 р. За допомогою MS Excel

знайдемо темпи зростання і побудуємо графік (рис. 2.12) з прогнозними величинами майбутнього ВВП України до 2025 року – 9802589 млн.грн.

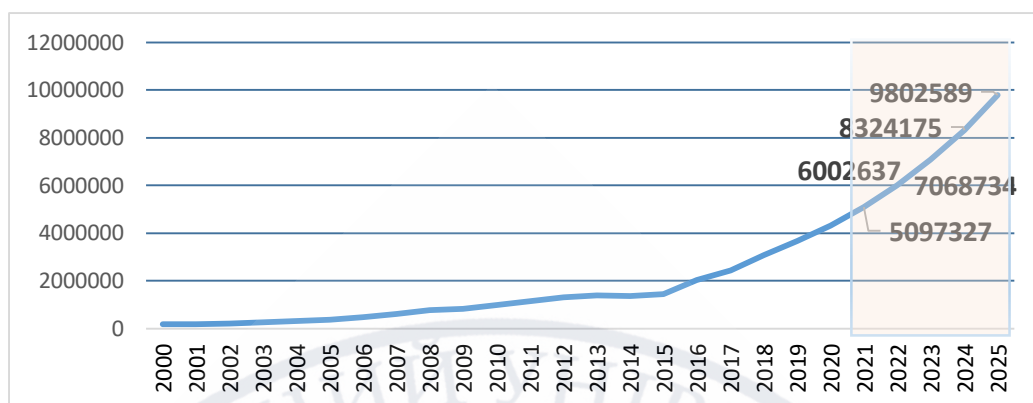


Рисунок 2.12 – Прогноз динаміки ВВП України до 2025 р. (млн.грн.) (Додаток В).

Але з'ясуємо, який вплив на зростання ВВП має ринок праці та освітня галузь. Проведені спостереження за динамікою розвитку ринку праці та освітніх послуг в період з 2010-2020 рр. дозволяють стверджувати, що для таких показників як ВВП, частка промисловості, виробництва, сільськогосподарства, послуг у створенні доданої вартості, експорт та імпорт товарів і послуг, лаг не враховується, адже між державним фінансуванням освіти та кількістю випускників профтехосвіти, технікумів, коледжів, показниками середньої заробітної плати, числом працівників, які займаються науково-дослідною роботою спостерігається достатньо сильний зв'язок як в поточному, так і в минулих часових проміжках. У результаті цього для зазначених змінних було здійснено регресійний аналіз, для якого було використано основні показники ринку праці та освітніх послуг за період 2010-2020 рр. Вихідні дані для регресійного аналізу наведено у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10 – Вихідні дані регресійного аналізу

	y	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	x11	x12	x13
	ВВП млн.грн	кап.інв. млн.гр.	ПТО т.осіб	колед, техн., т.осіб	ЗВО, т.осіб	аспір, осіб	Докт. осіб	сер ЗП, грн	ваканс. т.осіб	15-70р. т.осіб	працевд. т.осіб	РБ %	заняте нас т.осіб.	ПНДР, осіб
2010	985795	1818,4	247,4	111	543,7	34653	1561	2250	63,9	22051,6	20220,7	8,2	19180,1	182484
2011	1138338	2090,7	240,1	96,7	529,8	34192	1631	2648	59,3	22056,9	20247,9	8	19230,2	175330
2012	1303094	1463,5	202,1	92,2	520,7	33640	1814	3041	48,6	22011,5	20393,5	7,6	19261,4	164340
2013	1404293	1030,5	227,3	91,2	485,1	31482	1831	3282	47,5	21980,6	20478,2	7,3	19314,2	155386
2014	1369190	820,9	182,0	79,1	405,4	27622	1759	3480	35,3	19920,9	19035,2	9,3	18073,3	136123
2015	1431826	1540,1	165,0	73,4	374	28487	1821	4195	25,9	18097,9	17396	9,1	16443,2	122504
2016	2037084	2257,3	152,8	68	318,7	25963	1792	5183	36	17955,1	17303,6	9,3	16276,9	97912
2017	2444191	3492,5	141,3	61,2	359,9	24786	1646	7104	50,4	17854,4	17193,2	9,5	16156,4	94274
2018	3085492	4460,0	133,5	55,5	357,4	22829	1145	8865	58,4	17939,5	17296,2	8,8	16360,9	88128
2019	3675728	4788,7	124,0	50,2	333,6	25245	1113	10497	59	18155,7	17381,8	8,2	16578,3	79262
2020	4328554	3740,2	114,1	47,3	312,9	25120	1109	11591	68,1	17729	16949,8	9,5	15915,3	79138

Обрані показники залучаються для аналізу з боку впливу на ВВП. Пропонуючи методичний підхід щодо обґрунтування дієвості інструментів державного регулювання освіти та ринку праці в контексті розвитку національної економіки було висунуті саме ті показники, які мають найбільші коефіцієнти детермінації. Зокрема це допомагає виявити наступні закономірності: застосувавши пакет аналізу MS Excel «Регресія» (Додаток Д), знаходимо величину достовірності апроксимації  $R^2$  для кожного показника  $X$ , з яких обираємо найбільш близькі до 1 значення і залишаємо з 13-ти показників, які можуть мати вплив на ВВП, всього 6 (табл. 2.11) (Додаток Г).

Таблиця 2.11 – Найбільш впливові на ВВП показники для проведення статистично-регресійного аналізу

	y	x1	x2	x3	x4	x5	x6
	ВВП млн.грн.	кап.інвестиції млн.грн.	Вип-ки ПТО, т.осіб	Вип-ки колед, техн., т.осіб	доктор-в, осіб	сер ЗП, грн.	ПНДР, осіб.
2010	985795	1818,4	247,4	111	1561	2250	182484
2011	1138338	2090,7	240,1	96,7	1631	2648	175330
2012	1303094	1463,5	202,1	92,2	1814	3041	164340
2013	1404293	1030,5	227,3	91,2	1831	3282	155386
2014	1369190	820,9	182,0	79,1	1759	3480	136123
2015	1431826	1540,1	165,0	73,4	1821	4195	122504
2016	2037084	2257,3	152,8	68	1792	5183	97912
2017	2444191	3492,5	141,3	61,2	1646	7104	94274
2018	3085492	4460,0	133,5	55,5	1145	8865	88128
2019	3675728	4788,7	124,0	50,2	1113	10497	79262
2020	4328554	3740,2	114,1	47,3	1109	11591	79138

Отримуємо результати регресійного аналізу, з якого видно, що є тісний зв'язок ( $R$ -квадрат = 0,994997634 ) зі всіма показниками  $X$  (табл.2.12).

Таблиця 2.12 – Результати регресійного аналізу

Регрессионная статистика					
Множественный R	0,997495681				
R-квадрат	<b>0,994997634</b>				
Нормированный R-квадрат	0,987494085				
Стандартная ошибка	126559,9238				
Наблюдения	11				
Дисперсионный анализ					
	df	SS	MS	F	Значимость F
Регрессия	6	1,27438E+13	2,12397E+12	132,6036	<b>0,000149142</b>
Остаток	4	64069657293	16017414323		
Итого	10	1,28079E+13			
		Коэффициенты	Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение
Y-пересечение		-1191954,124	1649284,293	-0,722709923	0,509855
Переменная X 1		-109,942578	80,10030681	-1,37256126	0,241818
Переменная X 2		2098,072991	4852,415055	0,432377067	0,687757
Переменная X 3		8187,903785	14660,89218	0,558486051	0,606297
Переменная X 4		130,2102528	471,9941566	0,275872595	0,796312
Переменная X 5		449,2229201	71,04016134	<b>6,323506474</b>	0,0032
Переменная X 6		-1,182881506	6,682184431	-0,177020182	0,868095
ВЫВОД ОСТАТКА					
					Нижные 95%
					-5771101,427
					-332,3366828
					-11374,39104
					-32517,25856
					-1180,255613
					251,9838119
					-19,73559976



Наблюдение	Предсказанное Y	Остатки
1	1034199,696	-48404,6961
2	1068227,149	70110,85065
3	1233983,745	69110,25478
4	1447340,236	-43047,23616
5	1378624,705	-9434,704665
6	1562592,797	-130766,7969
7	1883076,379	154007,6212
8	2515625,24	-71434,24004
9	3079259,622	6232,377546
10	3719336,263	-43608,26317
11	4281319,167	47234,83287

Таким чином, розраховані коефіцієнти кореляції та детермінації підтвердили припущення про тісноту зв'язку між факторами, що розглядаються, зроблені в результаті візуального аналізу (рис.2.13).

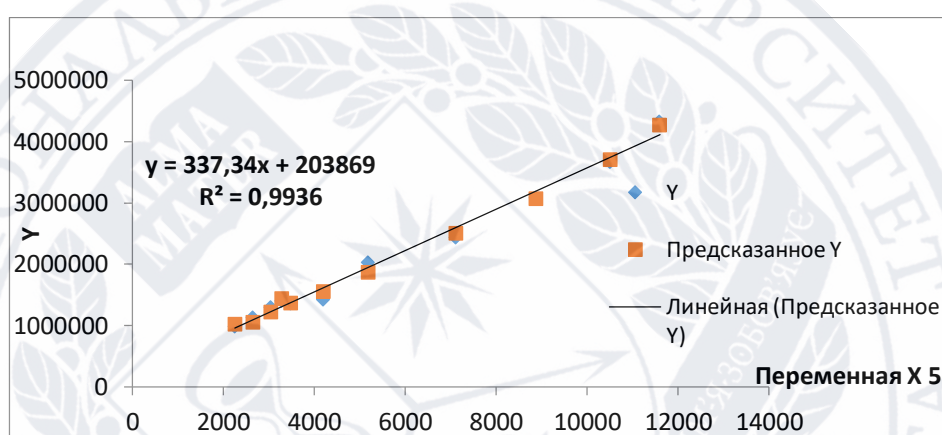


Рисунок 2.13 – Лінійна регресія змінної X5

З візуального аналізу отриманого кореляційного поля, на якому всі точки розташовані в області поля близько один до одного, можна зробити висновок, що між змінними X5 та Y існує тісний лінійний зв'язок.

В результаті обчислень було отримано рівняння регресії, яке характеризує залежність результативної ознаки (ВВП) від факторних ознак X2 (кількості випускників ПТО), X3 (кількості випускників коледжів, технікумів), X4 (випускників докторантури), X5 (середньої заробітної плати).

Таким чином, рівняння для  $Y_{\text{розрах.}}$  буде мати наступний вигляд:

$$Y_{\text{розрах.}} = -1191954,12 - 109,94x_1 + 2098,07x_2 + 8187,9x_3 + 130,21x_4 + 449,22x_5 - 1,18x_6 \quad (2.1)$$

Оцінка достовірності показника тісноти зв'язку між змінними X) і Y, тобто. коефіцієнта кореляції була здійснена за допомогою критерію Стюдента (t-критерій), який набув наступного значення:  $t = 6,3235$ . Порівняємо його з табличним значенням t при заданому рівні значимості  $\alpha = 0,95$  та  $n-2 = 11$  ступенів свободи:  $t_{\text{кр}} = 1,8$ . Отримали, що:  $t_{\text{кр}} < t$  ( $1,8 < 6,3235$ ).

Отже, отриманий коефіцієнт кореляції значний, тобто достатньо точно характеризує тісноту зв'язку між змінними  $X$  (показником середньої ЗП) та  $Y$  (ВВП).

Перевірка суттєвості зв'язку між змінними  $X$  та  $Y$  встановлювалася за допомогою критерію Фішера (F-критерію). Розрахункове його значення дорівнює:  $F = 0,0001491$ . Його порівняли з табличним значенням  $F$  при заданому рівні значущості  $\alpha = 0,95$  та  $(1; n-2)$  ступенів свободи:  $F_{кр} = 4,84$ .

Отримали, що:  $F_{кр} > F (4,84 > 0,0001491)$ . Це означає, що модель значима.

Підсумовуючи проведені розрахунки зазначимо, що ринок праці відіграє надзвичайно важливу роль в економіці країни, адже забезпечує обертання такого товару як робоча сила, що є одним із основних факторів виробництва. Враховуючи це зазначена сфера економіки вимагає державної участі та регулювання в контексті встановлення балансу ринку праці та ринку освітніх послуг. Наведені вище дані свідчать про наявність тісного зв'язку цих ринків з показниками ВВП.

## Висновки до розділу 2

На фоні негативних демографічних тенденцій, активізації міграційних процесів українських громадян на період навчання (з 42,5 тис. осіб у 2013 р. до 72 тис. осіб у 2019 р.), стрімкого зниження кількості технікумів, коледжів та училищ, які готували спеціалістів технічних спеціальностей, чисельності університетів, академій і інститутів, навчання в яких орієнтовано на більш ґрунтовну підготовку, ускладнення ситуації на ринку праці (зменшення числа зайнятого населення з 19261,4 тис осіб у 2012 р. до 15589 тис. осіб у 2021 р. та зростання числа безробітних з 1561,7 тис. осіб до 1712,8 тис. осіб відповідно) відбулися освітні деформації трудоворесурсної компоненти та суттєве звуження наукового потенціалу як основи інноваційних конкурентних переваг держави (кількість науковців в Україні скоротилась з 182 484 осіб у 2010 р. до 79 262 осіб у 2020 р.).

Враховуючи вищезазначене, для вітчизняних роботодавців зростає важливість утримання, закріплення та розвитку наявних людських ресурсів, що об'єктивно обумовлює необхідність трансформації освіти та більшого поширення безперервної освіти.

## РОЗДІЛ 3

### ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

#### 3.1 Європейський досвід удосконалення державного регулювання системи безперервної освіти

Особливою увагою стала користуватись не тільки вища школа, а й освіта протягом життя (безперервна освіта) під час переходу більшості країн до інноваційного типу економіки, який передбачає домінування знань у всіх сферах суспільного та економічного життя країни. І це стає важливим завданням кожної держави. Розглянемо декілька прикладів функціонування системи освіти в європейських країнах. З'ясуємо особливості державного регулювання освіти на прикладі декількох європейських країн.

У 1976 році **Норвегія** стала першою в світі країною, яка прийняла *закон про освіту для дорослих*. Програми освіти для дорослих пропонуються як в рамках офіційної освітньої системи, так і різними добровільними організаціями. Курси навчання пропонуються у різноманітних сферах – від організації відпочинку і розваг до освіти на рівні університетів та інститутів.

На сьогодні в Норвегії існує 19 офіційно визнаних асоціацій щодо освіти для дорослих. До їх складу входять понад 400 членських організацій, у тому числі політичні партії, організації робітників і службовців, різні релігійні і гуманітарні організації та групи по інтересах.

В Норвегії широко поширеним є заочне навчання. Щорічно від 20 до 30 тис. студентів закінчують курси навчання, що пропонуються тринадцятьма акредитованими незалежними інститутами заочного навчання. Завдяки розширеному використанню комп'ютерних освітніх програм і гнучких програм Інтернет-навчання, заочне навчання набуває важливого значення для задоволення в майбутньому потреб Норвегії в безперервній освіті і підвищенні кваліфікації на всіх рівнях [56, с. 10].

**Польща** представляє особливий інтерес як об'єкт дослідження, адже країна перебувала тривалий час під впливом радянської системи. Вона пережила етап політичної трансформації, що сприяло суттєвим та ґрунтовним змінам майже в усіх сегментах сфери освіти (змінилась її структура, організація, управління



тощо). Це сприяло подальшій можливості приєднатися до ЄС. Освітня система в Польщі має таку специфіку:

- комбінація централізованого та децентралізованого управління шкільними адміністраціями;
- визначення особливого статусу вчителя на законодавчому рівні («The Teacher's Charter»), що визначає особливості їх діяльності;
- поточне реформування освіти [59].

Державне регулювання освіти в Польщі поєднує риси централізації та децентралізації. На національному рівні формується та реалізується загальна освітня політика, а безпосереднє регулювання та управління освітніми закладами відбувається на локальних рівнях.

На регіональному рівні (в Польщі – рівень повітів) відбувається регулювання державними спеціальними початковими та базовими школами, мистецькими та спортивними школами, а також існує можливість організовувати державні початкові та професійні заклади освіти для викладачів та центри освітніх ресурсів тощо.

Рівень громад (в Польщі – рівень гмін) є найнижчою адміністративною одиницею в країні, що відповідає за регулювання дошкільних та початкових закладів освіти, а також відповідних послуг для вчителів. Регулювання діяльності вчителів відбувається на регіональному рівні спеціально уповноваженою особою – куратором (kurator oświaty).

Відмітимо, що в Польщі з 2017 року почалася структурна реформа, що передбачає зміни в структурі освітньої системи (запровадження 8-річної початкової школи, 4-річної загальної та 5-річної вищої-середньої технічного спрямування), її забезпеченні та наповненні освітніх програм, а також запровадження механізму державно-приватного партнерства через залучення бізнес-сектору до співфінансування професійно-технічної освіти (через створення фонду розвитку професійно-технічної освіти) [59].

Щодо навчання впродовж усього життя, то офіційне визнання цього освітнього напрямку на офіційному загальнодержавному рівні відбулося у 2013 році з прийняттям документу *«Перспективи навчання впродовж усього життя»*

(«Perspektywa Uczenia się przez całe życie»). Зазначений документ підкреслює необхідність розширення рамок формальної освіти та інтеграції освіти дорослих до національної кваліфікаційної системи.

Для Польщі характерна добре налагоджена співпраця із галузевими професійними радами у сферах охорони здоров'я, будівництва, фінансів, туризму, моди, інтернет-технологій й автомобільної промисловості, уключаючи електромобілебудування. Метою цих рад є розширення співпраці між навчальними закладами та ринком праці для того, аби компетенції, якими володіють дорослі, відповідали потребам роботодавців.

Крім цього, у слаборозвинених районах країни створюються Центри знань й освіти, що забезпечують зв'язок між здобуттям освіти дорослих і потребами місцевої громади. Ще одним стратегічним підходом Польщі, спрямованим на розширення участі стейкхолдерів, є підтримка народних університетів у межах курсу громадянської освіти Національної програми підтримки розвитку громадянського суспільства. Національна мережа народних університетів складається з некомерційних організацій – провайдерів освіти дорослих у сільській місцевості.

В освітній системі **Франції** також всебічно розробляється й апробується ідея безперервної освіти. Безперервна освіта у Франції регулюється групою законів, що були прийняті за період 1971-1991 рр. Провідне значення серед них належить положенню щодо права кожної особи, яка працює та отримує зарплату, «на навчально-підготовчу відпустку» визначеної тривалості з власним вільним вибором місця і програми навчання.

У Франції існує система різноманітних установ післядипломної освіти (регіональні центри, університетські інститути, мовні центри), передбачено однакове державне фінансування навчальних закладів і центрів різних форм власності [58, с. 45].

Професійне навчання у Франції здійснюється у системі народної освіти. Щорічно близько 800 тис. випускників загальноосвітніх шкіл одержують посвідчення про профпідготовку, яка надає право на працевлаштування. Але підприємці неохоче беруть на роботу таких працівників, оскільки централізовано розроблені програми відстають від практики. Для підтвердження та підвищення

кваліфікації підприємець укладає з випускниками шкіл «кваліфікаційні контракти», згідно з якими вони навчаються реалізувати набуті навички в умовах роботи підприємства .

Цікавим є досвід Франції щодо організації раціональної системи професійної кваліфікації. Так, у Франції розглядаються можливості переходу до комплексної системи в форматі національного переліку професійних кваліфікацій. В країні існує три системи свідоцтв про освіту: національні дипломи, акредитовані сертифікати і сертифікати професійної кваліфікації. Кваліфікація працівника являє собою формальне визнання його відповідності стандарту або набору стандартів, що підтверджується свідоцтвом, дипломом тощо. Вона присуджується після встановлення факту її відповідності стандарту. Професійна кваліфікація вказує на компетенцію адекватного виконання професійної діяльності [58, с.61]. Зазначені тенденції повинні знаходити поширення в системі освіти України.

Особливої уваги заслуговує механізм фінансування системи професійної освіти персоналу у Франції, який реалізується державою, регіонами та підприємствами. Підприємства покривають свою частину витрат за рахунок виплати податку на учнівство, що дорівнює 0,5% від фонду заробітної плати. Цим податком обкладаються всі підприємства, що займаються промисловою, комерційною, ремісничою діяльністю і сільським господарством, незалежно від чисельності їх працівників і грошового обороту. За особливих умов, якщо компанії беруть на своє підприємство одного або більше учнів, вони звільняються від сплати податку.

У Франції фонд заробітної плати фірм оподатковується податком на учнівство (кошти від якого спрямовуються в навчальні центри, що реалізують відповідні програми) та податком на потреби альтернативного навчання, який насамперед йде на оплату професійного навчання працівників. Останній податок сплачується в кінці року у випадку, якщо роботодавець не може представити доказів використання коштів на професійне навчання. Із податку на учнівство роботодавці мають право надавати гранти професійним училищам. За домовленістю між роботодавцями і профспілками підприємства з чисельністю найманих працівників, що перевищує десять осіб, виділяють на професійне навчання не менш ніж 1,5% фонду оплати праці, а фірми з чисельністю персоналу менше десяти найманих працівників – 0,25%. Водночас підприємства, що не проводять професійного



навчання персоналу, не мають право на пільгове оподаткування [58, с. 62].

Підприємствам, що здійснюють професійне навчання своїх працівників, надаються податкові пільги. Якщо підприємства навчали свій персонал самостійно за власний рахунок, вони мають право для одержання щорічної субсидії на розвиток персоналу.

Цікавим є досвід **Нідерландів** з організації системи професійної освіти. Після прийняття у 1996 р. Закону про навчання та професійну освіту (WEB) учбові заклади та школи професійного навчання були об'єднані в єдину інстанцію: Регіональний центр навчання.

Щодо реалізації планів з поширення безперервної освіти, слід зауважити, що майже всі типи освіти доступні також і дорослим. Дорослим пропонується освіта (часткова) за денною або вечірньою системою. Особливе місце займає при цьому так званий Відкритий Університет, що пропонує навчання за різними університетськими спеціальностями [57, с. 48].

Слід зауважити, що виділення в структурі освіти держави *системи навчання дорослого населення*, що закріплено відповідними законодавчими актами, є суттєвою особливістю системи професійного навчання Королівства Нідерланди. Організація професійного навчання дорослого населення, як тих, хто працює, так і безробітних, здійснюється за активної участі всіх зацікавлених сторін – уряду, роботодавців, профспілок, навчальних закладів, а також органів місцевого самоврядування.

Координацію та забезпечення реалізації реформування системи професійної освіти здійснює Рада професійної освіти та навчання для дорослих, яка несе відповідальність за реалізацію навчальними закладами професійної освіти на основі компетенцій і базується на кваліфікаційно-сертифікаційній структурі [56, с.14]. Реорганізацію системи професійної освіти ініціював у 2003 р. Центр практичних знань «COLO» – координаційна організація галузевих центрів знань, діяльність якої спрямована на впровадження потреб економіки до змісту освіти та навчання. Супутніми завданнями процесу реорганізації було визначено зменшення кількості кваліфікацій та вилучення дублювання, а також посилення регіональної компоненти. Має місце пошук підприємств, де учні навчальних закладів мали б змогу проходити виробничу практику (у Нідерландах їх кількість складає  $\frac{1}{4}$  від загальної кількості).

Організації роботодавців приймають активну участь у визначенні змісту професійного навчання та узгоджують навчально-планову документацію.

Професійне навчання здійснюється за двома формами:

- стаціонарне на базі навчального закладу з організацією виробничої практики на підприємствах;

- на підприємствах (у навчальному закладі викладаються теоретичні предмети, а виробниче навчання здійснюється безпосередньо на робочому місці та таким графіком: один тиждень – теорія; шість тижнів – практичне навчання на виробництві). За такою формою навчаються робітники підприємства.

Навчальний заклад навчає працівників роботі з новою технікою та новітніми технологіями на короткострокових курсах та безпосередньо на підприємстві. Крім того, за замовленням служби зайнятості воно здійснює навчання безробітних на різних курсах. Оплата навчання здійснюється за рахунок служби зайнятості та частково – роботодавцями.

Пріоритетним у роботі з персоналом є професійне навчання, постійне підвищення кваліфікації працівників. В середньому професійне навчання протягом життя проходять близько 20% працівників. Основними проблемами роботодавців є фінансування навчання персоналу та втрата робочого часу, пов'язана з цим.

Уряд щорічно спрямовує 3,5 млрд. євро на навчання дорослих. В першу чергу це стосується осіб, які не мають професійної підготовки, та неосвічених людей, що не можуть читати та писати. Таких у країні нараховується 205 тисяч. З метою підвищення кваліфікації працівників у країні створено галузеві фонди. Головні джерела їх існування – відрахування роботодавців (розмір відрахувань визначається для кожної окремої галузі) та державні субсидії.

Значну увагу роботодавці приділяють підготовці кадрів на виробництві - створення на підприємствах навчальних центрів. Щоб уникнути конкуренції між роботодавцями у залученні підготовлених працівників та попередження їх переходу на інші підприємства має місце практика створення навчальних центрів кількома зацікавленими підприємствами.

Роботодавці проводять широкомасштабну профорієнтаційну роботу зі школярами та їх батьками. Проводиться робота зі стимулювання вибору молодими людьми гостродефіцитних професій. Так, наприклад, роботодавці учням, які у



подальшому гарантовано будуть працювати за обраною професією, оплачують навчання у повному розмірі, надають безоплатно мопеди.

Цікавим є досвід Нідерландів щодо підтвердження рівня кваліфікації працівників, що не мають документу про професійну освіту, але володіють досвідом та навичками практичної роботи на робочому місці або посаді. Процедуру підтвердження здійснює екзаменаційний комітет, спеціально створений на базі навчальних закладів.

Отже, такі країни, як Польща, Франція та Нідерланди вдосконалюють власні освітні системи, що передбачає використання додаткових інструментів в сфері їх державного регулювання.

Саме тому вважаємо, що їх може стати доречним при формування напрямів розвитку національної освітньої політики країни (табл.3.1).

Таблиця 3.1 – Орієнтири на досвід європейських країн щодо державного регулювання безперервної освіти для України

<i>Заходи реформування системи державного регулювання освіти(орієнтир на досвід Польщі):</i>	<i>Заходи реформування системи державного регулювання освіти (орієнтир на досвід Нідерландів):</i>	<i>Заходи реформування системи державного регулювання освіти(орієнтир на досвід Франції):</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ комбінація централізованого та децентралізованого управління;</li> <li>✓ запровадження механізму державно-приватного партнерства;</li> <li>✓ створення фондів розвитку освіти (наприклад, на рівні професійної (професійно-технічної освіти));</li> <li>✓ розширення рамок формальної та неформальної освіти на законодавчому рівні</li> <li>✓ створення Центрив знань й освіти, що забезпечують зв'язок між здобуттям освіти дорослих і потребами місцевої громади;</li> <li>✓ створення національної мережі народних університетів яка складається з некомерційних організацій – провайдерів освіти дорослих у сільській місцевості.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ в структурі освіти держави системи навчання дорослого населення закріплено відповідними законодавчими актами;</li> <li>✓ Організації роботодавців приймають активну участь у визначенні змісту професійного навчання та узгоджують навчально-планову документацію;</li> <li>✓ проведення роботи зі стимулювання вибору молодими людьми гостродефіцитних професій;</li> <li>✓ підтвердження рівня кваліфікації працівників, що не мають документу про професійну освіту, але володіють досвідом та навичками практичної роботи на робочому місці або посаді.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ затверджено права кожної особи, яка працює та отримує зарплату, «на навчально-підготовчу відпустку» визначеної тривалості з власним вільним вибором місця і програми навчання;</li> <li>✓ існує система різноманітних установ післядипломної освіти (регіональні центри, університетські інститути, мовні центри);</li> <li>✓ передбачено однакове державне фінансування навчальних закладів і центрів різних форм власності;</li> <li>✓ щодо підтвердження та підвищення кваліфікації підприємств укладає з випускниками шкіл «кваліфікаційні контракти», згідно з якими вони навчаються реалізувати набуті навички в умовах роботи підприємства;</li> <li>✓ Підприємства покривають свою частину витрат за рахунок виплати податку на учнівство, що дорівнює 0,5% від фонду заробітної плати;</li> <li>✓ право для одержання щорічної субсидії на розвиток персоналу якщо підприємства навчали свій персонал самостійно за власний рахунок.</li> </ul>

Україна за аналізованими даними знаходиться в кластері з найнижчою ефективністю державного регулювання освіти, проте з метою забезпечення умов відповідності Цілям сталого розвитку також знаходиться нині на етапі її



реформування. Починаючи з 2014 року в Україні поступово відбувається реформування державної політики у сфері місцевого самоврядування шляхом переходу на загальновизнану у світі модель децентралізації. Така ситуація передбачає зміни в більшості сфер діяльності, при цьому галузь освіти не є виключенням.

Основана суть реформи децентралізації в освіті передбачає передачу функцій управління від вищих органів влади до безпосередньо органів місцевого самоврядування (в Україні – територіальним громадам). Передумовами впровадження таких кардинальних змін в освіті були численні негативні тенденції: спостерігалось зменшення здобувачів освіти в початкових закладах внаслідок демографічної кризи; заклади освіти особливо в сільській місцевості ставали не лише малокомплектними, а й неефективними через відтік кваліфікованих кадрів та можливостей для їх здобувачів освіти; фінансування за рахунок бюджетних коштів було обтяжливим для держави, малоефективним на місцях; якість педагогічних кадрів постійно погіршувалася через непопулярність та низькооплачуваність професії, що мало відбиток на якості освітнього процесу. Більшість цих негативних явищ продовжують існувати і нині.

Ситуація, що склалася, вимагала кардинальних змін, що і знайшло вираження в «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», де було визначено основні рівні підпорядкування освітніх послуг: «управління закладами середньої, дошкільної та позашкільної освіти» [56, с. 13]. Професійно-технічна освіта передається на рівень регулювання обласного, а вища освіта – державного рівня управління.

Однак незважаючи на такі зміни, основні функції щодо зміни загального вектору розвитку освіти, формування освітньої політики та її стратегічних цілей залишається за урядом України, зокрема за МОН України, що наразі відповідає загальним тенденціям у світі.

В Україні передбачено перший тип децентралізації з домінуючою позицією органів територіального самоврядування. Відповідно до законодавства розподіл владних повноважень в сфері регулювання освіти передбачається наступним чином:

— обласні ради, міські ради міст спеціального призначення відповідають безпосередньо за реалізацію державної політики у сфері освіти та забезпечення її якості і доступності до повної загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти, а також за розвиток її мережі (разом із спеціалізованою, позашкільною, післядипломною тощо);

— районні, міські ради та ради об'єднаних територіальних громад відповідають за реалізацію та забезпечення якості державної політики у сфері освіти особливо в частині забезпечення доступності до дошкільної, початкової та базової середньої освіти, позашкільної освіти, а також розвитку її мережі;

— сільські, селищні ради – у сферу їх компетенції входить реалізація та забезпечення якості державної політики у сфері освіти особливо в частині забезпечення дошкільної та початкової освіти.

При цьому, всі зазначені повноваження мають виключно регулятивний характер, виконуючи сервісні функції, та не передбачають безпосереднє втручання в управління навчальними закладами. Об'єднані територіальні громади відповідно до нового законодавства забезпечують державне регулювання освіти через безпосередню реалізацію освітньої політики, відповідають за якість освітньої мережі, здійснюючи функції її утримання, організації методичного та фінансового забезпечення (з державного або місцевих бюджетів), створюють умови доступності освіти шляхом планування відповідної мережі та інфраструктури освітніх округів тощо.

Україна обрала вдалий курс на децентралізацію освіти, проте відчутні зміни відбулися лише на рівні загальної середньої освіти. У зв'язку із цим це не привносить суттєвих змін до індикаторів розвитку національної економіки, а також не сприяє більш ефективнішій реалізації стратегії сталого розвитку країни.

Як висновок зазначимо, що з метою підвищення ефективності реалізації національної стратегії сталого розвитку необхідно реформувати існуючу систему освіти та систему її державного регулювання.

### **3.2 Освітні потреби та розвиток неформальної освіти у Вінницькій ОТГ як ще одна форма безперервного навчання в Україні**

Освіта в широкому розумінні є одним з найбільш швидко діючих чинників прирощування людського капіталу громади. Система формальної освіти — від школи до університетів — вже сформувалось в Україні, але, як і більшість країн світу, наша держава шукає варіанти виведення освітньої системи на новий рівень, адекватний сучасним викликам. І це - неформальна освіта, яка розвивається стихійно, зусиллями окремих ініціативних груп та мережі різноманітних громадських утворень. Маємо звичайно і Інститут неформальної освіти і Українську асоціацію освіти дорослих з освітнім сайтом для обміну досвідом і просування ідей [60]. В останні роки з'явилися цікаві і перспективні спроби розгортання системи неформальної освіти на основі партнерства її провайдерів з «третього сектору» та органів місцевого самоврядування в містах, де найбільш швидко усвідомили перспективи і можливості цього напрямку місцевого розвитку (Харків, Суми, Львів). Не має сумнівів, що ці процеси і спроби будуть ширитися, наростати. Це об'єктивна тенденція і ті, хто першими зможуть поставити на службу громаді розбудовану систему неформальної освіти — отримають безперечні переваги перед іншими.

Розглянемо приклад розвитку неформальної освіти дорослих (НОД) у Вінницькій територіальній громаді.

Нормативне забезпечення освіти дорослих у Вінницькій міській раді в процесі становлення. Із 55 цільових програм, розміщених на сайті Вінницької міської ради, лише дві можуть вважатися безпосередньо пов'язаними з освітою дорослих. Це Програма розвитку освіти на 2013–2020 роки та Програма «Муніципальний університет перепідготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування Вінницької міської ради». Проте вони не могли стати документами, які реально сприяли формуванню простору НОД.

Позитивні очікування щодо можливих зміни в сторону системного і комплексного підходу до сприяння організації міського освітнього простору НОД пов'язано з розробкою та прийняттям нової інтегрованої Стратегії розвитку «Вінниця 2030». Документ має видимі переваги щодо питань розвитку освіти



дорослих. В перспективі - це створення потужного інтегрованого простору неформальної освіти дорослих. Для більш оптимальних умов розвитку НОД у міській громаді важливість цього витікає і з європейських нормативних документів, і з перспектив унормування даної сфери в Україні.

Вінницька міська територіальна громада відноситься до тих в Україні, хто досить активно і небезуспішно впроваджує різноманітні новації. Підтвердженням цьому є знаходження Вінниці на чільних місцях в рейтингах комфортності міст для жителів впродовж уже кількох років. Немало уваги звертається і на розвиток соціального потенціалу громади. Вінницька громада з населенням 360 тис. має розгалужену систему формальної освіти. Місто забезпечено в цілому дошкільними і шкільними закладами освіти, працює більше десятка ЗВО чи їх філій, є інститути підвищення кваліфікації та Академія неперервної освіти. При цьому, як і більшість міст України, стикається з проблемами дефіциту в працівниках для різних сфер виробничої і невиробничої діяльності, забезпечення потреб в кваліфікованій робочій силі, в спеціалістах для інноваційних проєктів, соціалізації різних груп ризику, соціально-вразливих груп. Це ж стосується дозвілєвого сектора та можливостей задоволення потреб містян в саморозвитку і змістовній комунікаціях по інтересах.

Донецький Інститут соціальних досліджень і політичного аналізу в рамках договору про співпрацю з ГО «Центр Поділля-Соціум» за підтримки DVV International здійснив комплексне дослідження «Освітні потреби і неформальна освіта у Вінницькій ОТГ». Дослідження проведено в червні — серпні 2020 р. Досліджувались загальні та специфічні потреби дорослого населення Вінниці в освітніх послугах, що відносяться до неформальної освіти дорослих, а також стан, проблеми, оптимальні вектори розвитку освітнього простору НОД у громаді. Аналіз був орієнтований на визначення громадської думки дорослого населення щодо освітніх потреб та можливостей їх задоволення, на вивчення позицій експертного середовища з організацій громадянського суспільства та від місцевої влади щодо стану НОД у місті, *на визначення потреб у НОД з боку п'яти соціальних груп з особливими потребами (пенсіонерів, внутрішньо переміщених*

осіб, учасників АТО/ООС, людей з інвалідністю, молодих мам), на розгляд нормативних документів з освіти дорослих в ЄС, Україні та Вінницькій ОТГ.

Неформальна освіта розумілась як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку дорослих людей, організований поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій.

Методологія включала наступні дослідницькі інструменти:

- анкетне опитування дорослого населення,
- експертні інтерв'ю,
- фокус-групові обговорення,
- контент-аналіз нормативних документів.

Проведено кількісне анкетне опитування населення з метою окреслення основних орієнтацій громадської думки з визначених питань. Обсяг репрезентативної для населення міста вибірки склав 300 осіб. Базовий матеріал зібраний через глибинні експертні інтерв'ю (15 інтерв'ю). Дослідниками проведено та опрацьовано 5 фокус-групових дискусій з представниками визначених соціальних груп (по 42 особи).

Зібраний і проаналізований масив емпіричного матеріалу в міській громаді дозволив дати об'ємну картину стану наявних освітніх потреб та розвитку неформальної освіти дорослих [61, с. 15].

За даними анкетного опитування у більшості дорослого населення громади (56%) остання робота не відповідала в тій чи іншій мірі отриманій формальній освіті. Найбільший розрив між отриманою освітою і виконуваною роботою у віковій групі 35–49 років. Опитані стверджували, що за останній рік проходили неформальне навчання позаформальними закладами освіти (74%). Три чверті вінничан, що отримували впродовж року додаткове навчання з тою чи іншою мірою інтенсивності та якості — значимий показник потреби в неформальній освіті в місті. Найчастіше отримували нові знання через формати: — професійні конференції, семінари, тренінги на регулярній основі (щомісячні чи щорічні) — 24,9 %; — програми професійної перепідготовки, підвищення кваліфікації з робочих професій та курси для отримання нової професії — 23,6%; — одноразові лекції, конференції, майстер класи (21,6 % всіх опитаних) (рис. 3. 1).

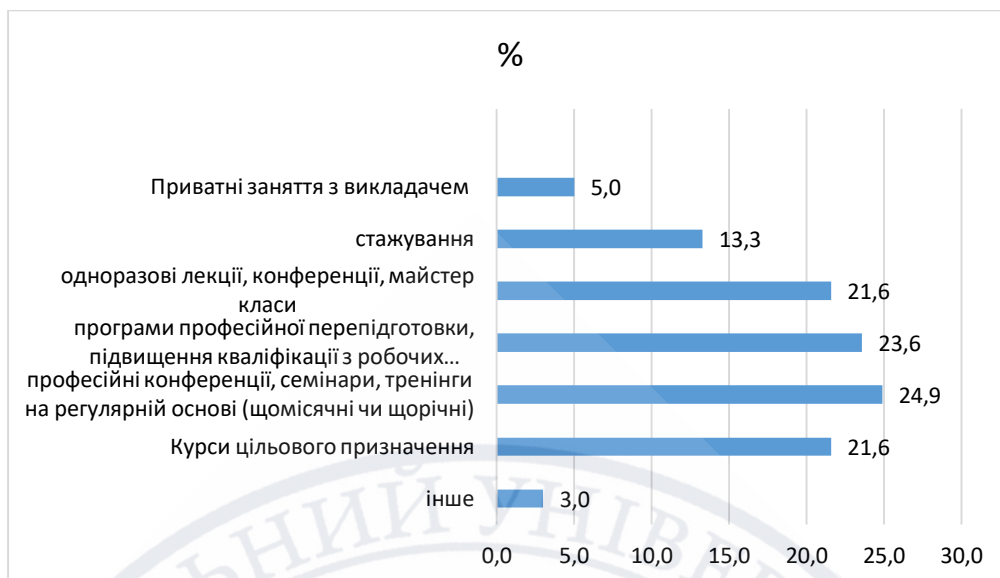


Рисунок 3.1 – Результати анкетування з питання проходження неформальної освіти (за останні 12 місяців)

Основні причини незадіяності чверті опитаних в будь-яких формах навчання відносяться до трьох груп: — особисті обставини; фінансова неспроможність; — недосяжність такого навчання для частини людей.

Способи отримання нових знань і навичок вінничанами різноманітні і відносяться як до неформальної освіти, так і до самоосвіти. Самоосвітою займається фактично більше половини опитаних. Популярними способами є навчання через сучасні комп'ютерні технології, онлайн освіта: навчанням у форматі аудіо- і відео-записів, знайдених в Інтернет (29%), онлайн навчанням з використанням комп'ютера (23%), через відкриті майстер-класи, вебінари, онлайн-трансляції (20%). Нові знання через радіо і ТБ отримують 21% всіх опитаних. У цих способах часто поєднується неформальна освіта і самоосвіта. Самоосвіта зараз активно конкурує з формальною і неформальною освітою.

Значно рідше вінничани навчаються через безпосереднє відвідування освітніх і просвітницьких заходів в центрах навчання, навчально-інформаційних центрах, бібліотеках, клубах.

Соціологічне опитування засвідчило наявність сформованої у більшості дорослих установки на неперервне навчання: заявили, що в найближчі 12 місяців планують проходити якесь навчання 60%. Це — серйозний аргумент для подальшої розбудови неформального навчання у місті. Молоді люди (20–34 років) набагато частіше зорієнтовані на додаткове навчання, ніж старше покоління (65%



проти 40%). Існує залежність між рівнем матеріального благополуччя опитаних і бажанням пройти якесь навчання. Частка орієнтованих на навчання серед категорій людей з достатком вище середнього і більш забезпечених фактично вдвоє перевищує таких серед малозабезпечених [62, с. 25].

Спонуками до отримання додаткового навчання стали наступні агреговані групи мотивів. Це - професійний розвиток, матеріально-фінансові мотиви, потреби справлятися з побутовими проблемами та непрагматичний мотив особистих інтересів і для загального розвитку.

Пріоритетні сфери, в яких відчувають бажання покращити чи оновити знання, це - *освоєння сучасних технологій*, користування комп'ютером та Інтернетом (31%); - *питання міжособистісних відносин* (біля третини); - *знання щодо фінансових інструментів* (інтернет-банкінг, кредити, депозити) - 19% та правові і юридичні питання - 15%; - *в сфері громадянської освіти*.

Щодо освітніх курсів професійної спрямованості найчастіше вибирали (рис.3.2):

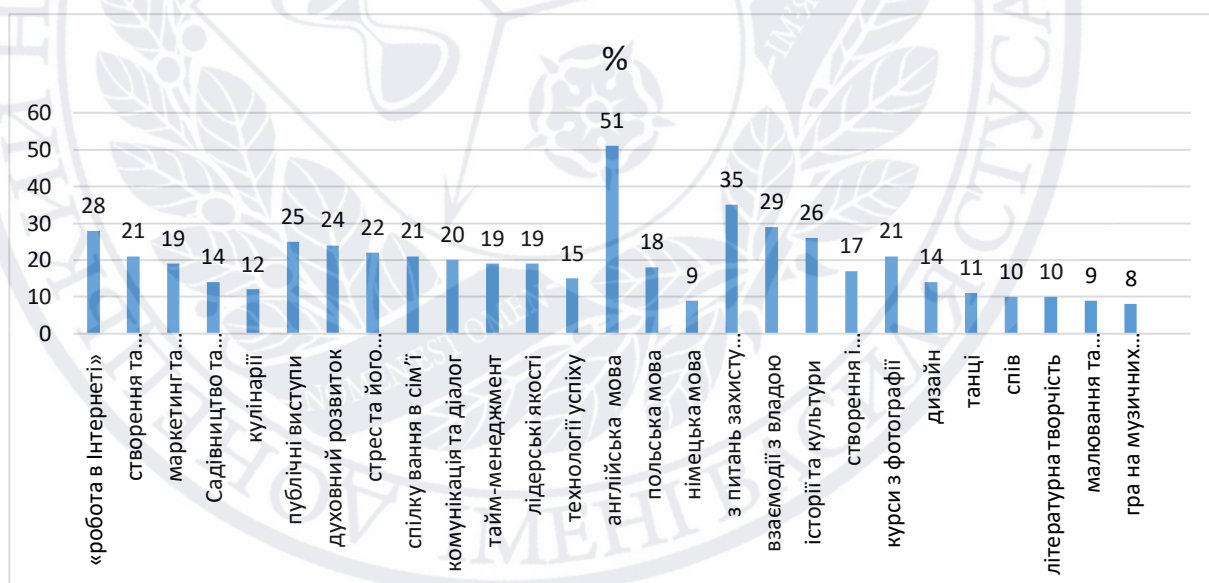


Рисунок 3.2 – Запит щодо освітніх курсів професійної спрямованості

«робота в Інтернеті» (28%), створення та ведення бізнесу (21%), маркетинг та просування товарів і послуг (19%). Є зацікавленість в поповненні професійних навиків з садівництва та городництва (14%), кулінарії (12%). За напрямом *особистісного зростання* є запит на: публічні виступи (25%), духовний розвиток (24%), стрес та його подолання (22%), спілкування в сім'ї (21%), комунікація та діалог (20%),

тайм-менеджмент (19%), лідерські якості (19%), технології успіху (15%). Зацікавленості *вивченням іноземних мов* такі: англійська мова (51%), польська мова (18%), німецька мова (9%). В сфері *громадянської освіти* зацікавленість в освітніх курсах, тренінгах, майстер-класах з питань захисту власних прав (35%), взаємодії з владою (29%), історії та культури (26%), створення і функціонування ОСББ (17%). В *навчанні мистецького та творчого спрямування* цікавили вінничан: курси з фотографії (21%), дизайн (14%), танці (11%), спів (10%), літературна творчість (10%), малювання та живопис (9%), гра на музичних інструментах (8%).

Щодо варіантів організації занять для отримання нових знань та навичок найчастіше вибирали: разові тренінги, майстер-класи по 2–4 години (29%) та однододенні тренінги (26%); потім короткострокові курси тривалістю 1–3 місяці (21%). Не користуються популярністю у вінничан та вінничанок довготривалі курси тривалістю більше трьох місяців (7%).

Опитування спростовує твердження щодо неготовності мешканців Вінниці платити за навчання - 73% висловили готовність. Кожен четвертий зробив вибір на користь безкоштовних освітніх заходів (27%). Найбільшої залученості на захід можна досягти при вартості години навчання до 50 грн (39%). До 100 грн за годину навчання готові заплатити 26% опитаних та понад 100 грн за годину - 16%.

Для Вінницької міської територіальної громади при розробці політики успішного розвитку простору освіти дорослих на регіональному, місцевому рівні варто мати на увазі та враховувати напрацьовані підходи в Європейському Союзі та ті документи, що існують чи розробляються в самій Україні [61, с. 34].

Європейський Союз розвитку неформальної освіти навчання дорослих приділяє багато уваги. Концентровану роль та задачі, які покладаються на цей напрям побудови націленої в майбутнє, «Європи, що навчається», формулюються Європейською асоціацією освіти дорослих (ЕАЕА).

Європейська асоціація освіти дорослих (ЕАЕА) опублікувала Маніфест про навчання дорослих у XXI столітті [63]. Маніфест орієнтований на європейських, національних та регіональних політиків, щоб продемонструвати переваги навчання дорослих. Маніфест передає бачення ЕАЕА «Європи, що навчається» з усіма необхідними навичками, знаннями та компетенціями.



Оновлений маніфест ЕАЕА 2019 р окреслює проблеми, в яких освіта дорослих може відігравати ключову роль, її трансформаційні можливості, силу і позитиви навчання. ЕАЕА пропонує об'єднати загальноєвропейські зусилля, щоб зробити один крок вперед, розвивати суспільство знань, яке може вирішувати виклики нашого часу. Це вимагає стабільних інвестицій зараз - на європейському, національному, регіональному та місцевому рівнях у сфері освіти дорослих.

Маніфест представляє дев'ять сучасних європейських викликів, які допомагають вирішити навчання дорослих (табл.3.2).

Таблиця 3.2 - Європейські виклики щодо навчання дорослих (Маніфест про навчання дорослих у ХХІ столітті ЕАЕА 2019 р.)

<i>Виклики</i>	<i>Результат</i>
Активне громадянство та демократія	Люди, які задіяні у освіті дорослих, більше беруть участь в житті суспільства, голо-суючи, добровільно чи виконуючи активну роль у громадах. Освіта дорослих є інструментом розвитку критичного мислення
Здоров'я і благополуччя	Дорослі учні ведуть здоровий спосіб життя і відчують поліпшення самопочуття. Освіта дорослих сприяє особистісному розвитку та реалізації. Здоров'я наших суспільств залежить від навчання протягом усього життя
Життєві навички для індивідів	Освіта дорослих змінює життя. Це відкриває нові робочі місця, створює шляхи до навчання, активізує художні пристрасті людей і будує нові соціальні мережі
Соціальна згуртованість, справедливість і рівність	Освіта дорослих підтримує більшу соціальну мобільність і вирівнює суспільство. Навчання дорослих об'єднує людей з різних прошарків суспільства. Це сприяє демократії та соціальному миру.
Зайнятість і робота	Навчання на робочому місці є одним з ключових факторів участі дорослих у навчанні протягом усього життя. Освіта дорослих збільшує інновації та продуктивність працівників, підприємців та волонтерів — це робить компанії більш успішними
Цифрування	Освіта дорослих допомагає подолати цифровий розрив і надає особам цифрові компетенції, які є ключовими для особистої реалізації, зайнятості, соціальної інтеграції та активної громадянської позиції.
Міграція та демографічні зміни	Громадянська освіта та міжкультурне навчання створюють інклюзивні суспільства та культури. Пенсіонери, які навчаються, більш активні, працюють довше і залишаються здоровішими. Навчання між поколіннями дозволяє старшим і молодим людям отримувати користь від знань один одного
Сталий розвиток	Освіта дорослих забезпечує компетенції, інформацію, дискусійні простори та творчість для розробки нових підходів, необхідних для сталого розвитку. Зміна парадигми можлива лише через критичних, свідомих та інноваційних громадян.
Освіта дорослих та європейська і міжнародна політика	Європейська та міжнародна політика освіти дорослих сприяє основним європейським та міжнародним стратегіям у сфері зростання, зайнятості, інновацій, справедливості, соціальної єдності, активного громадянства, зменшення бідності, зміни клімату, внутрішнього ринку, міграції, миру та багато іншого.



Ці виклики, зафіксовані Маніфестом для Європи, повною мірою значимі і для України. Більше того, в силу певного відставання і значно менших ресурсів нашої країни, нам слід значно активніше і творчо напрацьовувати власну стратегію та шукати новаційні, проривні способи прогресу в сфері неформальної освіти дорослого населення.

Розвиток освіти дорослих в цілому, неформальної освіти дорослих, зокрема, в Україні на державному рівні до цього часу не унормовано. Окремі напрями регулюються ЗУ «Про освіту», ЗУ «Про професійний розвиток працівників», «Про зайнятість населення», «Про місцеве самоврядування», «Про громадські об'єднання» та іншими. Це, звичайно, не сприяє ні забезпеченню операційної діяльності структур, організацій, людей в цій сфері, ні тим більше вибудові довготривалих політик на державному та місцевому рівні.

Тим не менше, в країні існує середовище тих, хто бачить необхідність державницького підходу до проблем освіти дорослих. Українською асоціацією освіти дорослих, за підтримки Представництва DVV International в Україні були розроблено різні проекти документів: Концепція навчання та освіти дорослих в Україні; Методичні рекомендації щодо розроблення стратегій з впровадження культури навчання та освіти дорослих на місцевому рівні та інші.

Готується проект Закону України «ПРО ОСВІТУ ДОРΟΣЛИХ», який Міністерство освіти України запропонувало для громадського обговорення [64], де сказано, що «**Освіта дорослих**— це складова освіти впродовж життя, яка спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої (дорослої) особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних запитів, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки».

У статті, виконавчого директора ГС «Українська асоціація освіти дорослих» справедливо зазначено основні причини, чому такий закон потрібно ухвалити:

1. Україна залишається однією з небагатьох європейських країн, яка не має законодавчого забезпечення розвитку освіти дорослих.
2. Освіта дорослих є частиною освіти впродовж життя.
3. Органи місцевого самоврядування, які хочуть фінансувати освіту дорослих, стикаються з проблемою недостатності законодавчого забезпечення.

4. Цей закон відкриє ринок освітніх послуг.

5. Потрібна демонополізація, насамперед ринку підвищення кваліфікації.

Таким чином, проєкт закону «Про освіту дорослих» є достатньо серйозним напрацюванням, де акумульовані багато прогресивних ідей з міжнародного і українського досвіду, і може стати при прийнятті Верховною Радою корисним в розбудові простору неформальної освіти дорослих в громадах [67]:

Розглянемо підходи Вінницької міської ради до освіти дорослих:

Із 55 цільових програм, розміщених на сайті Вінницької міської ради, лише дві можуть вважатися безпосередньо пов'язаними з освітою дорослих[65]:

Це Програма сприяння соціалізації, реабілітації та працевлаштуванню учасників антитерористичної операції Вінницької міської об'єднаної територіальної громади на 2017–2020 роки, Програма цифрового розвитку на 2018–2022 роки, Програма «Громада за рівність» щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2023 року». До них можна ще віднести Програму надання фінансової підтримки громадським організаціям на реалізацію соціально-культурних проєктів у м.Вінниці.

Скільки-небудь значимого впливу на НОД в місті вони не справили. Тому сам розвиток здійснювався в основному спонтанно, інколи хаотично і більше базувався на ініціативних діях міської влади та на самоорганізації й ініціативі ІГС і в меншій мірі бізнесу. Створені в останній період міські громадські платформи та комунальні заклади для обслуговування певних соціально вразливих груп функцію просвіти чинавчання мали як додаток до основних. Ситуація можливо зміниться в сторону системного і комплексного підходу до сприяння організації міського освітнього простору НОД в ближчій перспективі. Це може бути пов'язано з розробкою, громадським обговоренням та прийняттям нової інтегрованої **Стратегії розвитку «Вінниця 2030»** [68]. Проєкт документу, з яким можна було познайомитись на даному етапі, має видимі позитиви щодо питань розвитку освіти дорослих.

Зокрема в Плані реалізації «Концепції інтегрованого розвитку м. Вінниця 2030» виділені низка стратегічних проєктів, що мають прямо сприяти розвитку НОД.

Можна виділити кілька з них. Стратегічний проєкт V1P2 — Забезпечення



сучасних умов для надання якісних освітніх послуг різноманітним соціально-віковим категоріям населення, запровадження нових навчальних програм для реалізації власного потенціалу громадян. Його метою визначено розвиток мережі закладів різних форм власності, що надають освітні послуги мешканцям Вінницької міської об'єднаної територіальної громади всіх соціально-вікових категорій, та створення в них нового освітнього простору шляхом забезпечення доступності та якості надання освітніх послуг

Серед проєктів візії V2. Конкурентоспроможне українське місто — Стратегічний проєкт V2P19 — Створення центрів перекваліфікації кадрів задля нарощування людського капіталу міста. Мета — задоволення потреб динамічної економіки міста та спеціалістів, професії яких втрачають актуальність. Передбачає розвиток і промоцію освітнього кластеру міста. Запланована поява бізнес-школи у Вінниці. Формування центру бізнес-освіти на території міста із залученням авторитетних стейкхолдерів. Впровадження і розвиток креативних рішень з розвитку управлінців. Створення Центру перепідготовки кадрів згідно плану — 2020–2021 рік.

Не забутий напрям громадянської освіти. Стратегічний проєкт V5P44 — Створення муніципальної школи громадянської освіти — націлений на підвищення рівня професійної освіти, обізнаності жителів міста, залучення їх до участі у громадському житті [66].

Є також проєкти розвитку цифрових послуг для громадян міста, в який включене навчання дорослого населення цифровим компетентностям. Відмітимо окремий напрям сприяння розвитку і співпраця міської влади з громадянським суспільством, який також позитивно впливатиме на обсяг, різноманітність і якість освітніх послуг в сегменті НОД. Однак при цьому чіткого виокремлення в якості одного з стратегічних проєктів — створення потужного інтегрованого простору неформальної освіти дорослих в Стратегії немає. Хоча важливість і бажаність цього для більш оптимальних умов розвитку НОД у міській громаді витікає і з європейських нормативних документів, і з перспектив унормування даної сфери в Україні. Внесення такого стратегічного напрямку розвитку громади в Стратегію стало б прямою підставою для розробки на наступні роки окремої цільової



комплексної Програми сприяння формуванню міського простору освіти дорослих з відповідним фінансовим забезпеченням.

Всі інструменти аналізу фіксують об'єктивно існуючу і досить актуальну потребу в неформальній освіті і додатковому навчанні та перенавчанні дорослого населення громади. Її існування обумовлюють багато факторів — від глобальних швидких трансформацій в світі праці і життя до місцевих потреб забезпечити перспективний розвиток громади. Сюди ж відносяться накопичені відставання в сфері освіти та підготовки кадрів, наявні слабкості української освіти формальної..

Заявлений при опитуванні достатньо високий рівень включеності жителів міста в отримання додаткових знань та компетенцій говорить про позитивну тенденцію долучення вінничан до освіти впродовж життя. Проте погляди експертів та представників 5 груп з особливими потребами не зовсім корелюють з цими даними. Часто стверджувалось про недостатню залученість містян до навчання і перенавчання. Таким чином, проблемою лишається усвідомлення необхідності активно включатися в отримання нових знань і навичок для значної кількості людей.

Підготовка, розгортання та реалізація в широких масштабах компанії для дорослого населення по пропагуванню необхідності, корисності і приємності долучатися до освоєння нового, до додаткового навчання сприяла би перетворенню для значно більшої частки жителів міста неперервної освіти в значимий елемент стилю життя, а громади — в ту, що навчається [61, с. 101].

### **3.3 Пропозиції щодо оптимізації функціонування та розвитку безперервної освіти в Україні**

З переходом більшості країн до інноваційного типу економіки, який, як відомо, передбачає домінування знань у всіх сферах суспільного та економічного життя країни, особливою увагою стала користуватись вища школа. Окрім вже відомих типів освіти, як то формальна, неформальна та інформальна, стали активно з'являтися нові типи освіти, основні ідеї більшості з яких були сформовані ще в минулих століттях, проте за причини незначної уваги до вищої освіти, як до вагомого важеля розвитку країни, почали знаходити практичне

застосування лише сьогодні. Одним з таких типів освіти є безперервна освіта.

Меморандумом про безперервну освіту Комісії Європейського Союзу було визначено шість основних напрямів розвитку безперервної освіти [66, с.]:

1	Нові базові знання і навички для всіх. Метою даного напрямку є представлення загального безперервного доступу до освіти з метою отримання і вдосконалення умінь і навичок, необхідних для «життя» в інформаційному суспільстві
2	Збільшення інвестицій в розвиток людських ресурсів передбачає відчутне збільшення інвестицій в розвиток людських ресурсів, з метою підняття пріоритету найважливішого надбання Європи — людей.
3	Інноваційні методики навчання і вивчення мають на меті запровадження розробок нових технологій навчання для системи безперервної освіти.
4	Принципово нова система оцінки отриманої освіти. Мета — корінним чином змінити підходи до розуміння і визнання навчальної діяльності і її результатів, особливо у сфері неформальної і неявної освіти.
5	Розвиток наставництва і консультування. Акцентувати увагу на важливості забезпечення кожному індивідууму вільний доступ до освітньої інформації і до необхідних консультацій і рекомендацій.
6	Наближення освіти до місця проживання. Наблизити можливості отримання освіти до місця проживання за допомогою мережі навчальних і консультаційних пунктів, використовуючи сучасні інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ)

Джерело [66]

Ці напрями розвитку безперервної освіти роблять її універсальним типом освіти в сучасному суспільстві. Особливо корисним є практичне застосування принципів безперервної освіти для фахівців, які бажають паралельно з професійною діяльністю підвищувати власний рівень професійної компетентності.

Освіта впливає на усі сторони життя суспільства, оскільки готує спеціалістів для усіх галузей економіки: економічній, гуманітарній, військовій, технічній, технологічній, фінансовій, політичній, екологічній, інформаційній та інших сферах. Освітня сфера не може бути винятком із наведеного вище переліку, адже вона має ключове значення для усіх інших сфер соціально-економічного життя суспільства [69, с.13].

Розвитку сфери освіти, підвищенню її якості певною мірою сприяє розширення міжнародного співробітництва у вигляді обміну досвідом щодо методики викладання, міжнародних стажувань викладачів та здобувачів освіти, навчання молоді за кордоном. Особливої актуальності, особливо в період світової пандемії набуло дистанційне навчання та функціонування віртуальних університетів. Комп'ютеризація освітніх процесів спрощує процеси обміну досвідом та проведення міжнародних конференцій online, не виходячи з дому.

Важливим завданням сучасної освіти є не надання готових знань, а формування навиків у здобувачів освіти у пошуку цих знань, оволодіння ними. Тому освіта сучасності здійснює перехід до концепції «навчання впродовж

життя». В Україні практично всі здобувають освіту через первинну підготовку, і можна стверджувати, що у нас формуються лише зародки освіти впродовж життя. Більшість населення припиняє підвищувати свою освітню підготовку десь у 35 років [70. с. 129].

Безперервне навчання сприятиме створенню на підприємствах усіх форм власності і галузей функціонування освітніх осередків: навчання для нових працівників; обмін навиками продуктивної праці; залучення до виробничо-навчального процесу викладачів з освітніх закладів. Як свідчить досвід розвинених країн та провідних вітчизняних підприємств, витрати на професійне навчання є оптимальними в обсязі 3-4 % від фонду заробітної плати; інвестиції в персонал, створення умов для професійного зростання працівників та підвищення їх готовності вирішувати проблеми дають високу віддачу при забезпеченні національних інтересів країни [70. с. 129].

Тому основними напрямками освітньої політики та відповідного до неї *державного регулювання є формування є:*

- загальної стратегії розвитку галузі освіти країни та її операційних задач та напрямків;
- єдиного правового поля, що відповідає міжнародним стандартам та дозволяє досягти поставленої мети на різних рівнях;
- ефективно діючої та сучасної інфраструктури освітньої галузі – мережі освітніх провайдерів для забезпечення освітньої діяльності;
- системи кадрового забезпечення галузі освіти;
- системи фінансового забезпечення галузі освіти;
- залучення до розроблення і оцінювання освітніх програм роботодавців та органів місцевого самоврядування, посилення їх співпраці із закладами вищої освіти у підготовці фахівців;
- стимулювання громадян до навчання впродовж всього життя [49, с. 91];
- створення на виробничих підприємствах освітньої активності: навчання нових працівників; обмін передовим досвідом; навчання із залученням викладачів із професійно-технічних та вищих навчальних закладів.
- проведення інформаційних кампаній щодо соціальних гарантій і прав всіх



громадян на додаткову освіту, подолання дискримінації соціально-вразливих груп населення.

Державні регуляторні заходи в освіті мають значний вплив на досягнення цілей сталого розвитку. Це пов'язано не лише тим, що ООН спеціально виокремлено ціль №4 (забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти), а тим, що лише високоосвічена нація зможе забезпечити нинішньому та майбутньому поколінням гідне матеріальне і духовно багате життя, а також чисте довкілля у всьому його різноманітті.

У 2020 році в Україні була прийнята «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки», яка визначає її місце у суспільстві й економіці країни через формулювання місії та візії, основні стратегічні й операційні цілі та завдання щодо їх досягнення, механізм реалізації та моніторингу, очікувані результати та способи їх вимірювання. Документ розроблено на виконання Указу Президента України «Про вдосконалення вищої освіти в Україні» (від 3.07.2020 № 210/2020) та відповідних доручень Прем'єр-міністра України (№ 23502/2/1-20 від 12.06.2020 та № 23502/3/1-20 від 13.06.2020) [66].

Необхідність розробки Стратегії розвитку вищої освіти викликана завершенням у 2021 р. дії Національної стратегії розвитку освіти в Україні (Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013), посиленням глобальних викликів, які виникли перед світовою економікою на сьогодні, посиленням впливу глобального ринку праці й освітніх послуг, ризиків і загроз, які повстали перед економікою країни в останні роки, а найбільше – розвитком технологій нового покоління, загостренням демографічних і соціальних проблем тощо.

На рисунку 3.3 представлено взаємозв'язок поставлених стратегічних цілей з проблемами розвитку вищої освіти, який в перспективі їх вирішення до 2031 року суттєво повинен змінити ситуацію, яка на сьогодні склалася в системі освіти і стане запорукою професійного розвитку людських ресурсів на державному і місцевому рівнях.



Рисунок 3.3 – Схема взаємозв'язку поставлених стратегічних цілей з проблемами розвитку вищої освіти України

Джерело: [66]

Завдання операційної цілі 6.1 Стратегії «Впровадження концепції «Навчання протягом життя» [66]:

6.1.1. Введення в дію Закону України «Про освіту дорослих».

6.1.2. Запровадження механізму стимулювання ЗВО до надання освітніх послуг дорослим.

6.1.3. Формування у суспільстві сприйняття концепції «навчання протягом життя».

6.1.4. Розбудова інструментів фінансової підтримки та стимулювання безперервної освіти та навчання протягом життя.

Завдання Операційної цілі 6.2 «Розбудова гнучкої системи освіти дорослих»:

6.2.1. Розвиток системи перекваліфікації, підвищення кваліфікації відповідно до потреб поточної / перспективної діяльності.

6.2.2. Запровадження інтегрованих освітніх програм і форм освіти.

6.2.1. Розробка механізму визнання результатів неформальної та інформальної освіти.

6.2.2. Унормування екстернату як інституційної форми здобуття вищої освіти.

6.2.3. Створення навчальних онлайн-платформ із урахуванням специфіки наукового напрямку.

6.2.4. Розробка та запровадження механізму врахування інтересів роботодавців, потреб регіональних ринків праці при формуванні державного та регіонального замовлень на підготовку фахівців.

6.2.5. Запровадження механізму стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам закладів вищої освіти.

Децентралізація відносин між центральною владою і місцевим самоврядуванням в Україні відкриває нові можливості і дозволяє виділяти серйозні ресурси на розвиток громад. Базовим ресурсом благополуччя і процвітання громад в сучасний період зростання швидкості технологічних змін як на виробництві, так і на рівні повсякденного життя стає соціальний капітал громади. Це люди, що проживають в громаді, у вимірах соціальної стратифікації, ціннісних орієнтацій, освітньо-професійної підготовки, соціальної активності та внутрішніх комунікацій. Думаючи про перспективу органи місцевого самоврядування максимум зусиль і значну частку ресурсів виділяють саме на сприяння прирощування цього людського капіталу. Коли до цієї справи ще активно долучається бізнес та «третій сектор» через інституції громадянського суспільства (ІГС) така громада має всі шанси стати успішною та бути здатною отримувати переваги в конкурентному змаганні за можливості швидкого розвитку.

Вивчення досвіду деяких країн Європи щодо організації професійної освіти, зокрема, такої її складової як безперервне навчання, є для України значущим і актуальним. Виокремлення певних механізмів, елементів, принципів, які забезпечують ефективне функціонування економічної системи держави та її забезпечення людськими ресурсами необхідної кваліфікації, дає можливість рекомендувати їх застосування в Україні.



Зокрема в контексті реалізації принципу безперервності освіти доцільним є створення системи навчання дорослого населення як окремої складової системи освіти з відповідними нормативно-правовим забезпеченням.

Корисним для України є також пришвидшення реалізації інтегрованої системи кваліфікацій, за якою початкова професійна освіта, що спрямована на засвоєння базових кваліфікацій, дозволяє вийти на ринок праці, а подальше безперервне навчання охоплює всі сегменти післябов'язкової освіти, в тому числі підвищення кваліфікації, освіта і навчання дорослого населення, навчання безробітних. Це сприятиме забезпеченню врахування всіх раніше отриманих кваліфікацій, необхідних для нової спеціальності, незалежно від того, де і як вони були отримані. Кваліфікація працівника представляє собою формальне визнання його відповідності стандарту або набору стандартів, що підтверджується дипломом, свідоцтвом тощо. Вона вказує на адекватність виконання професійної діяльності. Зазначені тенденції мають набувати подальшого поширення в системі освіти України, бо деякою мірою вже існують, адже модульне професійне навчання, яке впроваджується в Україні з 1997 р. на основі розробленої МОП методики під назвою «Модулі трудових навичок», ґрунтується саме на цих принципах.

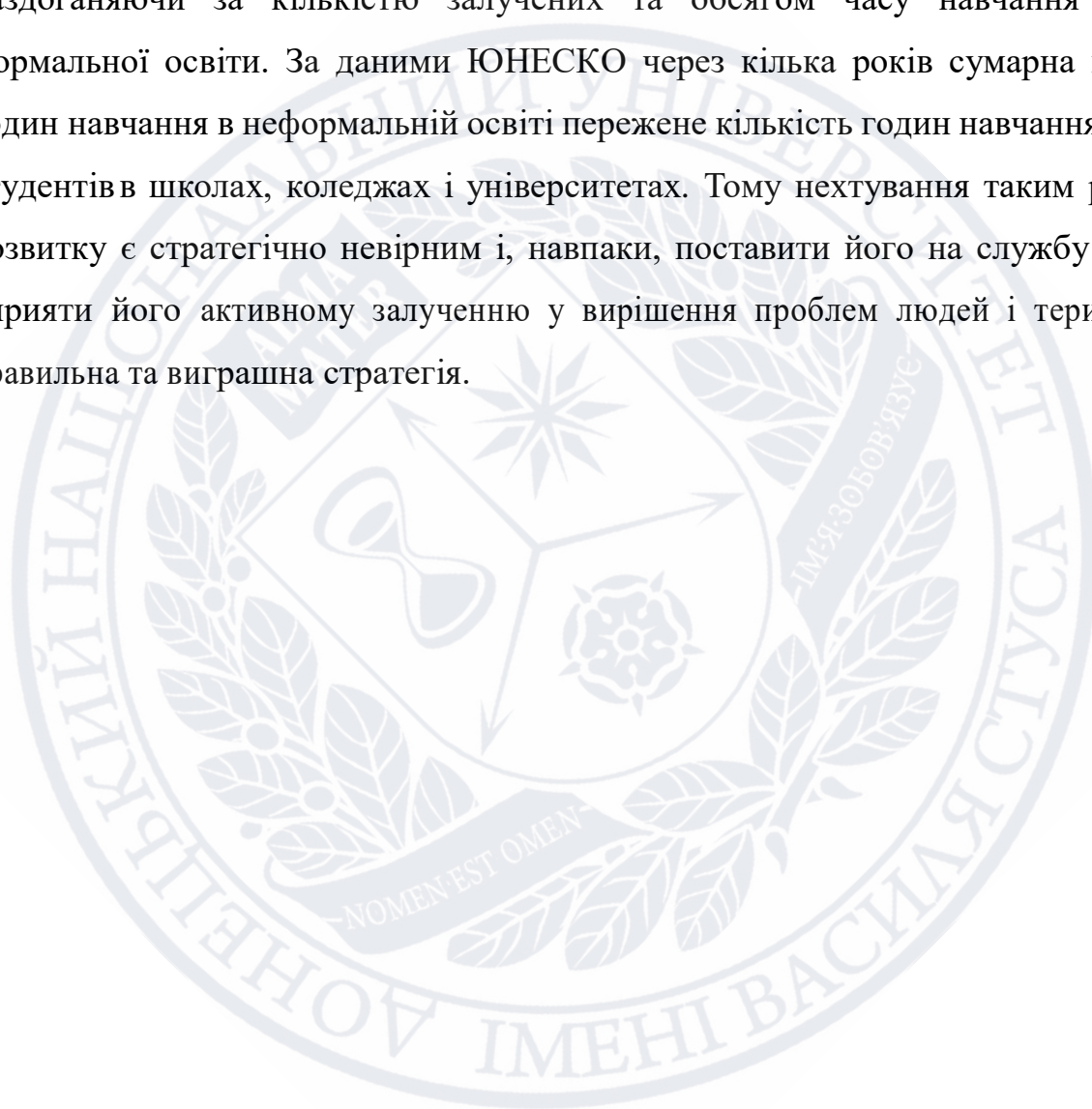
Щодо сучасної системи професійного навчання кадрів на виробництві, важливим є забезпечення чергування теоретичного навчання з повноцінною трудовою практикою з майбутньої спеціальності. При цьому процеси поступового ускладнення навчання і роботи мають йти паралельно. Першочергового значення набувають питання поширення взаємозв'язків між роботодавцями та навчальними закладами всіх типів задля надання можливостей одержання основних і додаткових спеціальностей, підвищення кваліфікації при вільному виборі термінів та темпів навчання. При цьому держава має заохочувати організацію професійного навчання та розвитку працівників на підприємствах та компенсувати частину витрат на професійну освіту, застосовуючи, зокрема, механізми для стимулювання участі підприємств у професійній освіті персоналу через податкові пільги та створення відповідних фондів. Представимо імперативи розвитку безперервної освіти в Україні на рисунку 3.4.



Рисунок 3.4. – Стратегічні напрями функціонування та розвитку  
безперервної освіти в Україні

Тож в Україні необхідним є удосконалення професійного навчання в усій системі професійно-технічної та вищої освіти, яка б давала можливість адекватно реагувати на потреби ринку праці. За цих умов саме професійна освіта має забезпечити безперервну перепідготовку та підвищення кваліфікації працюючих упродовж всього періоду зайнятості.

Неформальна освіта у світі розвивається бурхливими темпами, швидко наздоганяючи за кількістю залучених та обсягом часу навчання систему формальної освіти. За даними ЮНЕСКО через кілька років сумарна кількість годин навчання в неформальній освіті пережене кількість годин навчання учнів та студентів в школах, коледжах і університетах. Тому нехтування таким ресурсом розвитку є стратегічно невірним і, навпаки, поставити його на службу громаді, сприяти його активному залученню у вирішення проблем людей і територій — правильна та виграшна стратегія.





## ВИСНОВКИ

В процесі проведеного дослідження обґрунтовано, що в основу економічного розвитку на сучасному етапі має бути покладено концепцію безперервного професійного розвитку. встановлено, що ідеї навчання впродовж життя є історично обумовленими, проаналізовано підходи до впровадження безперервного навчання.

Визначено, що основним шляхом формування людського капіталу є професійний розвиток, який слід розглядати як безперервне навчання впродовж життя і як інвестиції в людський капітал на рівні держави, роботодавця, індивіда.

Встановлено, що процес трансформації економічних відносин на всіх рівнях обумовлює зростання ролі безперервної освіти та висуває нові вимоги щодо її змісту, форм організації і методів, результати впровадження яких мають проявлятися, зокрема, у зміні загального бачення професійного, особистого розвитку, його місця й ролі в житті людини; в урізноманітненні форм організації та управління безперервною освітою; у зміні педагогічних технологій, методів передавання знань і формування навичок, умінь та ін.; у зміні системи фінансування безперервної освіти.

В результаті дослідження макроекономічних передумов розвитку безперервної освіти (аналізу системи освіти, стану ринку праці, міграційної ситуації на рику освітніх послуг, наукового потенціалу тощо) зроблено висновок, що для країни в цілому та вітчизняних роботодавців зростає важливість утримання, закріплення та розвитку наявних людських ресурсів, що виступає об'єктивною основою трансформації безперервної освіти на державному, місцевому рівні та вимагає втілення корпоративних стратегій управління людськими ресурсами.

Дослідження тенденцій щодо розвитку ринків праці та освітніх послуг в Україні за 2010-2020 рр. засвідчило, що мало місце загальне скорочення кількості закладів освіти всіх рівнів та кількості здобувачів освіти, зростав обсяг державних видатків на фінансування освіти (передусім – загальної середньої та вищої освіти). Водночас досить високим був рівень безробіття молоді та рівень тіньової зайнятості. На ринку праці збільшується дефіцит робочої сили, що створює суттєві загрози для розвитку бізнесу в Україні, значна кількість випускників закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти

працюють не за фахом чи спеціальністю, отриманою під час навчання. Мають місце галузеві та регіональні диспропорції на ринку праці, зростає рівень трудової міграції, особливо – серед молоді.

За допомогою проведеного статистично-регресійного аналізу в результаті обчислень було отримано рівняння регресії, яке характеризує залежність результативної ознаки (ВВП) від факторних ознак  $X_2$  (кількості випускників ПТО),  $X_3$  (кількості випускників коледжів, технікумів),  $X_4$  (випускників докторантури),  $X_5$  (середньої заробітної плати).

Доведено, що через нездатність наявної системи освіти забезпечити потреби в працівниках необхідної якості, безперервна професійна освіта виступає фундаментальною умовою забезпечення ринку праці конкурентним людським ресурсом.

На основі аналізу європейського досвіду щодо організації безперервного професійного навчання зроблено висновок, що у сучасній світовій економіці безперервна освіта розглядається як одна з провідних цінностей, без якої є неможливим прогрес суспільства, та визначено цільові орієнтири для України щодо подальшого розвитку цієї системи.

Запропоновано стратегічні напрями функціонування та розвитку безперервної освіти в Україні: створення системи навчання дорослого населення як окремої складової системи освіти на державному, місцевому, приватному рівні; реалізація інтегрованої системи кваліфікацій; поширення взаємозв'язків між роботодавцями та навчальними закладами всіх типів; впровадження державного заохочення організаціям професійного навчання та розвитку працівників на підприємствах з компенсуванням частини витрат на навчання; створення та розвиток корпоративних університетів в провідних українських компаніях; подальший розвиток неформальної освіти дорослих (НОД) та університетів третього віку; створення мережі народних університетів (некомерційних організацій) – провайдерів освіти дорослих у сільській місцевості.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lengrand P. An Introduction to Lifelong Education/P.Lengrand. Paris, UNESCO, 1975. p. 157
2. Кудрявцева С.П., Колос В.В. «Міжнародна інформація: навч. посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2005. 400 с.
3. Кравченко А. И. Непрерывное образование: гибкость и рост. URL: [http://sdo.elitarium.ru/nepreryvnoe\\_obrazovanie](http://sdo.elitarium.ru/nepreryvnoe_obrazovanie)
4. Toffler O. the Future of labor in the West // O. Toffler. М.: Progress, 1986. 642с.
5. Меморандум непрерывного процесса образования европейского союза. Адукатар № 2 (8), 2006 г С.25. URL: [http://adukatar.net/wp-content/uploads/2009/12/Adu\\_8\\_Pages\\_24-27.pdf](http://adukatar.net/wp-content/uploads/2009/12/Adu_8_Pages_24-27.pdf)
6. Богиня Д.П. Трудовий потенціал України: соціально-демографічний аспект. Львів: Львівська політехніка, Наукова думка, 1999. С. 28-42.
7. Конвенція про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів N 142. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993\\_057#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_057#Text)
8. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати: кол. монографія за заг. ред. Д.П. Богині. Київ: Ін-т економіки НАН України. 2001. 300 с.
9. Про вищу освіту: закон України (ВВР, 2014, № 37-38, ст.2004). Редакція від 21.11.2021. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
10. Конституція України. Стаття 53. URL: [https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya\\_ukraini/statja-53.htm](https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-53.htm)
11. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.1 / Ред.кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Вид. центр «Академія», 2000. 864 с.
12. Шевченко В.Б. Стан української освіти в Україні. URL: <http://ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=626>.
13. С.І.Бандур, Т.А.Заєць, В.В.Онікієнко, О.О.Кубинська, Ю.П.Туранський Соціальні пріоритети ринку праці: методологія, практика, шляхи забезпечення. Київ: РВПС України НАН України, 2001. 260 с.



14. Каленюк І. С., Цимбал Л. І. Особливості регулювання ринку освітніх послуг : монографія. Чернігів : ЧДІЕУ, 2011. 184 с.

15. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія. Київ, 2001. 208 с.

16. Соціологія: Підручник / В.П.Андрущенко, В.І.Волович, М.І.Горлач та ін.; За ред. В.П.Андрущенко, М.І.Горлача. 3-є вид. К.: Харків: Єдинорог, 1998. 624 с.

17. Ващик Т.І. Становлення та розвиток системи неперервної освіти. Історико - педагогічний аспект. URL: [http://www.rusnauka.com/NPM/Pedagogica/2\\_2\\_vaschik%20t.i..doc.htm](http://www.rusnauka.com/NPM/Pedagogica/2_2_vaschik%20t.i..doc.htm)

18. Ніколаєнко С. Рейтингові системи – складові національного моніторингу якості вищої освіти. Вища школа. 2007. №4. С. 3-14.

19. Кибанов А.Я. Управление персоналом организации: Учеб. пособие / А.Я.Кибанов. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 421 с.

20. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати: кол. монографія / під заг. ред. Д.П. Богині. Київ:, Ін-т економіки НАН України.2001. 300 с.

21. Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту): постанова Кабінету Міністрів України від 20.01.1998. №65. URL: <http://www.uazakon.com/document/spart75/inx75315.htm>.

22. Про Національну доктрину розвитку освіти: указ Президента України від 17.04.2002 р. N347/2002. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=347%2F2002>.

23. Про освіту: закон України від 23.05.1991 №1060-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12>.

24. Про професійний розвиток персоналу на виробництві: проект закону України від 07.02.2008. URL: [http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb\\_n/webproc4\\_1?id=&pf3511=31656](http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31656).

25. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187. Дата

оновлення: 23.05.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>.

26. В.С.Васильченко, А.М.Гриненко, О.А.Грішнова, Л.П.Керб. Управління трудовим потенціалом: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 403 с.

27. Ланська С.П. Значення безперервної освіти в умовах економічного розвитку країни. Матеріали V Міжнародної ювілейної науково-практичної конференції «Екологія. Економіка. Енергозбереження». Суми: Вид-во СумДУ, 2009. С. 71-72.

28. Ланська С.П. Система безперервного професійного розвитку працівників: актуалізація та етапи формування в Україні. Причорноморські економічні студії, Випуск 36 (2). Одеса:ПНДІ економіки та інновацій, 2018. С.52-56

29. Історія педагогіки : навч. посіб. / заг. ред.. Г. В. Троцько. Харків: Харк. нац. пед. ун-т, 2008. 545 с.

30. Сало А. В. Безперервна освіта як пріоритетний напрямок підвищення професійної компетентності фахівців. Ефективна економіка. № 3, Дніпро: ДДАЕУ, 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5505>

31. Національна доктрина розвитку освіти на 2012-2021 роки. URL: <https://yegorivkaschool.e-schools.info/pages/natsionalna-doktrina-rozvitku-osviti-na-2012-2021-roki>

32. Сорока Н. Освіта дорослих як суспільна відповідальність та інвестиції в майбутнє. Вища школа адвокатури НААУ. Курси з підвищення кваліфікації адвокатів. 23.07.2020. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/osvita-doroslyh-yak-suspilna-vidpovidalnist-ta-investytsiyi-v-majbutnye/>

33. Belém Framework for Action: harnessing the power and potential of adult learning and education for a viable future. URL: <https://bit.ly/2WPfBXp>

34. Рекомендації ЮНЕСКО щодо навчання і освіти дорослих від 13.11.2015 р. URL: <https://bit.ly/3eUmI70>

35. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року. URL: [file:///C:/Users/%D0%9A%D0%90/Downloads/Agenda2030\\_UA.pdf](file:///C:/Users/%D0%9A%D0%90/Downloads/Agenda2030_UA.pdf)

36. Матеріали Міжнародної Конференції ЮНЕСКО «Потужність освіти дорослих: погляд у 2030» (25-28 жовтня 2017 р.). Інститут освіти впродовж життя ЮНЕСКО та Міжнародна рада освіти дорослих (ICAE). URL: <http://ipood.com.ua/novini/mijnarodna-konferenciya-yunesko-potujnist-osviti-doroslih-poglyad-u-2030-m-suvon,-respublika-pivdenna-koreya/>

37. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women, CEDAW) — міжнародний договір, прийнятий в 1979 році Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

38. Peter T. Knight. The Half-Life of Knowledge and Structural Reform of the Education Sector for the Global Knowledge-Based Economy. URL: <https://bit.ly/32K40wu>

39. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України. (Постанова КМУ від 16 жовтня 2014 р. № 630). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text>

40. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / заг. ред. проф. Сергія Квіта. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с.

41. Про повну загальну середню освіту. Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

42. Про професійну (професійно-технічну) освіту. Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 32, ст. 215) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>

43. Оксана Пасічник, Юлія Єлфімова, Христина Чушак, Олена Шинаровська, Андрій Донець. Змішане навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Навчально-методичний посібник. Київ: 2021. 92 с.

44. Державна служба статистики: офіц. веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

45. Освіта в Україні: виклики та перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. Інститут освітньої аналітики МОН України. Київ: 2020. 292 с.



46. Захарін С. Про інвестиції в освіту. ГО «Науково-дослідний інститут економічного розвитку». Київ: 2020. URL: <https://osvita.ua/blogs/79400/>
47. EU4Skills: кращі навички для сучасної України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/eu4skills>
48. Український ринок праці: імперативи та можливості змін: колективна монографія / заг. ред. Петрової І.Л., Близнюк В.В. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2018. 356 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf>
49. Лузік Е. В., Хоменко-Семенова Л. О. Модернізація вищої освіти України в контексті національної безпеки. Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка. Психологія». 2017. № 10. С. 88–92.
50. Близнюк В. В. Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання. Український соціум. 2016. № 3(58). С. 58–71.
51. UNESCO. Education: Inbound internationally mobile students by country of origin <http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=3806>
52. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. Аналітичний портал «Слово і діло». 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax>
53. Другов О. До проблеми освітньої еміграції українців URL: <https://osvita.ua/vnz/75342/>; Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації. URL: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/11/ДОСЛІДЖЕННЯ-МІГРЦІЙНИХ-НАСТРОЇВ.pdf>
54. Доклад ЮНЕСКО по науке: на пути к 2030 году. Франция. 2016. 794 с.
55. Лозовий В. Проблема підготовки наукових кадрів для інноваційної сфери в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: [http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nauka\\_kadru-e5da6.pdf](http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nauka_kadru-e5da6.pdf) (дата звернення: 13.04.2020).
56. Васильєва Т. А., Воронцова А. С., Майборода Т. М. Особливості державного регулювання галузі освіти в контексті формування соціальної держави. Економічний аналіз. 2018. Т. 28. №4. С. 9-16.

57. Майборода Т. М. Роль галузі освіти в формуванні вартості товарів в системі національної економіки. Наукові погляди на вдосконалення економіки: перспективи та розвиток: зб. матеріалів Міжнар. наук-практ. конф., 20 квітня 2019 р. Запоріжжя: ГО «Східноукраїнський інститут економіки та управління», 2019. С. 47-49.

58. Оптимізація мережі професійно-технічних навчальних закладів в Україні. Оцінка можливих варіантів заходів політики. Європейський фонд освіти. 2016. 76 с. URL: <http://library.euneighbours.eu/sites/default/files/attachments/PRIME%20Ukraine.pdf>.

59. Wojniak J., Majorek M. Polish education system under 2017 reform: Assumptions, aims and controversies. SHS Web of Conferences. 2018. №48. 01043. 10.1051/shsconf/20184801043.

60. Онлайн-платформа неформальної освіти в Україні. URL: <http://learnlifelong.net/platform>

61. Кіпень В. Освітні потреби і неформальна освіта дорослих. Аналітичний звіт. Вінниця: Видавництво ФОП Кушнір Ю. В., 2020. 116 с.

62. Павлик Н.П. Неформальна освіта у системі освіти України. / Освітологічний дискурс, 2016, №2 (14) с.34.

63. Маніфест про навчання дорослих у ххї столітті. URL: <http://www.uaod.org.ua/novini/manifest-pro-navchannya-doroslih-u-hh-stolitti/>

64. Проект Закону України «Про освіту дорослих». URL: <https://osvita.ua/vnz/76707/>

65. Сайт Вінницької міської ради. URL: <https://www.vmr.gov.ua/default.aspx>

66. Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021 – 2031 роки URL: <http://reform.org.ua/>

67. Андреев М. Чому потрібен закон про освіту дорослих. УП Життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/08/19/237921/>

68. Стратегії розвитку «Вінниця 2030 URL : <https://www.vmr.gov.ua/TransparentCity/Lists/Vinnytsia2020/ShowContent.aspx?ID=>

69. Яблочніков С. Л. Теоретичні аспекти безпеки системи освіти. Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2012. Вип. 37. С. 13–17.

70. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.





## ДОДАТКИ



**ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ  
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ**

# **Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України**

**Матеріали  
Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих  
вчених (24 листопада 2021 року, М. Київ)**

**Київ 2021**

УДК 331.5  
С 87

Рекомендовано до друку Вченою радою  
Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України  
(протокол № 10 (162) від 23.10.2021 р.)

**Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України за міжнародною участю : матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (24 листопада 2021 р., м. Київ) /**  
упоряд.: А.О. Волошко, Л.Г. Новаш – К.: ІПК ДСЗУ, 2021. – 393 с.

Висвітлюються аспекти адміністрування та психологічні особливості ринку праці, аналізуються питання управління персоналу та економіки праці державної служби зайнятості.

Для науковців, педагогічних працівників професійно-технічних і вищих навчальних закладів, студентів, магістрантів, аспірантів, спеціалістів державної служби зайнятості та інших фахівців, які цікавляться проблемами ринку праці.

**УДК 331.5**

© Інститут підготовки кадрів  
державної служби зайнятості  
України (ІПК ДСЗУ), 2021



## ЗМІСТ

<b>РОЗДІЛ 1. МЕНЕДЖМЕНТ.....</b>	<b>7</b>
<i>Маркін В.О. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ КОНСАЛТИНГОВИХ КОМПАНІЙ НА РИНКУ УКРАЇНИ.....</i>	<i>7</i>
<i>Маркіна Д.А. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ТВОРЧИМИ КОЛЕКТИВАМИ В СФЕРІ КІНОВИРОБНИЦТВА.....</i>	<i>9</i>
<b>РОЗДІЛ 2 ЕКОНОМІКА.....</b>	<b>12</b>
<i>Калініна С.П. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ПРАЦІ.....</i>	<i>12</i>
<i>Кочетков А.М. ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ПРОГРАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....</i>	<i>15</i>
<i>Ланська С.П. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....</i>	<i>18</i>
<i>Пискун Л.М. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ.....</i>	<i>21</i>
<i>Подунай В.В. ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....</i>	<i>24</i>
<i>Пріб А. Г. ПОНЯТТЯ «ЕКОСИСТЕМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА» ТА ЙОГО ПОШИРЕНІСТЬ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ І ПРАКТИЦІ.....</i>	<i>29</i>
<i>Припута Н.В. ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....</i>	<i>32</i>
<i>Приходько Ю.В. ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ.....</i>	<i>35</i>
<i>Семенюта А.Г. СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ З РЕФОРМУВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....</i>	<i>38</i>
<i><u>Тахтарова К.А., Бабак В.А. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН.....</u></i>	<i><u>41</u></i>
<b>РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЯ.....</b>	<b>47</b>
<i>Артюхова М.А. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ З ІДЛІТКАМИ.....</i>	<i>47</i>
<i>Балашов Д.О. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИЗИ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....</i>	<i>51</i>

УДК 338.24

## ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

ТАХТАРОВА К.А.

к.е.н., доцент,

кафедра теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ

БАБАК В.А.

здобувач вищої освіти СО «магістр», ДонНУ імені Василя Стуса

Особливою увагою стала користуватись не тільки вища школа, а й освіта протягом життя (безперервна освіта) під час переходу більшості країн до інноваційного типу економіки, який передбачає домінування знань у всіх сферах суспільного та економічного життя країни. І це стає важливим завданням кожної держави. Розглянемо декілька прикладів функціонування системи освіти в європейських країнах. З'ясуємо особливості державного регулювання освіти на прикладі декількох європейських країн.

Освітня система в *Польщі* має таку специфіку:

- комбінація централізованого та децентралізованого управління шкільними адміністраціями;
- визначення особливого статусу вчителя на законодавчому рівні («The Teacher's Charter»), що визначає особливості їх діяльності;
- поточне реформування освіти [4].

В Польщі з 2017 року почалася структурна реформа, що передбачає зміни в структурі освітньої системи, її забезпеченні та наповненні освітніх програм, а також запровадження механізму державно-приватного партнерства через залучення бізнес-сектору до співфінансування професійно-технічної освіти (через створення фонду розвитку професійно-технічної освіти).

Щодо навчання впродовж усього життя, то офіційне визнання цього освітнього напрямку на офіційному загальнодержавному рівні відбулося у 2013 році з прийняттям документу *«Перспективи навчання впродовж усього життя»* («Perspektywa Uczenia się przez całe życie»). Зазначений документ підкреслює необхідність розширення рамок формальної освіти та інтеграції освіти дорослих до національної кваліфікаційної системи.

Для Польщі характерна добре налагоджена співпраця із галузевими професійними радами у різних сферах економіки, метою яких є розширення співпраці між навчальними закладами та ринком праці для того, аби компетенції, якими володіють дорослі, відповідали потребам роботодавців.

Крім цього, у слаборозвинених районах країни створюються Центри знань й освіти, що забезпечують зв'язок між здобуттям освіти дорослих і потребами



місцевої громади. Ще одним стратегічним підходом Польщі, спрямованим на розширення участі стейкхолдерів, є підтримка народних університетів у межах курсу громадянської освіти Національної програми підтримки розвитку громадянського суспільства. Національна мережа народних університетів складається з некомерційних організацій – провайдерів освіти дорослих у сільській місцевості [4].

Безперервна освіта у *Франції* регулюється групою законів, які базуються на положенні щодо права кожної особи, яка працює та отримує зарплату, «на навчально-підготовчу відпустку» визначеної тривалості з власним вільним вибором місця і програми навчання.

У *Франції* існує система різноманітних установ післядипломної освіти (регіональні центри, університетські інститути, мовні центри), передбачено однакове державне фінансування навчальних закладів і центрів різних форм власності.

Професійне навчання у *Франції* здійснюється у системі народної освіти, яка надає посвідчення про профпідготовку і право на працевлаштування. Для підтвердження та підвищення кваліфікації підприємці укладає з випускниками шкіл «кваліфікаційні контракти», згідно з якими вони навчаються реалізувати набуті навички в умовах роботи підприємства.

Цікавим є досвід *Франції* щодо організації раціональної комплексної системи професійної кваліфікації в форматі національного переліку професійних кваліфікацій. В країні існує три системи свідоцтв про освіту: національні дипломи, акредитовані сертифікати і сертифікати професійної кваліфікації, яка присуджується після встановлення факту її відповідності до стандарту.

Особливої уваги заслуговує механізм фінансування системи професійної освіти персоналу. Всі підприємства, незалежно від чисельності їх працівників і грошового обороту, покривають свою частину витрат за рахунок виплати податку на учнівство, що дорівнює 0,5% від фонду заробітної плати, кошти від якого спрямовуються в навчальні центри, що реалізують відповідні програми. Якщо компанії беруть на своє підприємство одного або більше учнів, вони звільняються від сплати податку [3].

Із податку на учнівство роботодавці мають право надавати гранти професійним училищам. За домовленістю між роботодавцями і профспілками підприємства з чисельністю найманих працівників, що перевищує десять осіб, виділяють на професійне навчання не менш ніж 1,5% фонду оплати праці, а фірми з чисельністю персоналу менше десяти найманих працівників – 0,25%. Водночас підприємства, що не проводять професійного навчання персоналу, не мають право на пільгове оподаткування [2]. Підприємствам, що здійснюють професійне навчання своїх працівників, надаються податкові пільги. Якщо підприємства навчали свій персонал самостійно за власний рахунок, вони мають право для



одержання щорічної субсидії на розвиток персоналу.

Цікавим є досвід *Нідерландів* з організації системи професійної освіти. Після прийняття у 1996 р. Закону про навчання та професійну освіту (WEB) учбові заклади та школи професійного навчання були об'єднані в єдину інстанцію: Регіональний центр навчання.

Особливе місце займає при цьому так званий Відкритий Університет, що пропонує навчання за різними університетськими спеціальностями.

Система навчання дорослого населення закріплена відповідними законодавчими актами. Організація професійного навчання дорослого населення, як тих, хто працює, так і безробітних, здійснюється за активної участі всіх зацікавлених сторін – уряду, роботодавців, профспілок, навчальних закладів, а також органів місцевого самоврядування.

Координацію та забезпечення реалізації реформування системи професійної освіти здійснює Рада професійної освіти та навчання для дорослих, яка несе відповідальність за реалізацію навчальними закладами професійної освіти на основі компетенцій і базується на кваліфікаційно-сертифікаційній структурі [1]. Реорганізацію системи професійної освіти ініціював у 2003 р. Центр практичних знань «COLO» – координаційна організація галузевих центрів знань, діяльність якої спрямована на впровадження потреб економіки до змісту освіти та навчання: зменшення кількості кваліфікацій, вилучення дублювання, посилення регіональної компоненти, пошук підприємств, де учні навчальних закладів мали б змогу проходити виробничу практику (їх кількість складає  $\frac{1}{4}$  від загальної кількості).

Організації роботодавців приймають активну участь у визначенні змісту професійного навчання та узгоджують навчально-планову документацію.

Професійне навчання, яке проходять близько 20% працівників, здійснюється за формами:

- стаціонарне на базі навчального закладу з організацією виробничої практики на підприємствах;

- на підприємствах (у навчальному закладі викладаються теоретичні предмети, а виробниче навчання здійснюється безпосередньо на робочому місці та таким графіком: один тиждень – теорія; шість тижнів – практичне навчання на виробництві).

- за замовленням служби зайнятості воно здійснює навчання безробітних на різних курсах (за рахунок служби зайнятості та частково за роботодавцями).

Уряд щорічно спрямовує 3,5 млрд. євро на навчання дорослих. В першу чергу це стосується осіб, які не мають професійної підготовки, та неосвічених людей, яких близько 205 тисяч. В країні створено галузеві фонди. Головні джерела їх існування – відрахування роботодавців (розмір відрахувань визначається для кожної окремої галузі) та державні субсидії.

Значну увагу роботодавці приділяють підготовці кадрів на виробництві у вигляді навчальних центрів. Щоб уникнути конкуренції між роботодавцями у залученні підготовлених працівників та попередження їх переходу на інші підприємства має місце практика створення навчальних центрів кількома зацікавленими підприємствами.

Роботодавці проводять широкомасштабну профорієнтаційну роботу зі школярами та їх батьками зі стимулювання вибору молодими людьми гостродефіцитних професій: їм гарантовано роботу за обраною професією, оплачується навчання у повному розмірі, надаються безоплатно мопеди.

Якщо працівники не мають документу про професійну освіту, але володіють досвідом та навичками практичної роботи, то процедуру підтвердження кваліфікації здійснює екзаменаційний комітет, спеціально створений на базі навчальних закладів [2].

Таблиця 1. Орієнтири на досвід європейських країн щодо державного регулювання безперервної освіти для України

<i>Заходи реформування системи державного регулювання освіти(досвід Польщі):</i>	<i>Заходи реформування системи державного регулювання освіти (досвід Нідерландів):</i>	<i>Заходи реформування системи державного регулювання освіти (досвід Франції):</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ комбінація централізованого та децентралізованого управління;</li> <li>✓ запровадження механізму державно-приватного партнерства;</li> <li>✓ створення фондів розвитку освіти (наприклад, на рівні професійної (професійно-технічної освіти));</li> <li>✓ розширення рамок формальної та неформальної освіти на законодавчому рівні</li> <li>✓ створення Центрів знань й освіти, що забезпечують зв'язок між здобуттям освіти дорослих і потребами місцевої громади;</li> <li>✓ створення національної мережі народних університетів яка складається з некомерційних організацій – провайдерів освіти дорослих у сільській місцевості.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ в структурі освіти держави системи навчання дорослого населення закріплено відповідними законодавчими актами;</li> <li>✓ Організації роботодавців приймають активну участь у визначенні змісту професійного навчання та узгоджують навчально-планову документацію;</li> <li>✓ проведення роботи зі стимулювання вибору молодими людьми гостродефіцитних професій;</li> <li>✓ підтвердження рівня кваліфікації працівників, що не мають документу про професійну освіту, але володіють досвідом та навичками практичної роботи на робочому місці або посаді.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ затверджено права кожної особи, яка працює та отримує зарплату, «на навчально-підготовчу відпустку» визначеної тривалості з власним вільним вибором місця і програми навчання;</li> <li>✓ існує система різноманітних установ післядипломної освіти (регіональні центри, університетські інститути, мовні центри);</li> <li>✓ передбачено однакове державне фінансування навчальних закладів і центрів різних форм власності;</li> <li>✓ щодо підтвердження та підвищення кваліфікації підприємець укладає з випускниками шкіл «кваліфікаційні контракти», згідно з якими вони навчаються реалізувати набуті навички в умовах роботи підприємства;</li> <li>✓ Підприємства покривають свою частину витрат за рахунок виплати податку на учнівство, що дорівнює 0,5% від фонду заробітної плати;</li> <li>✓ право для одержання щорічної субсидії на розвиток персоналу якщо підприємства навчали свій персонал самостійно за власний рахунок.</li> </ul>



Отже, такі країни, як Польща, Франція та Нідерланди вдосконалюють власні освітні системи, що передбачає використання додаткових інструментів в сфері їх державного регулювання. Саме тому їх досвід може стати доречним при формування напрямів розвитку національної освітньої політики країни (табл.1).

Однак основні функції щодо зміни загального вектору розвитку безперервної освіти залишаються за урядом України, зокрема за МОН України, що наразі відповідає загальним тенденціям у світі.

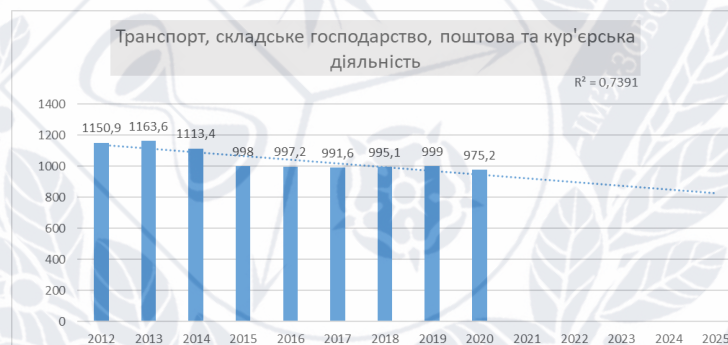
Для України при розробці політики успішного розвитку простору освіти дорослих на регіональному, місцевому рівні варто мати на увазі та враховувати напрацьовані підходи в Європейському Союзі та ті документи, що існують чи розробляються в самій Україні.

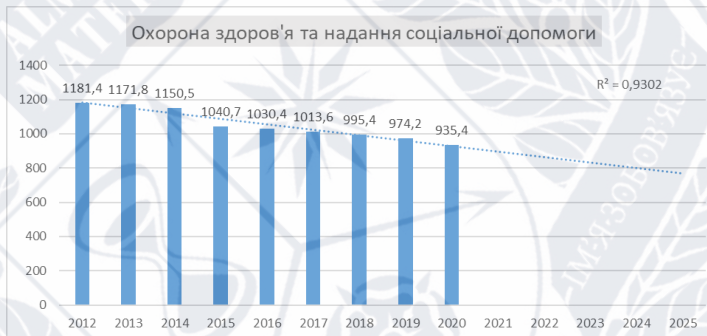
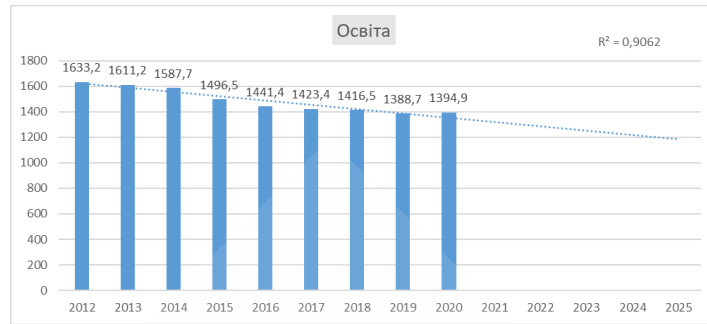
### ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва Т. А., Воронцова А. С., Майборода Т. М. Особливості державного регулювання галузі освіти в контексті формування соціальної держави. Економічний аналіз. 2018. Т. 28. №4. С. 9-16.
2. Майборода Т. М. Роль галузі освіти в формуванні вартості товарів в системі національної економіки. Наукові погляди на вдосконалення економіки: перспективи та розвиток: зб. матеріалів Міжнар. наук-практ. конф., 20 квітня 2019 р. Запоріжжя: ГО «Східноукраїнський інститут економіки та управління», 2019. С. 47-49.
3. Оптимізація мережі професійно-технічних навчальних закладів в Україні. Оцінка можливих варіантів заходів політики. Європейський фонд освіти. 2016. 76 с. URL: <http://library.euneighbours.eu/sites/default/files/attachments/PRIME%20Ukraine.pdf>.
4. Wojniak J., Majorek M. Polish education system under 2017 reform: Assumptions, aims and controversies. SHS Web of Conferences. 2018. №48. 01043. 10.1051/shsconf/20184801043.



## Результати прогнозу зайнятості за видами діяльності



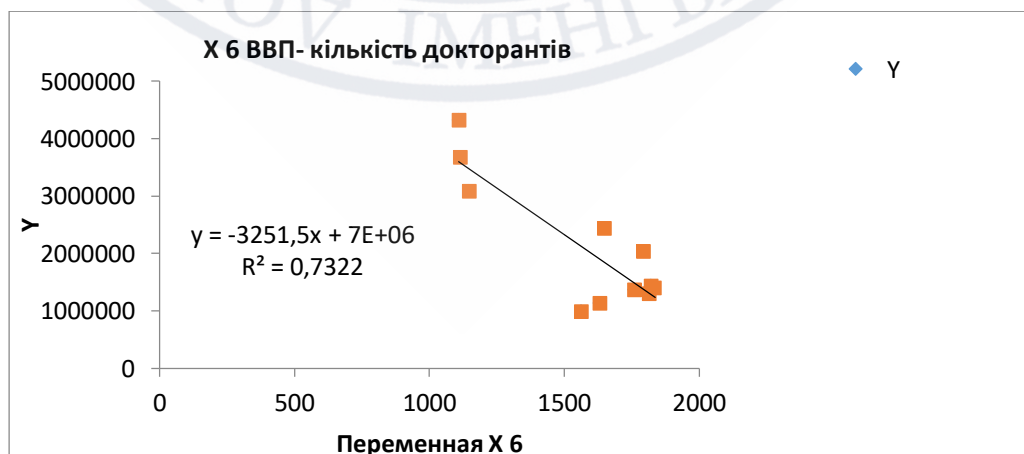
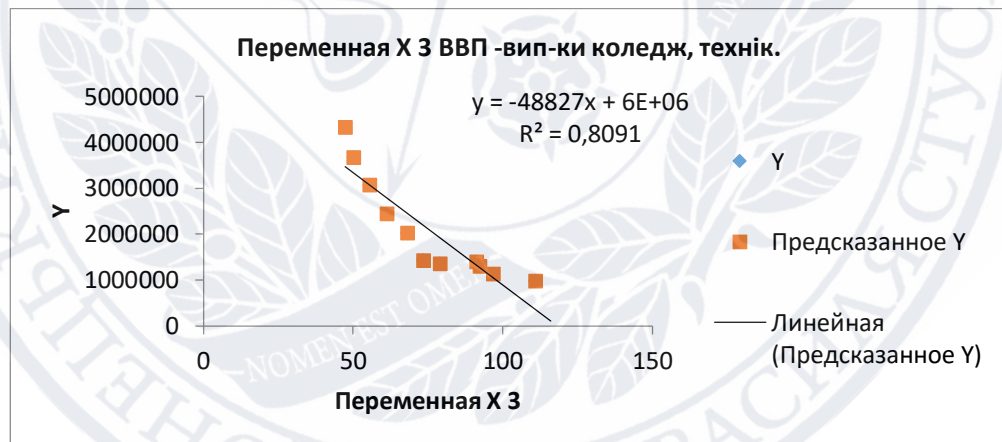
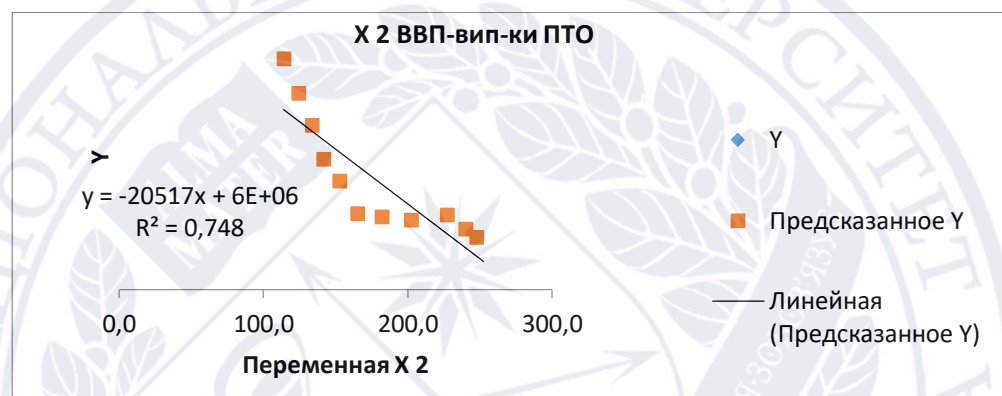
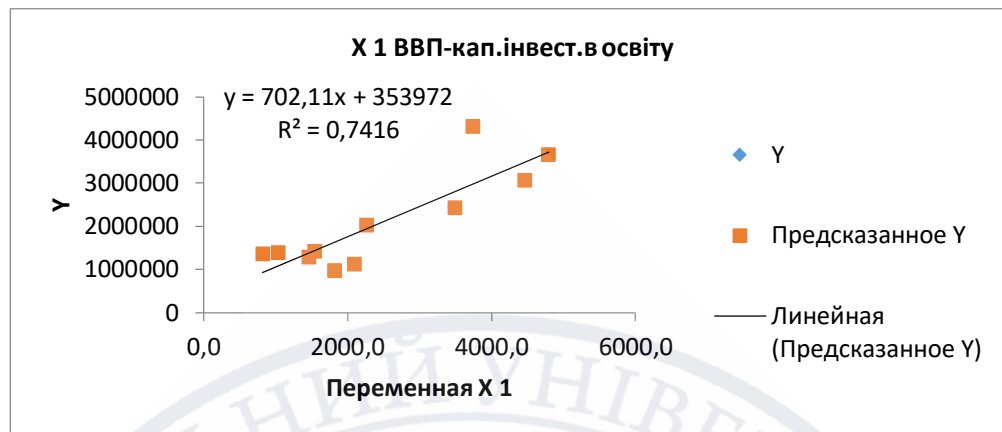


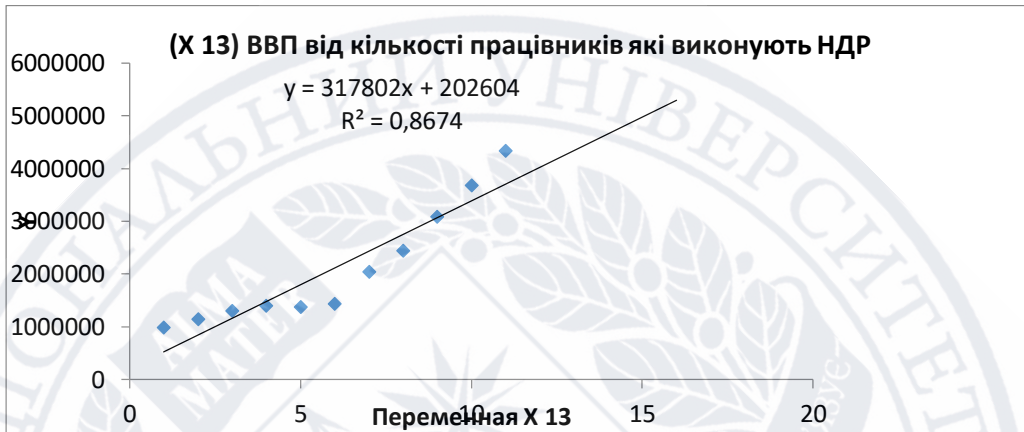
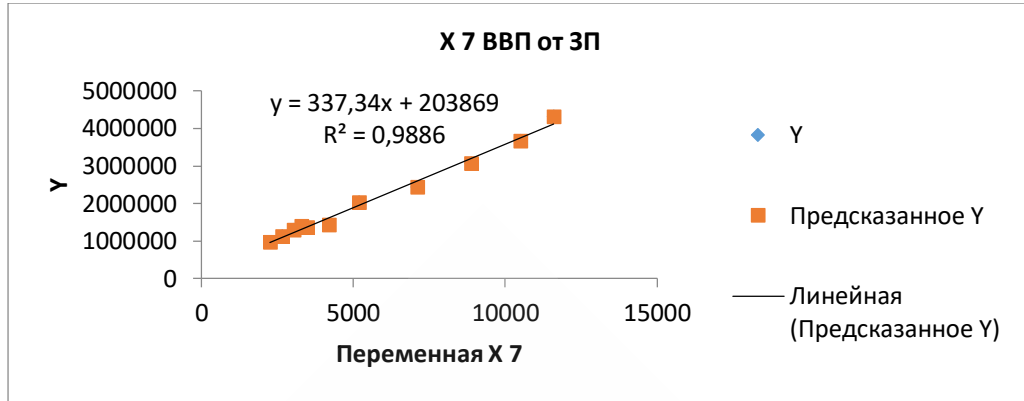
Таблиця для побудування прогнозу динаміки ВВП України до 2025 р. (млн.грн.)

рік	ВВП, млн. грн.	темп зрост
2000	176128	
2001	191684	1,0005
2002	222451	1,00049975
2003	256420	1,0004995
2004	310070	1,00049925
2005	368525	1,000499
2006	491951	1,00049875
2007	611439	1,0004985
2008	767957	1,00049826
2009	840844	1,00049801
2010	985795	1,00049776
2011	1 138 338	1,00049751
2012	1 303 094	1,00049727
2013	1 404 293	1,00049702
2014	1 369 190	1,00049677
2015	1 431 826	1,00049652
2016	2 037 084	1,00049628
2017	2 444 191	1,00049603
2018	3 085 492	1,00049579
2019	3 675 728	1,00049554
2020	4 328 555	1,00049776
2021	5097327	
2022	6002637	
2023	7068734	
2024	8324175	
2025	9802589	



## Результати регресійного аналізу





## Результати аналізу MS Excel «Регресія»

Вывод итогов								
Регрессионная статистика								
Множественный R	1							
R-квадрат	1							
Нормированный R-квадрат	65535							
Стандартная ошибка	0							
Наблюдения	11							
Дисперсионный анализ								
	df	SS	MS	F	Значимость F			
Регрессия	13	1,28E+13	9,85E+11	#ЧИСЛО!	#ЧИСЛО!			
Остаток	0	0	65535					
Итого	13	1,28E+13						
	Коэффициенты	артная статистика	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%	
Y-пересечение	8068100,973	0	65535	#ЧИСЛО!	8068100,973	8068100,973	8068100,973	8068100,973
Переменная X 1	-276,2320847	0	65535	#ЧИСЛО!	-276,2320847	-276,2320847	-276,2320847	-276,2320847
Переменная X 2	-4680,628635	0	65535	#ЧИСЛО!	-4680,628635	-4680,628635	-4680,628635	-4680,628635
Переменная X 3	-2647,665418	0	65535	#ЧИСЛО!	-2647,665418	-2647,665418	-2647,665418	-2647,665418
Переменная X 4	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0
Переменная X 5	-66,47525049	0	65535	#ЧИСЛО!	-66,47525049	-66,47525049	-66,47525049	-66,47525049
Переменная X 6	-559,4166355	0	65535	#ЧИСЛО!	-559,4166355	-559,4166355	-559,4166355	-559,4166355
Переменная X 7	218,3892247	0	65535	#ЧИСЛО!	218,3892247	218,3892247	218,3892247	218,3892247
Переменная X 8	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0
Переменная X 9	1989,711328	0	65535	#ЧИСЛО!	1989,711328	1989,711328	1989,711328	1989,711328
Переменная X 10	-2194,432497	0	65535	#ЧИСЛО!	-2194,432497	-2194,432497	-2194,432497	-2194,432497
Переменная X 11	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0
Переменная X 12	62,56337284	0	65535	#ЧИСЛО!	62,56337284	62,56337284	62,56337284	62,56337284
Переменная X 13	-17,23995298	0	65535	#ЧИСЛО!	-17,23995298	-17,23995298	-17,23995298	-17,23995298
Вывод остатка								
Наблюдение	Предсказанное Y	Остатки						
1	985795	1,68E-08						
2	1138338	5,12E-09						
3	1303094	1,3E-08						
4	1404293	9,78E-09						
5	1369190	6,05E-09						
6	1431826	5,59E-09						
7	2037084	9,08E-09						
8	2444191	9,31E-09						
9	3085492	1,02E-08						
10	3675728	2,79E-09						
11	4328554	1,21E-08						



\_\_\_\_\_  
Прізвище, ім'я, по батькові

\_\_\_\_\_  
Факультет

\_\_\_\_\_  
Шифр і назва спеціальності

\_\_\_\_\_  
Освітня програма

### ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Усвідомлюючи свою відповідальність за надання неправдивої інформації, стверджую, що подана кваліфікаційна (магістерська) робота на тему:

« \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ »

є написаною мною особисто.

Одночасно заявляю, що ця робота:

- не передавалась іншим особам і подається до захисту вперше;
- не порушує авторських і суміжних прав, закріплених статтями 21–25 Закону України «Про авторське право та суміжні права»;
- не отримувалась іншими особами, а також дані та інформація не отримувались у недозволений спосіб.

Я усвідомлюю, що у разі порушення цього порядку моя магістерська робота буде відхилена без права її захисту, або під час захисту за неї буде поставлена оцінка «незадовільно».

\_\_\_\_\_  
(дата)

\_\_\_\_\_  
(підпис здобувача освіти)